

PRZEWODNIK OŚWIATOWY

ORGAN TOWARZYSTWA SZKOŁY LUDOWEJ.

403590 III

Adres Redakcji i Administracji: Kraków, ul. św. Anny 5. T. S. L.

Przedpłata rocznie 180 M. (dla członków T. S. L. i czytelników 120 M. rocznie).

SPRAWOZDANIE

ZARZĄDU GŁÓWNEGO T. S. L. Z DZIAŁALNOŚCI TOWARZYSTWA SZKOŁY LUDOWEJ ZA LATA 1919. i 1920.

Dr. ERNEST BANDROWSKI, PREZES T. S. L. 1898—1920.

I. Wstęp.

Warunki pracy.

Dwa ubiegłe lata nie dały niestety warunków spokojnej, systematycznej, planowej pracy oświatowej. Burze wypadków wojennych i politycznych przewalały się najgwałtowniej na tych terenach, na których T. S. L. prowadziło najintensywniejszą pracę, gdzie posiadało najwięcej instytucji pracy kulturalno-oświatowej. Śląsk Cieszyński uległ na początku 1919. r. napadowi czeskiemu, a wynikię stąd wypadki i przygotowania plebiscytowe — ze strony czeskiej w formie brutalnych napadów i niszczenia ośrodków kulturalnego życia polskiego, trwały do drugiej połowy 1920 roku. Bojówki czeskie zajęły gwałtem budynki szkół T. S. L., rozpędzały grona nauczycielskie i dzieci, niszczyły sprzęty i biblioteki. Na wschodzie po usunięciu inwazji ukraińskiej w połowie 1919. roku, podjęło T. S. L. usilną pracę nad odbudową rozbitej latami wojny organizacji i pracy. Piękne wyniki rocznych wysiłków uległy ponownie zniszczeniu pod najazdem bolszewickim latem 1920. roku. I znowu trzeba było rozpoczynać pracę i budowę na nowo.

Obok tych przyczyn zewnętrznych, hamująco działały na wzrost pracy T. S. L. i przyczyny wewnętrzne. Zniszczenie w latach wojny większości placówek pracy oświatowej, jak budynków szkolnych, burs, domów ludowych, ochronek, oraz środków działalności oświatowej, jak bibliotek, czytelni, latarni projekcyjnych, zbiorów muzealnych, aktów i archiwów Kół i Związków okręgowych, utrudniały nawiązanie prze-rwanej działalności. Niemniej ujemnie oddziałują na możność rozwoju pracy ciężkie warunki bytu, trudności komunikacyjne, oraz stałe wahania i spadek waluty, niepozwalający na planową odbudowę poniesionych szkód.

Do tych przyczyn natury przedmiotowej, doliczyć należy również przyczyny natury podmiotowej. Organizacja społeczna, jaką jest TSL. stoi i rozwija się przedewszystkiem pracą i ofiarnością obywatelską. T. S. L. było i jest rezultatem wysiłków oraz świadomej działalności najbardziej wrażliwej i najsilniej odczuwającej potrzeby narodowo-społeczne i państwowe warstwy narodu, która mimo różnice poglądów na środki działania w innych dziedzinach życia publicznego, sprzęgła swoje siły i środki w zgodnem współdziałaniu nad tworzeniem i szerzeniem kultury i oświaty powszechnej. Na jej barkach, a niestety jak dotychczas i na jej przeważnie ofiarności spoczywa główny ciężar pracy kulturalno-oświatowej. Szeregi tej warstwy w Małopolsce zostały mocno przerzedzone. Do strat wojennych, czy to na polu bitew czy też wzmożonej śmiertelności z powodu warunków bytu i przeżyć, przyłączył się masowy odpływ inteligencji z Małopolski do innych dzielnic. Wśród tych straciło T. S. L. wielu wybitnych, doświadczonych, przywiązanych do idei T. S. L., pracowników.

Odczuwało również Towarzystwo brak młodzieży akademickiej. Koła młodzieży uniwersyteckiej, dla której praca T. S. L. była szkołą

życia obywatelskiego i służby publicznej, należały zawsze do najczynniejszych ogniw działalności oświatowej. Potrzeba obrony państwa wyrwała najlepsze, najbardziej twórcze jednostki pod broń. Dodatnio o wartości i wrażliwości tej młodzieży świadczy fakt, że w ostatnich miesiącach zostały z powrotem powołane do życia Koła T. S. L. młodzieży uniw. tak we Lwowie jak i w Krakowie, mimo nadmiernie ciężkie warunki, w jakich żyć i pracować może.

Te były warunki, wśród których rozwijała się praca Towarzystwa, — warunki trudne, rwące ustawicznie nici nawiązanych poczyniń. Doniosłość przeżyć w tych latach, jak groza najazdów z zachodu i wschodu, mobilizacje sił zbrojnych oraz społecznych w Komitecie obrony państwa, plebiscyty, wstrząśnienia społeczne oraz trudności gospodarcze wewnętrzne, bynajmniej nie sprzyjały rozwojowi działalności T. S. L., odrywając uwagę i wysiłki społeczeństwa w innych kierunkach. Zapowiedziany na wrzesień 1920. roku Walny Zjazd TSL. w Tarnopolu odbyć się nie mógł.

Kierunki działalności.

A jednak mimo wszystkie trudności i przeciwnieństwa, praca T. S. L. nie tylko nie została wstrzymana lub cofnięta, ale uczyniła znaczny krok naprzód w porównaniu ze stanem z czasu wielkiej wojny w latach 1914—1918. Jest to pociechą i otuchą na przyszłość. — Świadczy bowiem z jednej strony, że zrozumienie doniosłości i potrzeby tej pracy w społeczeństwie nie zamarło, skoro wśród najcięższych warunków znajdują się siły i środki na jej prowadzenie, a z drugiej, że jest pęd i zrozumienie potrzeby uświadamiania się i korzystania ze zdobyczy kultury i oświaty narodowej, oraz rosnąca świadomość, — że trzeba i warto oddawać fundusze na cele kulturalne i oświatowe.

Oczywiście w porównaniu ze stanem przedwojennym sprawozdanie obecne wykazuje poważny ubytek, lecz zarazem daje miarę ogromu zniszczenia i spustoszenia, jakie i w tej dziedzinie przyniosła nam wojna. Natomiast w porównaniu z okresem od 1914 r. obecny obrachunek wykazuje wybitny postęp. W sprawozdaniach rocznych od 1914 do 1918 można było podać zaledwie skromne rezultaty w dziedzinie prac szkolnych, praca oświatowa pozaszkolna, z wyjątkiem niewielu bibliotek w zachodniej Małopolsce, zamarła prawie zupełnie.

Dlatego też w myśl rozpraw i uchwał ostatniego Walnego Zjazdu, zwrócono szczególniejszą uwagę na wzmożenie i ożywienie pozaszkolnej pracy oświatowej we wszystkich kierunkach przedwojennej działalności Towarzystwa. Dla wypełnienia tego programu skierowano wysiłki w czterech kierunkach: a) na uruchomienie całego aparatu organizacyjnego Towarzystwa, b) na rozbudzenie i pokierowanie pracy oświatowej pozaszkolnej, c) na przygotowanie i wychowanie nowych pracowników oświatowych, d) na odbudowę i rozszerzenie szkolnictwa tam, gdzie Towarzystwo w dalszym ciągu zajmować się musi pracą szkolną.

Prace organizacyjne.

Pierwszem staraniem Zarządu Głównego było, przywrócić przedwojenną co najmniej sprawność organizacyjną naszej instytucji, przez uruchomienie możliwie wszystkich placówek T. S. L., jak Związków Okręgowych, Kół, czytelni, domów ludowych, szkół, burs i t. d. W tym celu zwołał Zarząd Główny szereg Okręgowych Zjazdów oświatowych w siedzibach Związków Okręgowych T. S. L., a gdzie te były nieczynne, w porozumieniu z miejscowymi Kołami T. S. L. We wszystkich tych zjazdach brali udział delegaci Zarządu Głównego, delegaci Kół, oraz pracownicy oświatowi z okręgu. Na porządku dziennym Zjazdów było rozpatrzenie sprawozdań czynnych Kół T. S. L. referat i omówienie zadań pracy T. S. L. w nowych warunkach, jej metody i kierunki, program prac organizacyjnych Związku Okręgowego, program działalności poszczególnych Kół T. S. L. danego Związku z uwzględnieniem stanu, potrzeb i stosunków odnośnego okręgu względnie powiatu, nadto wybory Zarządu Okręgowego. Jesienią 1919. roku i wiosną 1920. roku odbyły się takie Zjazdy w Tarnowie, Nowym Targu, Sanoku, Jasle, Krakowie i Nowym Sączu. Wypadki wojenne z lata 1920. r. przerwały tę akcję planowej reorganizacji okręgów, która latem i jesienią 1920. r. miała objąć okręgi wschodniej Małopolski. Ponieważ warunki pracy i potrzeby nieco odmiennie kształtują się we wschodniej i zachodniej Małopolsce, urządzano również zjazdy dzielnicowe, mianowicie lwowska sekcja Zarządu Głównego urządziła dwa zjazdy dla delegatów Kół wschodniej Małopolski, na wiosnę i w jesieni 1920. r. we Lwowie, w Krakowie odbył się Zjazd delegatów Kół zachodniej Małopolski i Orawy 28. listopada 1920. r. Zjazdy powyższe przyczyniły się w dużej mierze do ożywienia i uruchomienia licznych placówek T. S. L., oraz do ujednolajnienia i planowości pracy. Najazd bolszewicki i wywołane nim zaburzenie życia wewnętrznego w kraju nie tylko nie pozwoliły na przeprowadzenie tej akcji do końca, ale nawet zadały organizacji naszej wiele dotkliwych strat, które obecnie na nowo trzeba odrabiać.

Uruchomienie pracy oświatowej pozaszkolnej.

Równolegle z pracami organizacyjnymi szły starania o wznowienie i rozszerzenie pracy oświatowej pozaszkolnej. W tej dziedzinie poniosło Towarzystwo w latach wojny ogromne straty, przez zniszczenie przeważnej części środków pracy oświatowej. W szczegółowej części sprawozdania z działalności w poszczególnych kierunkach pracy oświatowej podajemy bliższe dane o poniesionych stratach, dorobku ostatnich dwu lat i stanie obecnym, tu zaznaczyć tylko należy, że zniszczeniu uległo przeszło 80% bibliotek, wypożyczalni, czytelni, większość domów ludowych została doszczętnie zburzona, reszta ograbiona i zajęta na inne cele, straciliśmy przeszło połowę latarni projekcyjnych, oraz kilkadziesiąt serji przeźroczy, które w chwili wybuchu wojny znajdowały się w Kołach i czytelniach; ogromne straty poniosły muzea prowincjonalne, szczególnie podolskie w Tarnopolu i pokuckie w Ko-

łomyji. Straty te w połączeniu z ubytkiem wielu wypróbowanych, doświadczonych pracowników oświatowych, wpływały w dużej mierze na osłabienie tempa pracy oświatowej, przy obecnych trudnościach komunikacyjnych i drożyznie środków pracy oświatowej. Mimo to, jak świadczą uzyskane w okresie sprawozdawczym rezultaty, wzmagające się z miesiąca na miesiąc tempo pracy oświatowej wchodzi na tory coraz normalniejszego rozwoju. Wyłożono wiele wysiłków i funduszków na pokrycie poniesionych strat. Wobec ograniczonej ilości pracowników i szczupłych, w stosunku do kosztów pracy, środków finansowych, należało zmienić i do warunków dostosować metody pracy. Gdy bezpłatne zakładanie bibliotek, wypożyczalni i czytelni stało się utrudnione, należało zwrócić się do samej ludności i gmin, aby, w formie składek lub też przeznaczenia części funduszków gminy, łożyła na swe potrzeby kulturalno-oświatowe. T. S. L. przychodzi z pomocą przez ułatwienie nabywania odpowiednich książek, organizację i wskazówki co do prowadzenia bibliotek i czytelni, oraz kształcenie kierowników na kursach bibliotekarskich i kursach pracowników oświatowych. Natomiast na zupełnie wyniszczonych wojną i inwazjami terenach wschodnich, oraz świeżo przyłączonej do Polski Orawie i Spiszu, zorganizował Zarząd Główny kilkadziesiąt bezpłatnych wypożyczalni i czytelni, zaś Kołom T. S. L. we wschodniej Małopolsce udzielał w formie subwencji bezpłatnie książek za taką kwotę, za jaką Koło nabyło za gotówkę w Centralnej Składnicy. Z przygotowywanych ruchomych wystaw książek, celem propagandy bibliotek, doszła do skutku w roku 1920. tylko jedna, przeprowadzona w swym okręgu przez Koło TSL. w Żmigrodzie. Dla wzmożenia pracy odczytowej przygotował Zarząd Główny biblioteki podręczne dla prelegentów, ułatwiając Kołom nabywanie potrzebnych książek i materiałów. Ze wzrostem pracy odczytowej wzrosło też zapotrzebowanie latarni projekcyjnych i przeźroczy. Koła T. S. L. wzmagając się na siłach, zdobywają coraz większe fundusze i nabywają latarnie, jednak w okresie sprawozdawczym okazał się brak źródeł nabycia ich w Polsce i dopiero ostatnie miesiące przyniosły zmianę na lepsze. Zarząd Główny pośredniczy w nabywaniu latarni, a słabsze Koła wspomagają częścią kosztów nabycia. Straty w wypożyczalni przeźroczy przy Zarządzie Głównym uzupełniono nabyciem kilkudziesięciu nowych serji, lecz i tu brak wytwórczości utrudnia powiększenie jej.

Na polu walki z analfabetyzmem stanęły przed Towarzystwem nowe zadania. Z jednej strony należy wyteżyc siły dla naprawienia zaniedbań spowodowanych wojną, a z drugiej współdziałać z organami szkolnymi i wojskowymi, które w tym kierunku pracują. Z pośród przeprowadzonych w okresie sprawozdawczym Kursów analfabetów, większa połowa była prowadzona dla osób wojskowych, kontyngent bowiem rekruta, pochodzącego z byłej Kongresówki, wykazuje przerażający procent analfabetów. W pracy nad dorosłymi analfabetami wprowadzono nową formę, mianowicie „kursy dla dorosłych“, z kilku stopniami, gdzie obok nauki czytania, pisania i rachunków, wprowadzono w formie pogadanek, wykładów i czytań wiadomości

o państwie, społeczeństwie, stosunkach gospodarczych, oraz elementarne wiadomości z historii i literatury polskiej.

Z powodu trudności wyjazdów z licznymi odczytami i wykładami na wieś, urządziły Koła T. S. L. liczniej aniżeli przed wojną zjazdy i wiece oświatowe, jużto wyzyskując zebranie się w siedzibie Koła większej ilości ludności z okolicznych gmin wiejskich, jużto zwołując na wiece delegatów czyteln, gmin, stowarzyszeń w okręgu swojej działalności. Tematami referatów i obrad na wiecach były najczęściej aktualne zagadnienia narodowo-państwowe (plebiscyty, pożyczki państwowe i t. d.), dalej propaganda pracy oświatowej dla wyjaśnienia znaczenia i zadań pracy, oraz organizacji oświatowej w społeczeństwie, wreszcie obecny stan państwa i narodu polskiego i obowiązki obywatela wobec własnego państwa, — tematy, które nabrały szczególniejszego znaczenia w okresie tworzenia Komitetów obrony państwa i armji ochotniczej.

Pilną również uwagę zwracało Towarzystwo na wychowanie pracowników oświatowych, których brak daje się powszechnie odczuwać. Sprawą tą zajmował się dzielnicowy Zjazd delegatów T. S. L. w Krakowie, Zarząd Główny przygotował ramowy program kursów dla pracowników społeczno-oświatowych, okólnikiem rozesłał Kołom instrukcje, a tym Kołom, które kursy takie zorganizowały, udzielał wydatnej subwencji.

Działalność na polu szkolnictwa.

Dziedzina pracy szkolnej zajmowała nadal poważne miejsce w troskach i staraniach Towarzystwa. W tej części kresów zachodnich, które weszły w skład Rzeczypospolitej, szkoły średnie, wydziałowe i pospolite zostały przejęte przez państwo i objęte w opiekę i zarząd władz szkolnych. Towarzystwo oddało wraz z zakładami budynki, inwentarze i środki naukowe. Natomiast na terenach, które pozostały poza granicami Rzeczypospolitej, musimy nadal czuwać nad powołaniem do życia przez T. S. L. szkolnictwem polskim, współdziałać z innymi czynnikami do czasu, gdy byt ich zostanie wyjaśniony, ustalony i zabezpieczony.

Praca szkolna we wschodniej Małopolsce, będąca pod opieką i kierownictwem lwowskiej Sekcji Zarządu Głównego, a przedewszystkiem jej referentki szkolnej p. Anieli Alexandrowiczówny, pochłaniała najwięcej uwagi, prac i funduszków Sekcji. Przez szereg lat intensywnie prowadzona akcja zakładania klas eksponowanych i szkół samostnych dla mniejszości polskich w gminach wschodniej Małopolski, pozostaje nadal na barkach Towarzystwa, a utrzymanie ich i dalszy rozwój uważamy nadal za jeden z pierwszych obowiązków naszej pracy kulturalno-oświatowej na wschodzie.

Nie możemy dopuścić, aby we własnem państwie setki gmin i dziesiątki tysięcy dzieci polskich były pozbawione możności nauki w języku polskim, a temsamem wystawione na niebezpieczeństwo wynarodowienia. Dopóki dotychczas obowiązujące ustawodawstwo i panujące stosunki we wschodniej Małopolsce nie zostaną zmienione

w tym kierunku, aby narodowo-kulturalne interesy polskości były w pełni zabezpieczone, a działwa polska miała zapewnioną możliwość nauki w języku polskim, tak długo musi pozostać obowiązek organizacji społecznych polskich zajmowania się pracą szkolną, a ze strony społeczeństwa potrzeba popierania tej akcji. Doniosłość i konieczność prowadzenia tej pracy przez Towarzystwo Szkoły Ludowej w obecnie istniejących warunkach ocenił Sejm, udzielając Towarzystwu drogą osobnej ustawy wydatnej subwencji na odbudowę i organizację zniszczonych szkół i klas eksponowanych. A pomoc ta była konieczna i pilna wobec ogromu zniszczenia. W okresach napadów czy to ukraińskiego czy bolszewickiego, pierwszymi ofiarami nienawiści i niszczycielskiej manji były placówki T. S. L. — szkoły, ochronki, domy ludowe i bursy. Były wypadki, że oszczędzono mieszkania prywatne, a zniszczono tylko budynek T. S. L. Odbudowa przeto szkolnictwa na wschodzie musiała pochłonąć dużo starań i funduszy, mimo to, iż część pracy została dotychczas wykonana, wiele prośb i wołań ludności miejscowej nie zostało jeszcze zaspokojonych. Często stoi na przeszkodzie brak materiałów budowlanych, a brak mieszkań utrudnia wynajęcie najskromniejszej chaty na pomieszczenie klasy.

Osiągnięte w okresie sprawozdawczym rezultaty zawdzięcza Towarzystwo w pierwszym rzędzie troskliwości i usilnym staraniom referentki szkolnej, jak również życzliwemu poparciu władz szkolnych oraz współdziałaniu miejscowych Kół T. S. L. Obraz tej pracy, podany na innem miejscu sprawozdania, nie wyczerpuje całości zadania. Pozostaje do odrobienia jeszcze wiele strat i niemniej nowych szkół i klas trzeba założyć, aby zaspokoić najpilniejsze potrzeby ludności polskiej w dziedzinie szkolnictwa elementarnego na wschodzie.

Jakkolwiek szkolnictwo średnie w kraju pozostawione jest staraniom państwowych władz szkolnych, nie mógł Zarząd Główny odmówić w odosobnionych wypadkach zezwolenia Kołom T. S. L. na zajęcie się organizacją i prowadzeniem zakładów średnich, gdy miejscowe potrzeby pilnie tego wymagały. Obecnie cztery Koła T. S. L. zajmują się prowadzeniem zakładów średnich, mianowicie Koło TSL. w Jaworowie, wspólnie z lokalnymi czynnikami utrzymuje gimnazjum w Jaworowie, prowadząc usilną akcję o przejęcie go na etat państwowy, oraz Koła T. S. L. w Wieliczce i w Kołomyji prywatne Seminarja nauczycielskie żeńskie (uczenic 70 + 200). Nadto Koło T. S. L. w Kołomyji prowadzi Seminarjum prywatne męskie dla żołnierzy (40 uczniów).

Obok pracy nad wychowaniem narodowym i zapewnieniem wychowania szkolnego najmłodszego pokolenia, zwracało Towarzystwo troskliwą uwagę na szkolnictwo zawodowe, chcąc zapewnić dorastającej młodzieży i dorosłym z wykształceniem elementarnym poprawę warunków bytu, przez rozszerzenie i pogłębienie wiedzy fachowej z jednej strony, a z drugiej, aby przez szkoły uzupełniające przemysłowe, kursy doksztalcające, szkoły i kursy handlowe i zawodowe, poprzeć akcję uprzemysłowienia kraju drogą przygotowanych pracowników. Rozwijająca się pomyślnie w tym kierunku praca musi być jeszcze pogłębiona i rozszerzona przez praktyczne kursy przemysłu domowego.

Udział T. S. L. w sprawach ogólnonarodowych.

Jako organizacja społeczna, skupiająca w swych szeregach czynne siły obywatelskie, brało Towarzystwo udział we wszystkich działaniach ogólnonarodowych i państwowych, mających na celu dobro publiczne. W pożyczkach państwowych brało T. S. L. wydatny udział, tak przez zakupno pożyczki i lokowanie w niej funduszków, jak również przez wytrwałą propagandę pożyczki w społeczeństwie drogą odczytów, wykładów, pogadanek i wieców oświatowych. Niektóre Koła T. S. L. zajęły się również rozsprzedając pożyczek państwowych i osiągnęły, jak n. p. Koło T. S. L. w Kętach, obfite rezultaty. Akcje plebiscytowe znalazły żywy oddźwięk w działalności T. S. L., Koła i czytelnie zajęły się zbiórką funduszków na cele plebiscytowe, propagowały ich znaczenie na wiecach i odczytach, a na wezwanie Zarządu Głównego T. S. L. liczni pracownicy Kół T. S. L. udali się na tereny plebiscytowe dla prowadzenia pracy uświadamiającej na miejscu.

Gdy latem 1920. roku zawisła nad krajem groza najazdu hord bolszewickich, Koła T. S. L. rozwinęły wytyżoną działalność w Komitetach obrony państwa i akcji werbunkowej, wielu pracowników naszych stanęło w szeregach obrońców, wielu zginęło na posterunku. Z zadowoleniem stwierdzić możemy, że wezwania Zarządu Głównego do udziału w pracach ogólnonarodowych, znajdowały zawsze w całej organizacji naszej nie tylko zainteresowanie i żywy oddźwięk, ale i zgodny wspólny czyn, stwierdzający spójność i organizacyjną karność Towarzystwa.

Charakter działalności.

Zaznaczone powyżej w najogólniejszych zarysach, oraz bliżej określone w szczegółowej części sprawozdania i w tabelarycznych zestawieniach główne kierunki pracy T. S. L., bynajmniej nie wyczerpują całości różnorodnej działalności Towarzystwa na polu oświaty i kultury narodowej i narodowego wychowania ludu polskiego. Wynika to i z charakteru naszej organizacji i z warunków pracy. Towarzystwo między innymi zawdzięcza rozwój swój samorządnej strukturze swej organizacji, pozostawiającej poszczególnym swym organom, jak Związkom Okręgowym, Kołom, czytelnikom, sekcjom szeroko statutem zakreślone pole działalności, a przede wszystkim możliwość samodzielnej twórczej inicjatywy, przy równoczesnej możliwości zdobywania na prowadzone przez się prace środków materialnych. Toteż Koła T. S. L. kierują swą pracą i starania przede wszystkim w kierunku najsilniej odczuwanych najpilniejszych potrzeb miejscowych, znajdując równocześnie i w Zarządzie Głównym i w całości organizacji oparcie, radę, zachętę i pomoc. Ponadto spotyka się Towarzystwo na rozległym polu swej działalności z innymi organizacjami i stowarzyszeniami społecznymi, a idąc do wspólnego celu — dobra publicznego, harmonizuje z nimi swą pracę na gruncie współdziałania. Gdy nasze Koła i czytelnie organizują teatry włościańskie, chóry i orkiestry, wyłaniając odpowiednie sekcje lub kółka, wchodząc niejako w zakres

działania „Związku teatrów i chórów włościańskich“, to nie stają na gruncie konkurencji ze Związkiem, ale współdziałają z nim w osiągnięciu jego kulturalnych celów i zamierzeń, jużto korzystając z jego rad, wskazówek i pomocy, jużto ułatwiając mu organizację lokalnych drużyn i zespołów teatralnych, wchodzących z nim w bezpośredni, organizacyjny stosunek. Przy obywatelskim duchem owianej współpracy, stosunek ten wytwarza się nietylko na gruncie zagadnień kulturalnych, ale i w dziedzinie prac, mających na celu ekonomiczne podniesienie narodu. Szerzenie bowiem oświaty przez książkę i żywe słowo, ma w istocie swej na celu nie wyłącznie tylko rezultaty kulturalne i oświatowe, lecz nie w mniejszej mierze, choć pośrednio, cele praktyczne, gospodarcze, ponieważ podnosi w społeczeństwie zdolności zarobkowe, uczy organizacji i umiejętnej współpracy na polu życia gospodarczo-społecznego. Praca oświatowa przygotowuje grunt zdrowej społecznej i ekonomicznej organizacji narodu. Rezultaty pracy oświatowej w tym kierunku nie dadzą się ściśle określić i ująć w cyfry, niemniej są one w społeczeństwie odczuwane i rozumiane i stanowią jedną z podstawowych idei Towarzystwa.

Ogólny obraz sprawozdania.

Sprawozdanie niniejsze, które Zarząd Główny T. S. L. przedkłada społeczeństwu, jest obrachunkiem za dwa lata działalności, t. j. 1919. i 1920., wypadki bowiem zeszłoroczne nie pozwoliły ani na zestawienie sprawozdania za 1919. ani też na odbycie dorocznego Walnego Zjazdu w roku poprzednim. Ze sprawozdaniem przychodzi Zarząd Główny po to, aby z jednej strony poinformować ogół o tem, co T. S. L. jako całość na polu krzewienia oświaty powszechnej w ostatnim okresie zdziałało i jak praca jego rozwijała się na postępkach dawniej zajętych, z drugiej strony, aby dokonać krytycznego przeglądu całej organizacji Towarzystwa, sprawdzić gdzie i na jakich polach rozszerzyła się i utrwaliła, a gdzie się cofnęła i dlaczego. — Przegląd taki daje nietylko możność krytycznego rozpatrzenia przeszłości, ale i wskazówki co do działania w przyszłości. Zestawienie wyników jest i żmudne i trudne, bo wiele objawów uchyla się z pod możliwości ujęcia w cyfry, niemniej konieczne i pouczające, bo daje obraz całokształtu pracy Towarzystwa, oraz poszczególnych ogniw, złączonych wspólną ideją i wspólną więzią organizacyjną. Konieczniejszym przeglądem taki stał się obecnie, gdy Towarzystwo w okresie wojny poniosło olbrzymie straty i w środkach działalności i w organizacji i w pracownikach, trzeba więc sprawdzić stan szeregów i środków, aby mózdz świadomie i planowo działać w przyszłości. Systemem, odpowiadającym kierunkom pracy, dzieli się sprawozdanie TSL. na odpowiednie części, obejmujące: oświatę szkolną, oświatę pozaszkolną, organizację wewnętrzną, stosunek do innych Towarzystw, sprawozdanie finansowe, uzupełnione zestawieniami tabelarycznymi. Układ taki daje i przejrzystość treści i pozwala na uwzględnienie każdego ogniwia naszej organizacji.

Nowe zadania i zakres pracy T. S. L.

Dokonanie krytycznego przeglądu stanu pracy, jej metod i kierunków oraz organizacji T. S. L. staje się tem ważniejsze i pilniejsze, że nowe warunki, własna państwowość, potrzeby narodowo-kulturalne i społeczne narodu wywołują konieczność przeprowadzenia gruntownej i zasadniczej rewizji celów Towarzystwa, środków i sposobów działania — a co za tem idzie, przemiany ustroju organizacyjnego TSL., aby je dostosować do nowych zadań i warunków. Najbliższy Walny Zjazd Delegatów T. S. L. musi się zająć w pierwszym rzędzie rozpatrzeniem i zdecydowaniem podstawowych zagadnień: a) zadań i metod działalności Towarzystwa, oraz b) jego ustrojem.

Co do zadań Towarzystwa, podstawowem zagadnieniem jest na-przód określenie i ustalenie zakresu działalności organizacji społecznych, pracujących na polu kulturalno-oświatowem, w stosunku do władz i organów państwowych, powołanych do działania na tem polu życia narodowego. Organizacje społeczne, pracując pod rządami zaborczemi, wkraczały często na pole działalności państwowej i zastępowały w wielu wypadkach brak własnej państwowości, szczególnie w tych dziedzinach, gdzie rządy zaborcze albo rozmyślnie nie chciały zaspokoić słusznych żądań i potrzeb narodowych społeczeństwa, albo też, gdzie działalność organów państwa zaborczego byłaby dla naszych narodowych interesów szkodliwa. Stąd organizacje społeczne stawały się dla narodu organami zastępującymi funkcje państwowe. Najdalej w tym kierunku poszło Towarzystwo Szkoły Ludowej, i rozwinęło szeroką działalność na polu szkolnictwa. Z uzyskaniem niepodległości organy własnego państwa przystąpiły do organizacji tych dziedzin i przejmowania od organizacji społecznych powyższych funkcji, lecz wraz z odpływem ogromnej ilości pracowników społecznych na urzędy państwowe, uwidatniła się również chorobliwa skłonność do przerostu funkcji państwowych i wkraczania państwa zadaleko w dziedzinę życia i działalności społecznej. A objaw ten jest powszechny, nietylko na polu życia ekonomicznego i społecznego, co przyjęto w społeczeństwie nazywać „etatyzmem“, ale nawet w dziedzinie kulturalnej i oświatowej. Przejściowe niewątpliwie to zjawisko wywołało ujemne objawy, przyczyniło się bowiem — obok na wstępie podanych czynników — do osłabienia energii społecznej, utrudniło chwilowo tempo rozwoju pracy organizacji społecznych przez wywołany zanęt w opinii publicznej, bo podniecało jeszcze szkodliwą tendencję przerzucania na państwo obowiązku zajmowania się i zaspakajania wszelkich potrzeb społeczeństwa, przy równoczesnem osłabieniu wydajności pracy i koniecznych świadczeń ze strony obywateli na rzecz państwa. Jeżeli gdzie, to przedewszystkiem w dziedzinie kulturalno-oświatowej, na polu pozaszkolnego wychowania obywatelskiego jest rozległe pole pracy organizacji społecznych, które z zadania wychowawczo-obywatelskiego najlepiej mogą się wywiązać. Urobienie bowiem zdrowego typu obywatela państwa dokonywa się nietylko przez wychowanie szkolne, przez danie pewnej sumy wiadomości z nauk specjalnych oraz państwowych, ale w wyższej mierze przez wychowanie w jednostce har-

monji zdrowych instynktów duchowych, moralnych, etycznych i społecznych; — o wartości obywatela dla państwa i społeczeństwa decyduje nie jego zasób wiadomości i uzdolnienie zawodowe, ale suma dodatnich instynktów, stanowiących pobudki działania w życiu publicznem.

Na wykształcenie tych instynktów działa obok wychowania szkolnego, wpływu domu i otoczenia, w wysokim stopniu oddziaływanie całego społeczeństwa przez opinię publiczną i instytucje społeczne, będące wzorem, praktyczną szkołą życia i działania zbiorowego. W dążeniu do tego celu nie może być w normalnych warunkach rozdziału między państwem a społeczeństwem, między organami państwa a instytucjami społecznymi; w interesie dobra publicznego, w interesie przyszłości narodu i państwa winno tu panować uzgodnione oraz świadome współdziałanie i wzajemne uzupełnianie się.

Funkcje państwa i jego organów w dziedzinie oświaty pozaszkolnej winny polegać nie tyle na bezpośrednim działaniu, ile na pobudzaniu sił społecznych, wspomaganie ich, skierowywaniu ich na pożądane tory, oraz koordynowaniu ich we współdziałaniu dla dobra publicznego.

Wyjaśnienie oraz ustalenie wzajemnego stosunku i zakresu działalności czynników rządowych i organizacji społecznych wprowadzi harmonję w działaniu a także spotęgowanie energii społecznej.

Rewizja metod działalności.

W tych ramach działalności obywatelskiej winno Towarzystwo przeprowadzić rewizję swych celów i zadań, sformułować je na przyszłość i dostosować metody i środki pracy. W dotychczasowej działalności główna uwaga i wysiłki były zwrócone na obronę zagrożonych kresów, praca T. S. L. miała charakter obronny, w metodach i środkach działania wybiło się na pierwszy plan szkolnictwo wraz z uzupełniającymi je instytucjami, jak bursy, ochronki, kursy i t. d. Dziedzina pracy oświatowej pozaszkolnej nie była nigdy przez TSL. zaniedbaną, tak Zarząd Główny jak i Koła prowadziły ją intensywnie, sprawozdania przedwojenne wykazują jej wzrost, z roku na rok, ilość bibliotek, odczytów, domów ludowych, kursów oświatowych wzrastała się stale tak co do ilości, jak i co do jakości. W całokształcie jednak pracy, oraz w opinii publicznej, schodziła na plan drugi w porównaniu z ilością wysiłków i środków łożonych na szkolnictwo. — Obecnie, gdy główny ciężar szkolnictwa przechodzi na państwo, organizacje społeczne muszą się ograniczyć do uzupełniania działalności państwowej na tem polu, szczególnie co do szkolnictwa elementarnego na ziemiach kresowych przy zawikłanych stosunkach narodowościowych oraz przy braku ustawodawstwa, zabezpieczającego w okolicach narodowo mieszanych możliwość wychowania szkolnego w polskich szkołach dla mniejszości. Nadto szkolnictwo prywatne uzupełniające i zawodowe (szkoły i kursy uzupełniające przemysłowe, handlowe, zawodowe, przemysłu domowego i t. d.) będzie musiało

jeszcze długi czas opierać się o inicjatywę i starania organizacji społecznych, przy współpracy organów samorządu lokalnego.

Główne jednak usiłowania Towarzystwa muszą być obecnie skierowane na pole działalności kulturalno-oświatowej pozaszkolnej. Na tem polu winno Towarzystwo określić swoje cele i zadania oraz ustalić plan i program działalności.

Celem Towarzystwa winno być uspołecznienie najszerszych warstw narodu, wychowanie w nich zdrowych instynktów państwowych i społecznych, słowem uobywatelanie jednostki przez wykształcenie świadomości stosunku do społeczeństwa i państwa, świadomości, że zdrowie i dobrobyt społeczeństwa, oraz siła i potęga państwa opiera się na pracy, oświacie, moralnej i duchowej wartości obywateli. Dla osiągnięcia tego celu trzeba stworzyć cały aparat i system pozaszkolnego wychowania obywatelskiego, który obok szkolnictwa będzie oddziaływał wychowawczo na jednostki, lub sięgał tam, gdzie szkolnictwo dosięgnąć nie może. Zadaniem więc Towarzystwa będzie zorganizowanie i uruchomienie tego aparatu, oraz sprężnienie jak największych ilości sił społecznych do pracy na tem polu. Co do metod i środków pracy, trzeba działać książką i pismem, żywym słowem oraz przykładem i wzorem.

Trzeba przede wszystkim wzmocnić i rozszerzyć walkę z analfabetyzmem, zmobilizować do tej pracy wszystkie siły tak ze strony państwa jak i społeczeństwa, a działać począwszy od kursów dla dorosłych, kursów dla analfabetów aż do indywidualnego nauczania. Bez powszechnego wykształcenia elementarnego, praca oświatowa nie może osiągnąć wyżej postawionego celu.

Stan naszego bibliotekarstwa jest jeszcze bardzo pierwotny ilościowo i jakościowo. Należy pracować nad organizacją bibliotek i nad wykształceniem ich kierowników, bez których najlepsza biblioteka nie przyniesie zamierzonych korzyści. W miastach w miejsce drobnych biblioteczek i wypożyczalni po stowarzyszeniach i klubach dążyć należy do stworzenia jednej biblioteki powszechnej, wspomaganej tak przez społeczeństwo jak i organy samorządowe, prowadzonej przez ukwalifikowaną siłę, uzupełnioną czytelnią pism codziennych i naukowych, niedostępnych dla jednostek. Smutniej jeszcze przedstawia się stan bibliotekarstwa na wsi. Obok zupełnego braku bibliotek i czytelni w większości osad wiejskich, istniejące nie spełniają swego zadania oświatowego z braku umiejętnego kierownictwa, oraz nowych książek. Zaradzić temu może tylko dobrze zorganizowany system bibliotek ruchomych, które z jednej strony będą docierały do najdalszych okolic, pozbawionych książki wogóle, a z drugiej dosyłane na kilkumiesięczny okres do istniejących bibliotek i czytelni, będą je odświeżały i uzupełniały. Szereg większych ośrodków pracy oświatowej powinien stać się centralami bibliotek wędrownych na swój okręg. Na tem polu rewizja, rozszerzenie i udoskonalenie pracy T. S. L. jest konieczne i pilne.

Równolegle z książką i pismem musi iść oddziaływanie żywym słowem. Odczyty, wykłady, wiece i zjazdy oświatowe, prowadzone dotychczas dorywczo, a ograniczone przeważnie do aktualnych tema-

tów, narzucanych przez życie i wypadki, winny przejść w formę systematycznych i planowych odczytów i pogadanek, uzupełnianych kursami uświadamienia narodowego, kursami pracowników oświatowych i w wyższej formie - uniwersytetami ludowymi. Planowości i treści dodać im mogą podręczne biblioteki dla prelegentów, stale uzupełniane i odświeżane nowym materiałem, zjazdy i konferencje prelegentów, oraz używanie środków pomocniczych, jak latarni projekcyjnych i obrazów świetlnych, map, modeli, obrazów i wzorów.

W rzędzie środków wychowawczo - obywatelskich obok książki i żywego słowa, ogromną rolę odgrywają przykłady i wzory zbiorowego działania, będące zarazem praktyczną szkołą życia publicznego. Stosowane wśród młodzieży w wieku pozaszkolnym przynoszą świetne rezultaty. W miastach i miasteczkach „Ogniska“ młodzieży rękodzielniczej, handlowej i zawodowej nie tylko dokształcają młodzież, dają jej przyjemną i zdrową rozrywkę, ale również uczą lepszych form towarzyskich i zaprawiają do umiejętnego życia społecznego. Rolę tę na wsi spełnić winny Koła i Związki dorastającej młodzieży wiejskiej, szerzące ogłędę społeczną, uświadomienie obywatelskie i kulturę życia wiejskiego przez czytelnictwo, zebrania, przedstawienia amatorskie, zjazdy i wycieczki.

Rewizja organizacji i zmiana statutu T. S. L.

Z rewizją zadań T. S. L. i metod pracy łączy się sprawa przemiany jego ustroju i zmiany statutu towarzystwa. Ramy organizacyjne, określone statutem przeżywają się w miarę rozrostu pracy, toteż w ciągu swego istnienia zmieniał T. S. L. statut cztery razy, rozbudowując strukturę organizacyjną. Obecnie stało się to koniecznością wobec zasadniczo zmienionych warunków. Najbliższemu Walnemu Zjazdowi Delegatów przedłoży Zarząd Główny konkretne wnioski tymczasowej reformy przez zmianę niektórych postanowień statutowych, oraz referat i projekt ogólny zasadniczej zmiany ustroju i statutu. Na podstawie opinii i uchwał Walnego Zjazdu będzie wygotowany nowy statut i przedłożony do uchwalenia albo następnemu Walnemu Zjazdowi, lub — co byłoby korzystniejsze — specjalnie w tym celu zwołanemu. Na tem miejscu zaznaczymy tylko kilka myśli podstawowych reformy.

W ogniwach pracy T. S. L. wyróżniały się dwie kategorie: pierwsze, to ośrodki pracy oświatowej, skupiające czynne siły i kierujące pracą, jak Zarząd główny, Sekcja lwowska, Związki Okręgowe i Koła miejscowe, drugie to placówki, na których i przez które rozwijano działalność oświatową jak czytelnie, biblioteki, domy ludowe, szkoły, bursy, ochronki, muzea prowincjonalne i t. d. Reforma ustroju obejmie głównie ognia pierwszej kategorii, z których Związki Okręgowe w liczbie 22 nie odpowiadały oczekiwaniom. Słabość spoczywała w ich ustroju, bo pozbawione były własnych źródeł dochodów, za słabe do prowadzenia samodzielnych działań, a zbyt rozległe bo bezpośredniego oddziaływania na okręg. Nie wypełniły więc roli pośredniego ognia między centralą, Zarządem Głównym i Sekcją, a kołami T. S. L. Należy więc utworzyć okręgi większe, terytorjalne, zdolne do samodzielnej

pracy, ogniskujące pracę i kierujące nią. Decydować o obszarze i przynależności do okręgu powinny takiesame lub zbliżone warunki i potrzeby pracy kulturalno - oświatowej. Pozwoli to na wydzielenie kresowych obszarów na wschodzie, zachodzie i południu i zorganizowanie ich na gruncie wspólnych potrzeb i zadań. Dlatego też okręgi te nie mogą się pokrywać ściśle z administracyjnym podziałem na województwa.

Wspólność potrzeb i zadań ujednolajni metody i środki pracy i wytworzy większą spójność we współdziałaniu. Zdolność i samodzielność w pracy dadzą tym okręgom własne i wyłączne źródła dochodów, oraz wyposażenie ich w pełny aparat środków pracy oświatowej, aby mogły się stać dla okręgu centralami pracy bezpośredniej (biblioteki wędrownie, kursy różnego typu oraz zjazdy pracowników, wypożyczalnie latarni i przeźroczy i t. d.). Niezbędnym warunkiem żywotności okręgu jest conajmniej jeden stały instruktor oświatowy, który musi być żywym łącznikiem i kierownikiem dla lokalnych ogniw Towarzystwa.

W ślad zatem dotknie reforma innych organów Towarzystwa jednej i drugiej kategorii.

W obecnej chwili ostateczne sformułowanie nowego ustroju byłoby jeszcze przedwczesne, przeżywamy bowiem okres formowania się i przegrupowywania u różnych instytucji, oraz wzajemnego porozumiewania się do zlania się lub rozdziału zakresów pracy (jak T. S. L., Towarzystwo Oświaty Ludowej, Uniwersytet Ludowy, Macierz Cieszyńska, wywołane potrzebami chwili Towarzystwa kresowe, jak Kresów zachodnich, południowych, pomorskich itd.), nadto w organizacji państwowej nie ustalono ostatecznie wielu jeszcze zagadnień, których rozstrzygnięcie wywrze wpływ na organizację społeczne (sprawa samorządu lokalnego, kompetencji władz i organów państwowych i samorządowych). Chwilowa zwłoka przyniesie samej sprawie korzyść, a uniknie się możliwych błędów i odchyłeń, tembardziej, że przemiana ta w życiu i działalności przygotowuje się a nawet dokonuje.

Zmiany terytorjalnego zakresu działania.

W okresie sprawozdawczym zaszły zmiany co do terytorjalnego obrazu działalności Towarzystwa. Koła T. S. L., które znalazły się poza granicami Rzeczypospolitej, musiały uleść bądź przemianie bądź likwidacji. Nieczynne od wybuchu wojny Koła na Bukowinie zlikwidowały się, została utworzona w Czerniowcach Polska Rada Narodowa na Bukowinie, mająca dbać o interesy kulturalne i oświatowe tamt. Polaków, a Zarząd Główny powierzył jej opiekę nad pozostałym na Bukowinie majątkiem T. S. L.

Koła T. S. L. na Morawach prowadziły pracę oświatową w roku 1918. i 1919. w dawniejszych formach organizacyjnych i współdziałyły w pracach szkolnych z Zarządem Głównym T. S. L. Na żądanie władz czeskich, które oświadczyły, że nie zezwolą na istnienie w swem państwie Kół T. S. L., zależnych od Zarządu Głównego w Krakowie, gro-

ząc ich rozwiązaniem, Koła te musiały przystosować swą organizację do zmienionych stosunków politycznych.

Wzorując się na statucie T. S. L. opracowano statut „Polskiego Związku Szkolnego” na państwo czesko-słowackie, który po kilkakrotnem odrzucaniu celem poprawek, został na początku 1920 r. przez władze czeskie zatwierdzony. Statut przewiduje organizację Kół miejscowych i Zarząd Centralny w Morawskiej Ostrawie. Pierwszymi ogniwami nowej organizacji kulturalno - oświatowej poza granicami Rzeczypospolitej są przemienione na Koła „Polskiego Związku Szkolnego” dotychczasowe Koła T. S. L. w Mor. Ostrawie, Przywozie, Marjańskich Górach i Witkowicach. Również Macierz Cieszyńska podzieliła się na dwie organizacje, jedna pozostała w polskiej części Cieszyna, druga przeniosła swą działalność poza granice z siedzibą Zarządu Głównego w zajętej przez Czechów części Cieszyna. Obecnie są w toku prace nad połączeniem Pol. Związku szkolnego i Macierzy po czeskiej stronie w jedną organizację, któraby objęła całość pracy kulturalno oświatowej polskiej w państwie czesko-słowackiem.

Przekazanie środków pracy oświatowej, znajdujących się na terenie państwa czesko-słowackiego, a będących własnością T. S. L., nastąpi po ustaleniu organizacji i porozumieniu między centralnymi organami interesowanych Towarzystw.

Po przyłączeniu skrawków Orawy i Spisza do Polski, zajęło się Towarzystwo organizacją pracy oświatowej na tych terenach, wspomagając również władze szkolne przy organizacji szkolnictwa. W jesieni 1920. roku odbył się zjazd pracowników T. S. L. na Podhalu z udziałem delegata Zarządu Głównego T. S. L. i delegatów z Orawy, na którym omówiono potrzeby i plan pracy. Dotychczas na Orawie zorganizowano sześć Kół T. S. L. mianowicie: 1. Jabłonka, 2. Lipnica Wielka, 3. Zubrzyca Górna, 4. Zubrzyca Dolna, 5. Podwilk, 6. Piekielnik. Biblioteki i praca oświatowa przez odczyty, przedstawienia, wieczorki, wycieczki i obchody narodowe rozwija się pomyślnie. Na Spiszu praca dopiero w zaczątku, w toku organizacji pierwszego Koła. Na wschodzie Sekcja lwowska Zarządu Głównego wspomaga pracę oświatową i szkolną na przyległych terenach Wołynia i Podola.

Wspomnienia pośmiertne.

Obfitą niestety jest kronika żałobna Towarzystwa w okresie sprawozdawczym.

W dniu 18. listopada 1920. zmarł nasz Prezes ś. p. *Dr. Ernest Bandrowski*. Mieliśmy Go długo wśród siebie i na czele naszej organizacji, nauczyliśmy się też czcić Go i szanować. Wśród Jego zalet, które tak wysoko ceniliśmy, szczególnie podkreślić należy gorące umiłowanie T. S. L. Nawet na łożu śmierci interesował się szczegółowo pracą i stanem Towarzystwa, ciągle o niem myślał i troszczył się o jego rozwój. Jego przedewszystkiem zasługą jest, że T. S. L. mimo różnic usposobienia i poglądu członków, pracowało zawsze harmonijnie i zawsze miało na oku jeden cel — dobro całego narodu. — On umiał umiejętnie i łagodnie wyrównywać różnice, łagodzić spory i nie

porozumienia i kierować wysiłki dla dobra całości. Od początku istnienia stał wśród pracy Towarzystwa, naprzód w Radzie Nadzorczej, potem jako wiceprezes, a od śmierci pierwszego prezesa Adama Asnyka, po kilkumiesięcznej żałobie objął prezesurę, którą piastował z godnością i pożytkiem ogólnym do śmierci. Przez lat 23 Swej prezesury nie opuścił ani jednego Walnego Zjazdu, ani jednego posiedzenia Zarządu Głównego. Dzięki Jego umiejętnemu kierownictwu, T. S. L. rozrosło się w potężną organizację i stało się ważnym czynnikiem w życiu narodowym. Żył się z ideą T. S. L., poświęcił jej najwięcej serca i troski i wytrwał czynnie na posterunku do ostatniego tchnienia Swej wielkiej duszy.

ś. p. *Jerzy Piwocki*, wiceprezes T. S. L. od 1912. do 1918. roku. w ostatnich dwu latach członek Rady Nadzorczej Towarzystwa, zmarł w Krakowie 9. czerwca 1920. T. S. L. miało w nim zawsze gorliwego i oddanego pracownika. Jako urzędnik był wzorem obywatela. Będąc starostą w Białej, pomagał w pracy Towarzystwa i ułatwił nabycie w Białej pierwszej realności pod budowę pierwszej szkoły im T. Kościuszki w Białej. Po przejściu na emeryturę jako szef sekcji Minist. spraw wewnętrznych, osiadł w Krakowie w r. 1912. i oddał się w zupełności pracy T. S. L.

ś. p. *Dr. Bronisław Dulęba* b. członek Zarządu Głównego T. S. L. zmarł 18. maja 1920. w Szynwałdzie koło Tarnowa. Przez 40 lat od założenia Tow. Kółek Rolniczych pracował tam do ostatniego dnia życia swego, zmarł nagle podczas lustracji kursów kobiecych. Jako „Kółkowiec“, „oświatowiec kółkowy“, jak sam siebie nazywał, uznawał konieczność współdziałania Kółek rolniczych z T. S. L. W pracy T. S. L. ulubionem jego dzieckiem były szkoły początkowe, wypracował dla nich formy organizacyjne, pisał instrukcje, odezwy, jeździł i lustrwał. Towarzystwu do końca był wiernym i oddanym.

ś. p. *Szczęśny Turowski*, b. buchalter T. S. L., b. członek i rachmistrz Zarządu Głównego T. S. L., zmarł 19. października 1919. — W osobie ś. p. Turowskiego miało T. S. L. pracownika, na którego zawsze i wszędzie mogło liczyć. Pracował w Towarzystwie od lat akademickich i przeszedł wszystkie placówki pracy. Zrazu jako członek Zarządu VI. Koła T. S. L. im. J. Słowackiego, prowadził tam rachunki i sekcję odczytową, potem członek i skarbnik Zarządu Związku Okręgowego T. S. L. w Krakowie, wreszcie jako członek i rachmistrz Zarządu Głównego T. S. L. W ostatnich dwu latach po przejściu na emeryturę z „Florjanki“, oddał się w zupełności pracy w Towarzystwie.

ś. p. *Stanisław Michalski*, członek Zarządu Głównego T. S. L., kierownik szkoły im. św. Barbary i prezes „Ogniska nauczycielskiego“ w Krakowie, zmarł 24. czerwca 1920. Czynny pracownik społeczny, doskonały pedagog i wychowawca, zajmował wybitne stanowisko w szeregach nauczycielstwa, wyborną znajomością szkolnictwa ludowego i wychowania oddawał rzetelne usługi w pracach Zarządu Głównego T. S. L.

ś. p. *Paulina Sobotowa* długoletnia działaczka i przewodnicząca Koła T. S. L. w Janowie, położyła ogromne zasługi około rozbudzenia

Życia narodowego i organizacji pracy społecznej. Miarą uznania ze strony ludności a zarazem owocności Jej pracy będzie ta, że pod budową Domu ludowego w Domaryrzu, powstałego dzięki jej zabiegom i staraniom, grunt ofiarował Kołu miejscowy włościanin Józef Seniów. Odeszła otoczona powszechną czcią i żalem okolicy.

ś. p. *Alfons Jastrzębski*, przewodniczący Koła T. S. L. w Ustrzykach Dolnych, długoletni, wypróbowany i gorliwy pracownik oświatowy. Szczerze i ofiarnie zajmował się organizacją szkół i klas eksponowanych na terenie działalności Koła, otaczając je nie tylko opieką, ale i ofiarną pomocą. Wzorowy i karny pracownik, brał czynny udział na wszystkich zjazdach T. S. L. - owych.

Cześć ich pamięci!

II. Organizacja wewnętrzna.

A. Zarząd Główny, Wydział ścisły, Biuro Centralne T. S. L.

Zarząd Główny, uzupełniony wyborami na Walnym Zjeździe T. S. L. w Krakowie 28. i 29. września 1919., pracował przez dwuletni okres sprawozdawczy w mało zmienionym składzie. Z powodu niemożności odbycia Walnego Zjazdu w r. 1920, członkowie, których mandaty w tym roku wygasły, zatrzymali je do najbliższego Walnego Zjazdu. Po ukonstytuowaniu się na pierwszym posiedzeniu plenarnym w 1919. po Walnym Zjeździe, układ osobisty Zarządu Głównego jest następujący (cyfra w nawiasie oznacza rok upływu kadencji):

a) Prezydium :

Prezes: Dr. Ernest Bandrowski, Kraków, (zmarł 28. XI. 1920), *Wiceprezesi*: Dr. Ernest Adam, Lwów (1922), Wincenty Sikora, Kraków (1920), *Sekretarze*: Andrzej Nowak, Kraków (1922), Dr. Zdzisław Próchnicki, Lwów (1922), Stanisław Rymar, Kraków (1920), *Skarbnik*: Ks. Dr. Jan Korzonkiewicz, Kraków (1921), *Zast. skarbnika*: Antoni Kolarz, Kraków (1921), *Rachmistrz*: Dr. Tadeusz Dwernicki, Kraków (1921), *Zast. rachmistrza*: Jan Owiński, Kraków (1921).

b) Członkowie Zarządu Głównego.

Alexandrowiczówna Aniela, Lwów (1922), Dr. Bardel Franciszek, Kraków (1921), Dadlezowa Paulina, Rawa Ruska (1921), Domiczkowa Erna, Stanisławów (1921), Dr. Gubrynowicz Marjan, Lwów (1922), Hajdukiewicz Józef, Kraków (1921, kooptowany w miejsce ś. p. Stanisława Michalskiego), Dr. Hrabryk Piotr, Przemyśl (1921), Dr. Kahl Wilhelm, Kraków (1921, zgłosił rezygnację z powodu wyjazdu do Gdańska), Dr. Kiernik Władysław, Bochnia (1920), Dr. Krajewski Józef, Kraków (1922), Kucharski Władysław, Kraków (1922), Dr. Leja Franciszek, Kraków (1920), Maślanka Franciszek (Kraków 1920), Mazur Władysław, Stary Sącz (1921, kooptowany w miejsce Antoniego

Mohra, który zrezygnował z powodu wyjazdu do Poznania), Dr. Mikulski Antoni, Kraków (1920), Ostrowski Witold, Kraków (1922), Pęcowski Jan, Kraków (1920), Piątkowski Kazimierz, Orłowa (1921), Piechnik Edmund, Kraków (1920, zgłosił rezygnację z powodu wyjazdu do Poznania), Dr. Piepes-Poratyński Jan, Lwów (1922), Dr. Serbeński Walerjan, Lwów (1920), Szymański Stanisław, Jasło (1922), Tabaczyński Tadeusz, Kraków (1920), Ks. Tyrankiewicz Teofil, Zbaraż (1920), Wyczyński Kazimierz, Kraków (1922), Zajączkowski Tadeusz, Lwów (1922, zgłosił rezygnację z powodu wyjazdu do Poznania).

Z powodu trudności komunikacyjnych i odbywania częstych posiedzeń, Zarząd Główny nie wyłonił z pośród siebie stałych komisji, lecz poszczególne działy pracy powierzył opiece i kierownictwu członkom-referentom, stwarzając referaty: 1. Szkół dla mniejszości polskich na wschodzie: Alexandrowiczówna Aniela; 2. Szkół T. S. L. na zachodzie: Rymar Stanisław (Inspektorzy tych szkół: Dr. Mikulski Antoni i Piotr Feliks); 3. Szkół zawodowych: Ostrowski Witold; 4. Kursów dla dorosłych i analfabetów: Michalski Stanisław, Nowak Andrzej, Dr. Serbeński Walerjan; 5. Burs i ochronek: Ks. Dr. Korzonkiewicz Jan, Ks. Tyrankiewicz Teofil; 6. Spraw organizacyjnych i statutowych: Dr. Dwernicki Tadeusz, Dr. Gubrynowicz Marjan, Nowak Andrzej, Owiński Jan, Ks. Tyrankiewicz Teofil; 7. Spraw finansowych: Kolarz Antoni; 8. Spraw oświatowych i Centr. składnicy książek: Dr. Krajewski Józef, Rymar Stanisław; 9. „Przewodnik Oświatowy”: Nowak Andrzej; 10. Wydawnictwa i przedsiębiorstwa: Nowak Andrzej, Ostrowski Witold, Dr. Piepes-Poratyński Jan; 11. Spraw budowlanych: Wyczyński Kazimierz; 12. Spraw prawnych: Dr. Dwernicki Tadeusz, Dr. Kahl Wilhelm; 13. Domów ludowych: Alexandrowiczówna Aniela, Owiński Jan; 14. Prace wśród młodzieży: Nowak Andrzej, Pęcowski Jan; 15. Współpracy z Uniw. żołnierskim: Nowak Andrzej; 16. Wystawy oświatowej: Sikora Wincenty; 17. Pracy na Orawie i Spiszu: Hajdukiewicz Józef; 18. Zarząd Domu T. S. L.: Nowak Andrzej. Nadto dla wyłaniających się w toku działalności spraw, tworzone doraźne komisje.

W okresie sprawozdawczym odbył Zarząd Główny pięć plenarnych posiedzeń, z tego cztery w Krakowie, jedno we Lwowie. Plenarne posiedzenia rozpatrywały budżety i plany finansowe na najbliższe okresy administracyjne, sprawozdania z wykonania uchwał Walnego Zjazdu i Zarządu Głównego, z działalności Wydziału Ścisłego. sprawozdania, referaty i wnioski poszczególnych referentów, oraz sprawy dotyczące zarządu majątkiem Towarzystwa.

Wydział Ścisły,

będący organem wykonawczym Zarządu Głównego, powołanym do załatwiania spraw bieżących, oraz przekazanych mu przez Zarząd Główny, odbywał posiedzenia w miarę potrzeby. W okresie sprawozdawczym odbył Wydział Ścisły 28 posiedzeń (w r. 1919 — 16, w r. 1920 — 12), na których przygotowywał wnioski w sprawach zasadniczych na Zarząd Główny, oraz rozpatrywał i załatwiał sprawy dotyczące bieżących lub pilnych prac Towarzystwa. Protokoły i uchwały posiedzeń

Wydziału Ścisłego przesyłano wszystkim członkom Zarządu Głównego i Rady Nadzorczej, a sprawozdanie z działalności wraz z wnioskami przedkładał Wydział Ścisły na plenarnych posiedzeniach Zarządu Głównego. W skład Wydziału Ścisłego wchodziło prezydium Towarzystwa, oraz zamieszkali w Krakowie członkowie Zarządu Głównego i Rady Nadzorczej.

Sekcja Lwowska,

w skład której wchodził zamieszkał we Lwowie członkowie prezydium i Zarządu Głównego Towarzystwa, załatwiała powierzone jej przez Zarząd Główny sprawy, przedewszystkiem dotyczące organizacji i kierownictwa akcji szkolnej dla mniejszości polskich na wschodzie, oraz pracy ogóln-oświatowej we wschodniej Małopolsce. Dla omówienia specjalnych potrzeb pracy szkolnej i oświatowej na wschodzie, zwołała Sekcja dwa Zjazdy delegatów Kół T. S. L. ze wschodniej Małopolski we Lwowie, oraz organizowała kursy ochraniarek i do kształcające dla nauczycieli, aby przygotować pracowników dla szkół i ochronek T. S. L. na wschodzie. Sprawozdanie z działalności i wnioski przedkładała Sekcja na plenarnych posiedzeniach Zarządu Głównego.

Rada Nadzorcza,

w skład której wchodził: 1. Cieński Tadeusz (Lwów), 2. Dr. Głabiński Stanisław (Lwów), 3. Kostecki Edward (Kraków), 4. Dr. Kutrzeba Stanisław (Kraków), 5. Dr. Kumaniecki Kazimierz (Kraków, kooptowany w miejsce ś. p. Jerzego Piwockiego), 6. Dr. Surzycki Stefan (Kraków), 7. Zamorski Jan (Kraków). Rada Nadzorcza odbyła cztery posiedzenia, z tych dwa wspólnie z prezydium, skarbnikiem i rachmistrzem poświęcone sprawie przemiany systemu rachunkowości biura Zarządu Głównego (z dotychczasowego na amerykański), oraz dwa poświęcone zbadaniu ksiąg kasowych i rachunkowych, bilansu, zamknięcia rachunkowego, stanu funduszów i depozytów, oraz gotówki i walorów Zarządu Głównego.

Biuro Centralne T. S. L.

Biuro Zarządu Głównego składało się z dwóch stałych kierowników (z których jeden od lipca 1920 bawił poza Krakowem w służbie wojskowej), dwóch dochodzących referentów i buchaltera, pracujących w godzinach wieczornych, oraz kilku sił manipulacyjnych. Z rozrostem pracy i przesunięciem punktu ciężkości działalności w kierunku pracy oświatowej pozaszkolnej, biuro centralne wymaga pilnie reorganizacji i uzupełnienia, przedewszystkiem przez stałego referenta oświatowego i instruktorów oświatowych, którzyby przez lustracje, bezpośrednie wskazówki, kursy i zjazdy oświatowe, organizowane w różnych punktach działalności T. S. L., wpływali bezpośrednio na tok i rozwój pracy oświatowej i lokalne ogniska Towarzystwa.

Dawny podział Biura na wydział administracyjny i oświatowy

nie dał się utrzymać. Obecnie podział i skład osobisty Biura jest następujący:

Kierownik spraw organ. i oświat.: Andrzej Nowak.

szkolnych: Stanisław Rymar.

Referent spraw majątk. i nieruch.: Dr. Romuald Struczowski.

" " wycieczkowych: Władysław Cholewiński.

Buchalter: Sudolski Jan.

Oddział kancelaryjny:

Centralna Składnica książek: Zofja Kisielewska.

Buch.: Helena Górecka.

Kasa, wydawn., wypoż. przeźroczy, ekspedyt: W. Kuśnierzówna.

Dziennik pod., powielanie pism: Aniela Górówna.

Ewid. list. i wyd. 3. maja: Honorata Wosińska.

B. Związki Okręgowe T. S. L.

Związki Okręgowe T. S. L., wprowadzone w obecnej formie i zakresie działania do ustroju Towarzystwa w r. 1908, okazały się w praktyce stosunkowo najmniej żywotnymi ogniwami. Przyczyny, dla których nie w zupełności odpowiadały ważnemu swojemu zadaniu lustracji i wspomagania Kół T. S. L., tkwiły częściowo w ich ustroju, częściowo w braku potrzebnych sił i środków.

Objawy ich słabości stały się widoczne już po trzech latach działalności, to też już w r. 1911 Walny Zjazd T. S. L. w Nowym Sączu powołał Komisję Związków Okręgowych, mającą na celu reorganizację i ożywienie ich działalności. Komisja po gruntownem rozpatrzeniu sprawy doszła do uznania potrzeby ich przebudowy, łącznie ze zmianą statutu. Powołana w jej miejsce Komisja statutowa przygotowała projekt reformy statutu, a w nim na podstawie doświadczeń podała zarzys, czem być winny w T. S. L. Związki Okręgowe. Okres wojny odsunął tę sprawę, obecnie odżyła tem silniej i w nowym statucie T. S. L. musi znaleźć rozwiązanie.

W okresie wojny działał tylko Związek Okręgowy krakowski i częściowo lwowski. Po Walnym Zjeździe w jesieni 1919 r. Zarząd Główny wygotował plan ożywienia i uruchomienia Związków, a akcja ta, prowadzona jesienią 1919. i na wiosnę 1920. objęła Okręgi zachodnie, gdzie więcej Kół T. S. L. było czynnych. Na wschodzie prowadził Zarząd Główny akcję ożywiania Kół i przygotowawcze kroki do uruchomienia Związków.

W okresie sprawozdawczym czynne były i odbyły Zjazdy Okręgowe z udziałem delegatów Kół i Zarządu Głównego T. S. L. następujące Związki: jasielski, krakowski, lwowski, nowosądecki, nowotarski, przemyski, sanocki i tarnowski; sprawozdania przesłały: Lwów, Kraków, Nowy Targ, Przemyśl, Sanok.

Związek Okręgowy lwowski współdziałał z lwowską Sekcją w pracach szkolnych i oświatowych, prowadził Bursę Grunwaldzką oraz publiczną bibliotekę we Lwowie; Związek krakowski urządził jeden zjazd oświatowy, oraz prowadził publiczną bibliotekę w Krakowie,

którą w okresie sprawozdawczym powierzył fachowemu kierownictwu p. Władysława Barana i powiększył o 7.000 tomów; Związek nowotarski urządził dwa zjazdy okręgowe i oświatowe, oraz jeden poświęcony omówieniu i organizacji pracy oświatowej na Orawie i Spiszu; Związek przemyski przeprowadził lustrację Kół T. S. L. w Dobromilu, Dubiecku i Mościskach, odbył Zjazd Okręgowy, oraz zorganizował szereg odczytów i wykładów w innych instytucjach; Związek sanocki przeprowadził po Zjeździe Okręgowym lustrację wszystkich Kół, należących do Związku i zorganizował nowe Koło T. S. L. w Nowotańcu.

Nieczynne były Związki Okręgowe: Biała, Dębica, Rzeszów, Jarosław, Żółkiew, Tarnopol, Złoczów, Brzeżany, Stanisławów, Kołomyja, Stryj, Sambor i Zaleszczyki. Ostatni został uchwałą Zarządu Głównego rozwiązany, a w miejsce jego utworzony nowy z siedzibą w Czortkowie, z przydzieleniem niektórych Kół okręgu tarnopolskiego (Budzanów, Czortków, Husiatyn, Kopyczyńce), i stanisławowskiego (Buczacz, Potok Złoty). Tylko Koło T. S. L. w Horodence przydzielono do Związku w Kołomyji (dawniej Zaleszczyki). Przygotowane uruchomienie reszty okręgów, przy równoczesnej zmianie siedziby Zarządu niektórych (z Dębicy do Mielca, z Żółkwi do Rawy Ruskiej), nie doszło w roku 1920 do skutku z powodu najazdu bolszewickiego.

C. Koła T. S. L.

Praca oświatowa pozaszkolna Towarzystwa spoczywa w przeważnej części na Kołach T. S. L. Dlatego też Zarząd Główny zwracał szczególną uwagę na uruchomienie Kół, a w miarę ożywiania się ich działalności rozwijała się praca oświatowa. Rezultaty uzyskane w okresie sprawozdawczym świadczą o szybkim procesie odradzania się naszej organizacji i pracy, to też po przerwie wojennej możemy obecnie podać tabelaryczne zestawienie działalności Towarzystwa i podsumowanie wyników pracy oświatowej. Okres rozbicia wojennego pozostawił jeszcze poważne szczyby w organizacji, lecz bardzo wiele zostało już odrobione w latach sprawozdawczych.

Przedewszystkiem odpadły Koła, leżące na ziemiach należących obecnie do innych państw. Koła morawskie i w zachodniej części Śląska Cieszyńskiego przemieniły się w roku 1920. na Koła Polskiego Związku szkolnego; w zestawieniu tabelarycznym podajemy jeszcze Koła morawskie, które w r. 1919 pracowały jeszcze jako Koła TSL. (Mor. Ostrawa, Mar. Góry, Przywóz, Witkowice). Kół śląskich nie zamieszczamy, ponieważ już od początku 1919 r. bojówki czeskie uniemożliwiły im działalność. Zlikwidowane zostały Koła T. S. L. w Wiedniu, na Bukowinie, oraz na tej części Pokucia, która przypadła Rumunii. Nadto w okresie sprawozdawczym rozwiązał Zarząd Główny szereg Kół T. S. L. nie mających warunków rozwoju w obecnych stosunkach, szczególnie w tych miejscowościach, gdzie istniało więcej Kół T. S. L., a część ich była nieczynna. Rozwiązanie formalne było połączone ze zlaniem się tych Kół z Kołami czynnymi w jedno ogniw, obejmujące całość pracy T. S. L. na miejscu (Czortków, Nowy Sącz, Stanisławów), oraz w myśl upoważnienia Walnego Zjazdu zli-

kwidowano szereg Kół słabych, przemieniając je na samoistne czytelnie, pod opieką najbliższego czynnego Koła.

Natomiast pozostawiono Koła, wymienione w zestawieniu tabelarycznym jako nieczynne w okresie sprawozdawczym, ponieważ wiele z nich zostało w ostatnim czasie uruchomionych lub są w toku prace przygotowawcze nad ich ożywieniem.

Po odliczeniu Kół, pozostałych poza granicami państwa (rozwiązanych lub przemienionych na inne towarzystwa), oraz Kół zlikwidowanych i przemienionych na czytelnie lub połączonych z innymi Kółami, z przedwojennej cyfry 301 Kół T. S. L. (1914), pozostało dawnych 248, w okresie sprawozdawczym powstało nowych Kół 18, razem 266 Kół T. S. L. Z nowych powstało w r. 1919 ośm Kół: 1. Albigowa, 2. Budziwój, 3. Lwów XV. im. W. Niedziałkowskiej, 4. Sędziszów, 5. Siedliska - Bogosław, 6. Ujście Solne, 7. Węgierska Górka, 8. Żałuż. W roku 1920 zorganizowano dziesięć kół: 1. Horyniec, 2. Niżniów, 3. Nowotaniec, 4. Sassów, (oraz sześć Kół na Orawie): 5. Jabłonka, 6. Lipnica Wielka, 7. Piekelnik, 8. Podwilk, 9. Zubrzyca Dolna, 10. Zubrzyca Górna. Na ogół starania Zarządu Głównego były skierowane więcej ku ożywieniu dawnych Kół, aniżeli tworzeniu nowych.

Oslabienie pracy i rezultatów towarzystwa spowodowała również ta okoliczność, że najliczniejsze Koła i placówki oświatowe, najpełniej i najintensywniej pracujące, znajdują się we wschodniej Małopolsce, która w latach sprawozdawczych przeszła dwie niszczycielskie inwazje: ukraińską i bolszewicką. Ruchliwe lwowskie Koła T. S. L. oraz Koła należące do lwowskiego Związku Okręgowego i innych Związków wschodnich, zaledwie zaczęły się dźwigać na początku 1920 roku po przejściu inwazji ukraińskiej, uległy powtórnie częściowej lub całkowitej zagładzie przez najazd bolszewicki; majątek rzeczowy Kół uległ zniszczeniu, dawni pracownicy rozprószyli się, ogólne zdenerwowanie, jakiemu uległa nie tylko wszelka praca społeczna, ale i praca zawodowa, zniszczenie domów i dobytku obywatelstwa, nauczycieli i księży, którzy byli kierownikami pracy oświatowej, powolne dźwiganie się gospodarce kraju, dopiero w ostatnich czasach pozwala myśleć o odbudowie zniszczonych placówek oświatowych. Pracownicy lwowskich Kół T. S. L. skupili się około Związku Okręgowego i lwowskiej Sekcji, pracując wspólnie nad odbudową, a w miarę jej postępu uruchamiają Koła i instytucje T. S. L. Stałe rozwijający się proces odradzania i odbudowy jest pocieszającym objawem i świadectwem żywotności idei i energii naszych działaczy.

Rozwój ten ilustrują cyfry ożywiania się Kół T. S. L. W styczniu 1919 roku było czynnych Kół 76, w styczniu 1920 roku 153 Kół, w styczniu 1921 roku 204 Koła. Z tego sprawozdania z działalności przesłało 185 Kół (pełne sprawozdania z całorocznej działalności 120, częściowe 65). Brak sprawozdań 19 Kół, uruchomionych w ostatnich tygodniach, oraz 62 Kół jeszcze nieczynnych lub będących w toku reorganizacji.

Drukowane sprawozdania z działalności wydały i przesłały Zarządowi Głównemu Koła: Bochnia, Przemyśl I Pań, Węgierska Górka,

Zbaraż; kilkanaście kół wydało sprawozdania powielone w większej ilości egzemplarzy na maszynie, z powodu trudności i kosztów druku.

Z tego też powodu Zarząd Główny ograniczył rozmiar sprawozdania z działalności Towarzystwa, pomijając schematyzm Kół i Związków Okręgowych i przegląd działalności poszczególnych, przedstawiając obraz działalności w wykazie tabelarycznym, oraz w ogólnem omówieniu w poszczególnych działach sprawozdania.

Wykaz tabelaryczny został również ograniczony w roku obecnym, w porównaniu ze sprawozdaniami przedwojennymi, do zasadniczych, typowych kierunków działalności, a rezultaty poszczególnych kierunków pracy oświatowej pozaszkolnej rozpatrzone w rozdziale III. o oświacie pozaszkolnej.

III. Oświata pozaszkolna.

Praca oświatowa pozaszkolna wybijała się tak na ostatnim Walnym Zjeździe, jak i w działalności Towarzystwa w ubiegłych dwóch latach coraz więcej na pierwszy plan. Po pięcioletniej przerwie wojennej, ubiegłe dwa lata były okresem wznawiania jej i organizowania, a zarazem szukania i próby nowych metod, względnie rozwijania dawniejszych, aby odpowiedzieć wzrastającym potrzebom w obecnych ciężkich warunkach działalności. Nie stanęła ona jeszcze ani na wysokości potrzeb, ani nie osiągnęła rozmiarów przedwojennych z trzech głównie powodów: po pierwsze nie mogła być prowadzona w warunkach nawet zbliżonych do normalnych, bo dwa lata sprawozdawcze były latami wojny i niszczycielskich najazdów; po drugie ogromny ubytek sił chętnych i zaprawionych do pracy oświatowej odczuwało się na wszystkich placówkach, a szczupła ilość dawnych i nowych, musiała borykać się z ciężkimi warunkami bytu i pracy; po trzecie wyniszczenie olbrzymiej większości budynków, majątku i środków pracy oświatowej nie pozwalało nawiązać dawniejszej działalności, lecz trzeba było zaczynać i budować od początku.

Bezpośrednia działalność oświatowa spoczywa głównie na barkach Kół T. S. L., rozwijających przedewszystkiem te jej kierunki, które są najpilniejsze, na miejscu najbardziej pożądane i na prowadzenie których może Koło zebrać siły i środki. Zarząd Główny T. S. L. pospiesza z radą, wskazówkami i pomocą, udzielaną albo w formie zasiłków finansowych, albo w formie środków pracy oświatowej, jak książki na zakładanie i uzupełnianie wypożyczalni i czytelń, częściowe pokrycie kosztów nabycia latarni magicznych, wreszcie przez organizację kursów oświatowych i bibliotekarskich.

W działalności oświatowej pozaszkolnej opiera się T. S. L. głównie na nauczycielstwie, urzędnikach, duchowieństwie i pracującej zawodowo, inteligencji, słowem na warstwie przeredzonej w Małopolsce tak wojną, jak i przemianami wewnętrznymi w społeczeństwie, oraz przesiedleniem się do innych dzielnic państwa; na natężenie i produktywność pracy

społecznej tej warstwy wpływają ujemnie najcięższe w okresie obecnego przesilenia gospodarczego warunki jej bytu materialnego, a współczesne nastroje i rozwój spraw publicznych w państwie, nie stwarzają również pociągającej i zachęcającej atmosfery działalności społecznej. Wiara w wielkość i skuteczność idei powszechnej oświaty i kultury, oraz przeświadczenie, że ta właśnie droga pozwoli nam łatwiej przeżyć okres przesilenia i załamania nie tylko gospodarczego ale i moralnego, skupia coraz więcej pracowników w szeregach T. S. L. Udział innych warstw w czynnej pracy Towarzystwa jest jeszcze słaby, stwierdzić jednak możemy pocieszający objaw, że coraz większy zastęp pracowników z pośród mieszczaństwa i włościan zasila nasze szeregi, a zastęp ten powiększa się w miarę rozrostu pracy oświatowej.

Omówione poniżej kierunki pracy oświatowej nie dały się jeszcze ująć w zupełnie ścisłe i szczegółowe cyfry z powodu braku szczegółowych sprawozdań Kół, oraz początkowego stanu pracy i kilkakrotnego przerywania jej wypadkami zewnętrznymi w okresie sprawozdawczym. To też obraz podany poniżej i w zestawieniu tabelarycznym nie jest jeszcze pełny i szczegółowo scharakteryzowany.

Zaznaczyć wreszcie należy, że owoce działalności T. S. L., położone na ołtarzu dobra publicznego, w drobnej zaledwie części odpowiadają istotnym, głęboko zrozumianym i dobrze odczutym potrzebom narodu. Jeśli Towarzystwo, jako społeczny organ pracy nad szerzeniem oświaty i kultury narodowej, otwarty dla wszystkich dobrej woli jednostek i grup, ma podołać swojemu doniosłemu zadaniu, winno spotkać się z moralnym i materialnym poparciem i współdziałaniem całego społeczeństwa.

1. Walka z analfabetyzmem.

a) Kursy dla analfabetów.

Towarzystwo Szkoły Ludowej zwracało zawsze pilną uwagę na walkę z analfabetyzmem, uważając akcję w tym kierunku za najważniejszą i podstawowe zadanie towarzystw oświatowych. To też wszystkie Walne Zjazdy Towarzystwa zajmowały się szczegółowo sposobami zwalczania tej plagi społecznej, uchwałami i dyskusjami przynaglały Koła do wzmocnienia akcji i stosowania wszelkich dostępnych środków, od szkółek początkowych dla dzieci, aż do indywidualnego nauczania dorosłych. Zarząd Główny T. S. L., popierany w tej akcji przez b. Radę Szkolną Krajową, zachęcał Koła okólnikami do prowadzenia kursów, oraz udzielał zasiłków na ten cel Kołom, które kursy dla analfabetów przeprowadziły i przedłożyły sprawozdanie.

Po wojnie potrzeba wzmocnienia tej pracy stała się jeszcze pilniejszą z powodu kilkuletniego zastoju w normalnym rozwoju szkolnictwa elementarnego i nieczynności wielu szkół na obszarach dotkniętych pożogą wojny. Nadto rozszerzyło się pole pracy przez współudział Towarzystwa w organizowaniu kursów dla analfabetów-żołnierzy, przede wszystkim pochodzących z b. Kongresówki, a stacjonowanych w garnizonach małopolskich. Według sprawozdań poszczególnych Kół, połowa kursów była zorganizowana przez Koła T. S. L. wyłącznie dla

żołnierzy, nadto dla kilkunastu kursów, zorganizowanych przez wojskowych referentów oświatowych, Koła T. S. L. dostarczały nauczycieli, a w kilku wypadkach i środków naukowych.

Na początku 1919 roku okazał się brak elementarza dla analfabetów; Zarząd Główny T. S. L. czyniąc natychmiast zadość tej pilnej potrzebie, wydał *„Elementarz Towarzystwa Szkoły Ludowej“*, układu Stefana Zaleskiego w 20.000 egzemplarzy, z których połowa została w przeciągu kilku tygodni rozchwyтана. Według przedłożonych sprawozdań, 30 Kół T. S. L. prowadziło 77 kursów dla analfabetów, mianowicie: Biała 4, Bolechów 3, Buczacz 2, Bukowsko 1, Busk 1, Brzeżany 10, Drohobycz 3, Horodenka 1, Kęty 1, Kraków I. 7, Krosno 4, Lipnica Wielka (Orawa) 1, Lubaczów 1, Lwów I. Pań 2, Mar. Góry 1, Mościska 1, Nowotaniec 1, Piwniczna 1, Przemysł I. Pań 3, Rawa Ruska 4, Ropczyce 1, Rzeszów 4, Sambor 1, Stanisławów 2, Stryj 1, Tarnopol 4, Trembowla 4, Węgierska Górka 1, Zakopane 1, Zbaraż 5, Złoczów 1, razem 77 kursów. Naukę pobierało 1740 uczniów, najliczniejszy kurs, według nadesłanych wykazów, liczył 44 uczniów, najmniejszy 9 uczniów. Niestety nie wszystkie Koła wypełniły arkusze sprawozdawcze szczegółowo i dokładnie, dlatego też trudno ująć wszystkie zagadnienia w szczegółowe cyfry.

Co do podręczników, najczęściej był w użyciu wydany przez Zarząd Główny *„Elementarz T. S. L.“*, na kilku kursach elementarz Promyka, oraz dwa kursy podały elementarz szkolny.

b) Kursy dla dorosłych.

W poszukiwaniu nowych i rozwoju dawnych metod pracy nad tępieniem analfabetyzmu i dokształcaniem dorosłych osób o niepełnem lub zaniedbanem wykształceniu elementarnem, wprowadziło Towarzystwo w okresie sprawozdawczym wykształcony na gruncie warszawskim typ „kursów dla dorosłych“, zmodyfikowany w zastosowaniu do potrzeb i warunków w Małopolsce. Zorganizowane we wrześniu 1915 roku w Warszawie „Kursy dla Dorosłych“ są instytucją miejską, podwładną Wydziałowi Szkolnemu Magistratu m. Warszawy, pozostającą na etacie Magistratu, stanowią jednak instytucję autonomiczną. Obok licznych kursów, rozrzuconych po dzielnicach miasta, zorganizowano w Warszawie (Krucza 21) „Centralne Biuro Kursów dla Dorosłych“, które kieruje pracą Kursów w Warszawie, oraz przy poparciu Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Min. W. R. i O. P. urządza Kursy instruktorskie dla organizatorów i nauczycieli kursów dla dorosłych. Delegaci T. S. L. zwiedzili tę instytucję dla zapoznania się z jej organizacją i metodami pracy, a Zarząd Główny T. S. L. wysłał w jesieni 1919 roku jako swego stypendystę prof. Stefana Górkę na dwutygodniowy kurs instruktorski do Warszawy, który po powrocie przedłożył szczegółowy program i wnioski, co do organizacji podobnych kursów w Krakowie.

Szczegółowe omówienie programu odbyło się na dwóch konferencjach, odbytych w Biurze T. S. L. z udziałem członków Zarządu Głównego, delegatów Kół T. S. L. w Krakowie, pracowników oświatowych z poza Zarządu Głównego i reprezentantów prasy. Ustalono na

razie trzystopniowy program, przeprowadzenie go w Krakowie powierzono Kołu I. T. S. L., które Zarząd Główny zasilił subwencją, otrzymaną na ten cel z Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Min. W. R. i O. P., a kierownictwo objął p. Stefan Górka, profesor Wyższej Szkoły przemysłowej w Krakowie.

Organizacja obejmowała trzy kursy:

Kurs I. obejmował *naukę czytania, pisania i rachunków dla alfabetów*. Miał on na celu kształcenie niepiśmiennych oraz wydoskonalenie w czytaniu, pisaniu i rachunkach tych dorosłych, którzy w życiu nie mieli sposobności nabycia odpowiedniej wprawy w tej dziedzinie. Do programu należały także pogadanki o człowieku, jego obowiązkach obywatelskich, oraz o zjawiskach w przyrodzie i wszechświecie.

Kurs II. miał na celu *podstawy ogólnego wykształcenia i wpływ umoralniający na charakter jednostki*. Program wykładów i pogadek obejmował: I. Życiorysy ludzi cnotliwych, zasłużonych i znakomitych. II. Arcydzieła literatury polskiej i powszechnej. III. Geografja Polski i świata. IV. Historia Polski i ludzkości. V. Pogadanki z dziedziny nauk społecznych. VI. Odkrycia i wynalazki o wybitnem znaczeniu dla rozwoju ekonomicznego i kulturalnego ludzkości. VI. Poezje opiewające piękno walki człowieka z przyrodą i żywiołami, potęgę pracy, bohaterstwo ducha i czynu, miłość ojczyzny i zdolność do poświęceń.

Kurs III. miał na celu *podstawy wykształcenia obywatelskiego w znaczeniu politycznem, społecznem i ekonomicznem*, wpływ na wyrobienie cnót czyniących z jednostki dobrego Polaka i czynnego obywatela państwa.

Program wykładów obejmował:

I. *Naukę o państwie nowożytnem, a w szczególności naukę o państwie polskiem.*

Terytorjum państwa polskiego, układ poziomy i pionowy, granice, gęstość zaludnienia, etnografja, rozmieszczenie miast, ich liczebność, rozwój, kultura. Bogactwa naturalne kraju. Obszary plebiscytowe, obszary kresowe.

Różnica między monarchją a rzecząpospolitą. Organizacja rządu. Zakres działania ministerstw. Autonomia województw, powiatów, gmin. Organizacja sejmu. Prawo wyborcze. Układ i programy stronnictw. Określenie popularne prawodawstwa, dyplomacji, administracji, skarbowości, obrony państwa, bezpieczeństwa osoby i własności, prawa stowarzyszania się. Treść konstytucji najważniejszych państw. Konstytucja 3. maja. Projekty konstytucji państwa polskiego.

II. *Sprawy ekonomiczne*. Znaczenie rolnictwa i leśnictwa. Rozwój górnictwa polskiego. Przyrodzone warunki rozwoju przemysłu. Organizacja przemysłowa. Kapitał i praca. Stosunek rękodzieł do przemysłu fabrycznego. Poszczególne rodzaje przemysłu: metalowy, drzewny, tkacki, fermentacyjny, cukrowniczy, budowlany i ceramiczny. Przemysł naftowy. Przemysły odzieżowe i żywnościowe. Handel w Polsce.

Roboty publiczne: regulacja rzek, meljoracja ziem, budowa kanałów spławnych, wyzyskanie sił wodnych, elektryfikacja kraju. Komunikacje. Banki i kredyt w gospodarstwie narodowem.

III. *Sprawy społeczne*. Doniosłość organizacji i stowarzyszeń. Formy współdziałalności. Ochrona pracy.

IV. *Sprawy kultury*. Oświata, nauka, sztuka. Rodzaje i cele szkół w Polsce. Znaczenie muzeów, bibliotek, laboratoriów, archiwów. Religja i wolność wyznania. Cele Towarzystwa Szkoły Ludowej.

V. *Cel człowieka i wartość życia*. Ideały ludzkości: dobro, piękno, prawda, sprawiedliwość, wolność, równość, braterstwo. Działalność wielkich reformatorów ludzkości, filozofów i mężów stanu. Nauki płynące z wojny światowej. Liga narodów.

Powyższe programy zostały wykonane w sposób następujący: Dla kursu pierwszego, na który zapisało się uczniów i uczeniczek łącznie 18, Rada szkolna okręgowa udzieliła pomieszczenia w budynku szkoły powszechnej im. św. Barbary przy ul. Szujskiego. Nauki czytania i pisanie uczył p. Jakób Mróz, nauczyciel szkół wydziałowych, zaś rachunki oraz pogadanki historyczno-geograficzne i przyrodnicze, objął dyrektor szkół miejskich p. Walery Krzanowski.

Frekwentanci (10 mężczyzn i 8 kobiet) pochodzili ze sfer robotniczych i służby. Najmłodsza uczennica miała lat 23, najstarszy uczeń ojciec kilkorga dzieci lat 56. Do nauki przykładali się z pilnością i gorliwością i cele nauki wskazane powyższym programem I. kursu osiągnęli w zupełności. Nauka trwała od początku stycznia do końca kwietnia 1920 r.

Dla kursów drugiego i trzeciego użyczył pomieszczenia ś. p. dyrektor Dr. Bandrowski w gmachu warsztatowym państw. Szkoły przemysłowej.

Godziny wykładów były wieczorne od 6—7, względnie od 7—8 codziennie, z wyjątkiem niedziel.

Na kurs drugi zapisało się 38 słuchaczy i słuchaczek, na kurs trzeci 17 ze sfer robotniczych, handlowych i rzemieślniczych:

Wykłady objęli:

Prof. Dr. Władysław Koch z dziedziny literatury polskiej i arcydzieł literatury polskiej i obcej.

Prof. Dr. Stanisław Weiner, przedmioty dotyczące spraw społecznych i kulturalnych dla kursu II. i III.

Prof. Sroczyński: historję i geografję ziem polskich.

Prof. Ludwik Machalski: pogadanki i wykłady z dziedziny sztuki.

Prof. Stefan Górka: życiorysy, odkrycia, wynalazki z programu kursu II. oraz Naukę o państwie polskim, sprawy ekonomiczne i popularną filozofję z zakresu kursu III, oraz kierownictwo wszystkich 3 kursów.

Wykłady na kursach drugim i trzecim trwały od stycznia do końca kwietnia 1920 r. Oprócz zapisanych, korzystali z wykładów w charakterze gości uczniowie wyższej szkoły przemysłowej. Na wykładach zjawiali się oni licznie, w ilości do 40. Szczególnie pociągały ich kwestje państwowe, odkrycia, wynalazki i sprawy ekonomiczne. Ci przyszli technicy starali się w ten sposób uzupełnić luki swojego wykształcenia szkolnego, w którego program dotąd nie wchodziły nauki ekonomiczne.

Tak słuchacze zapisani jak i goście osiągnęli cele zakreślone

programem kursów. Wykłady oddziaływały na ich umysły w sposób żywy, budząc ich zainteresowanie, objawiające się następnie w uwagach, pytaniach, prośbach o wskazanie dalszych książek i źródeł kształcenia. Często prelegent, otoczony grupą słuchaczy i odprowadzany przez nich aż do swego mieszkania, jeszcze na ulicy prowadził dalszą pogadankę, odpowiadał na pytania, objaśniał i rozwijał poruszane kwestje. Wywiązywał się w ten sposób pomiędzy prelegentem a słuchaczami ten stosunek serdeczny, w którym wszelkie nauczanie przynosi nietylko pożytek, lecz przestając być trudem, daje zadowolenie uczącemu, a rozkosz duchową uczniom.

Wizytację kursów przeprowadzał prezes T. S. L. ś. p. Dr. Ernest Bandrowski i stwierdził doskonałe wyniki pracy i istotne zainteresowanie słuchaczy.

Kursy miały też i dla T. S. L. i pracowników oświatowych charakter próbny i doświadczalny, aby na podstawie zebranych doświadczeń ustalić typ ich organizacji i programu dla potrzeb i warunków Małopolski. W planie był przewidziany również Kurs IV, przeznaczony dla inteligencji, a celem jego wykładów miało być zainteresowanie wykształconiejszych warstw z bieżącymi zagadnieniami narodu i państwa polskiego. Ponieważ typem swym zbliżał się do programu powszechnych wykładów uniwersyteckich, został na razie zaniechany.

Na podstawie doświadczeń kursu wiosennego miały być zorganizowane podobne kursy przez Koła T. S. L. w szeregu miast w jesieni 1920 roku, najazd bolszewicki i mobilizacja nie pozwoliły planu tego w okresie sprawozdawczym przeprowadzić.

c) Szkółki początkowe.

Nauka na kursach dla dorosłych analfabetów obejmuje tylko pokolenie starsze, nie podlegające już prawu o obowiązku szkolnym lub dla osób pracujących już zawodowo; natomiast nauka w szkołkach początkowych, przez T. S. L. zakładanych, rozciąga się na dzieci, będące w wieku szkolnym, ale nie mogące z tych czy innych powodów korzystać z nauki w języku polskim w szkole właściwej (brak szkoły lub nauka w języku obcym). W przeważnej ilości wypadków szkoły te są przejściowym typem szkoły, przygotowaniem gruntu pod organizację szkoły normalnej lub klasy eksponowanej z polskim językiem wykładowym, skoro zostaną wytworzone warunki jej utworzenia. W okresie sprawozdawczym kilka Kół T. S. L. zorganizowało szkoły początkowe, lecz dokładne sprawozdanie przysłało tylko dwa (Koło T. S. L. w Przemyślanach, które utrzymywało 4 szkoły początkowe dla 68 dzieci, oraz Koło T. S. L. w Trembowli, dwie szkoły początkowe przy ochronkach i dla dochodzących dzieci); kilka szkółek nie doszło do skutku z powodu braku pomieszczenia w wyniszczonej wschodniej Małopolsce.

2. Biblioteki, czytelnie, wypożyczalnie książek.

Z dziedziny oświaty pozaszkolnej najbujniej rozrastała się w ostatnich latach przed wojną praca czytelniano-odczytowa T. S. L. Ostatnie

pełne przedwojenne sprawozdanie z działalności za rok 1913 wykazało 57 bibliotek miejskich, 967 wypożyczalni książek, 1291 wypożyczalni książek połączonych z czytelniami pism, 138 czytelni bez bibliotek, oraz 65 bibliotek ruchomych, posiadających wspólnie 409.622 książek oraz 3878 czasopism. Zniszczenie wojenne przyniosło Towarzystwu w tej dziedzinie największe straty. Większość Kół T. S. L. we wschodniej Małopolsce straciła zupełnie księgozbiory, tak z bibliotek miejskich jak i z wypożyczalni i czytelni wiejskich. Poważne straty poniosły również księgozbiory w zachodniej Małopolsce, nawet w okręgach nie dotkniętych bezpośrednio pożogą wojny, n. p. biblioteka Związku Okręgowego T. S. L. w Krakowie, licząca w 1914 roku 13 584 książek, wypożyczała również na prowincję komplety książek, a ruch ten był szczególnie silnym w miesiącach letnich do letnisk i miejsc kąpielowych. Nagły wybuch wojny i zamieszanie spowodowało utratę kilku tysięcy książek, tak że w styczniu 1919 roku biblioteka posiadała zaledwie 7000 książek. Dzięki dobremu, fachowemu kierownictwu p. Wł. Barana, oraz pożyczkom Zarządu Głównego, stan księgozbioru podwoił się w latach 1919 i 1920, a ruch czytelników wzrósł kilkakrotnie. Niestety nie na całym obszarze działalności T. S. L. można było przeprowadzić tak szybką odbudowę.

Według sprawozdań i obliczeń na wiosnę 1919 roku, straciło Towarzystwo w ciągu wojny prawie wszystkie czytelnie, 80% bibliotek i wypożyczalni oraz książek; wprawdzie w czasie wojny zorganizował i wysłał Zarząd Główny T. S. L. kilkadziesiąt biblioteczek do szpitali wojсковych, obozów jeńców i garnizonów, gdzie przebywało więcej żołnierzy-Polaków, lecz te wszystkie biblioteki wojenne, wobec ciągle zmieniających się kierowników i czytelników, zaginęły, toteż ogólna ogólna ilość książek w bibliotekach i wypożyczalniach nie dochodziła na wiosnę 1919 r. do stu tysięcy ($\frac{1}{4}$ stanu przedwojennego).

W latach sprawozdawczych 1919—1920 prowadziły wszystkie ognia T. S. L. intensywną działalność nad odbudową bibliotekarstwa; jakkolwiek nie doszliśmy do stanu przedwojennego, jednak w okresie tym podwoiła się ilość książek w naszych bibliotekach, wzrastając okrągo o 100.000 dzieł. Uzupełnianie i tworzenie nowych bibliotek następowało przeważnie drogą zakupów książek przez Koła T. S. L., w czym najważniejsze usługi oddała centralna składnica książek przy Zarządzie Głównym. Książki płynęły z pięciu głównie źródeł: jak wykazuje zamieszczone w następnym ustępie sprawozdanie Centralnej Składnicy, Koła i czytelnie T. S. L. nabyły z tego źródła w okresie sprawozdawczym 379 kompletów książek (1919 rok: 188 bibliotek, 1920 rok: 191 bibliotek), razem 55.987 dzieł, z tego zakupiły 49.368, a otrzymały bezpłatnie jako zasiłki 6.619 dzieł; drugim źródłem była urządzona zbiórka książek na odbudowę zniszczonych kresowych bibliotek, prowadzona w jesieni 1919. i na wiosnę 1920. roku, dała około 5.000 książek różnej wartości trzecim był zakup bibliotek i zbiorów prywatnych, wiele bowiem osób, zmuszonych warunkami materialnymi pozbywało się książek. Kilka Kół T. S. L. oraz krakowski Związek Okręgowy wykupił szereg prywatnych zbiorów książek już to w całości, już to częściowo wybranych, nadających się do naszych bibliotek.

Czwartem były dary w książkach dla bibliotek T. S. L., mianowicie z Centralnego Biura wydawnictw N. K. N. otrzymało Towarzystwo 1.700 książek, z Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Min. W. R. i O. P. otrzymaliśmy 50 kompletów po 50 książek treści popularno naukowej z Daru M. Arzta, (2.500 dzieł), które zgodnie z przeznaczeniem ofiarodawcy dla kresów, zostały umieszczone: 34 komplety na kresach wschodnich, 12 kompletów na kresach zachodnich (Śląsk i Morawy) a 4 komplety na Orawie. Nadto otrzymaliśmy 500 egz. broszury „Co to jest rząd własny?” rozesyłanej do wszystkich bibliotek wiejskich T. S. L. Nadto z Min. Kultury i Sztuki otrzymaliśmy kilka kompletów książek naukowych dla bibliotek miejskich. Piątem wreszcie źródłem był zakup książek przez Koła i czytelnie T. S. L. bezpośrednio w księgarniach i u osób prywatnych.

Według przedłożonych sprawozdań posiadało Towarzystwo z końcem okresu sprawozdawczego 43 biblioteki miejskie, 549 wypożyczalni książek, 87 wypożyczalni połączonych z czytelniami pism i 68 bibliotek ruchomych. W porównaniu ze stanem przedwojennym nie odrobiliśmy jeszcze strat ani co do ilości, ani też co do jakości; jakkolwiek kilka bibliotek w ubiegłych dwóch latach podniosło się ilościowo i jakościowo ponad poziom przedwojenny, naogół mamy jeszcze wiele do odrobienia.

Stan jednak czytelnictwa i ilość nowych bibliotek przedstawia się o wiele korzystniej, jeżeli weźmiemy pod rozwagę *zmianę polityki bibliotecznej T. S. L.* w tym okresie i uzyskane tą drogą rezultaty, szczególnie na wsi. Zadaniem bowiem T. S. L. nie jest ambicja wykazania jaknajwiększej ilości bibliotek i książek, lecz praca nad krzewieniem i rozwojem czytelnictwa. To też przystępując do odnowy bibliotekarstwa T. S. L. w 1919 roku, zadaliśmy sobie pytanie, czy dotychczasowa metoda bezpłatnego zakładania bibliotek i wypożyczania książek jest w obecnych warunkach możliwa, słuszna i skuteczna. Obszerne dyskusje, przeprowadzone na ten temat na Walnym Zjeździe, na posiedzeniach Zarządu Głównego i zebraniach Kół T. S. L. oraz na wiecach i zjazdach oświatowych, stwierdziły konieczność zmiany tej metody pracy. Jako powody wysuwały się najsilniej dwie okoliczności: po pierwsze brak odpowiednich funduszków Towarzystwa przy obecnej drożyznie książek, funduszków płynących przeważnie z kieszeni i tak przeciążonych ofiarami na inne cele publiczne uświadomionych, inteligentnych sfer społeczeństwa; po drugie, wybitnie obniżona moralność, o ile chodzi o poszanowanie dobra publicznego, czyto państwowego czy społecznego wogóle, a bezpłatnie przysyłanej i darmo wypożyczonej książki specjalnie. Ostatni Walny Zjazd T. S. L. powziął w tej sprawie m. i. dwie uchwały:

„Walny Zjazd stwierdza, że system bezpłatnego zaopatrywania wsi w czytelnie, wypożyczalnie i t. p. przez poszczególne Koła jest obecnie niewłaściwy i mija się z celem i wzywa poszczególne Koła do pociągania ludności wiejskiej do finansowych świadczeń na rzecz pracy oświatowo - kulturalnej.”

„Walny Zjazd T. S. L. uznając wyjątkowe stosunki na kresach wschodnich, uchwała nie stosować do tychże kresów ograniczeń co do

bezpłatnego udzielania czytelnikom książek i wzywa Zarząd Główny do przyjsia Kołom na kresach z wydatną pomocą finansową."

W myśl powyższych uchwał, na liczne odnoszenia się z wielu wsi o utworzenie bezpłatne czyteln i wypożyczalni w zachodniej Małopolsce, Zarząd Główny albo pisemnie albo przez delegatów Kół, lub wreszcie na wiecach i Zjazdach oświatowych, podkreślając potrzebę biblioteki i zachęcając do jej utworzenia, wyjaśniał niemożność ze strony Towarzystwa utworzenia bezpłatnej biblioteki, a równocześnie dawał wskazówki i pouczenia, jak należy się starać o zebranie na miejscu fundusów, oraz ofiarował gotowość zestawienia księgozbioru, ksiąg administracyjnych, oraz dawał instrukcję o prowadzeniu biblioteki. Stwierdzić i podkreślić należy, że w większości wypadków spotkałiśmy się ze zrozumieniem i dobrą wolą ludności, a nawet wydatną ofiarnością, szczególnie w tych miejscowościach, gdzie przedtem już była prowadzona praca oświatowa. Kilkadziesiąt miejscowości w myśl naszego wezwania zebrało fundusze na utworzenie biblioteki, i albo przysłali delegatów do T. S. L., aby im za te fundusze zestawili komplet odpowiednich dzieł, lub też przysłali zamówienie i fundusze z prośbą o zewienie biblioteki. Doświadczenie nas poucza, że takie właśnie biblioteki, ufundowane miejscowymi staraniami rozwijają się najlepiej, budzą większe zainteresowanie i są bardziej szanowane. Najbliższe Koła T.S.L. otaczają je opieką, organizują ich kierownictwo i ożywiają ich działalność i wpływ odczytami. Według wykazów Centralnej Składnicy, wysłaliśmy w tej formie w 1919 roku 14.882 dzieła, zaś w 1920 roku wzrosła ta cyfra do 25.506 dzieł, na utworzenie nowych lub uzupełnienie przedtem, założonych księgozbiorów. I chociaż nie są u nas prowadzone w ewidencji jako biblioteki T. S. L., spełniają niemniej owocnie swe zadanie.

Wobec stwierdzonego obniżenia poczucia poszanowania dobra publicznego, Zarząd Główny zwrócił uwagę Kołom na potrzebę dokładniejszej administracji, wprowadzenie kaucji od wypożyczających, szczególnie tam, gdzie w większem środowisku sfera czytelników nie jest bezpośrednio osobiście znana, wreszcie wprowadzenie opłat od czytelników na odnowienie i uzupełnienie księgozbiorów. Niestety w obecnych warunkach trzeba się imać tych środków, zanim dojdziemy do ideału, że książka z biblioteki publicznej stanie się szanowaniem i cieniem dobrem, dostępnem bezpłatnie dla wszystkich.

Zgodnie z drugą z powyższych uchwał, Zarząd Główny zasilał bezpłatnie wyniszczoną wojną Koła i czytelnie T. S. L. we wschodniej Małopolsce; oprócz książek otrzymanych ze zbiórki i z Ministerstwa, wydał bezpłatnie z Centralnej Składnicy 6.619 książek.

Niemniejszą troską otaczał Towarzystwo sprawę bibliotek w miastach. Z 43 wykazanych w sprawozdaniu bibliotek miejskich, przeszło połowa jest tak wyniszczona stratami wojennymi, że nawet w skromnych rozmiarach nie odpowiadają wzrastającym potrzebom; uchroniły swe zbiory w całości lub dużej części i obecnie rozwijają się pomyślnie biblioteki miejskie Związków Okręgowych: w Krakowie i Lwowie, oraz Kół T.S.L. w Tarnowie, Rzeszowie, Wadowicach, Nowym Sączu, Nowym Targu, Zakopanem, Żywcu, bardzo szybko odradza

się biblioteka w Tarnopolu po olbrzymich stratach, reszta bibliotek miejskich, która poniosła dotkliwe straty, rozwija się pomyślnie.

Dążeniem Towarzystwa jest rozbudowanie bibliotekarstwa miejskiego do nowoczesnego typu bibliotek publicznych na zachodzie, wyposażonych w odpowiednią potrzebom ilość i dobór książek, fachowe kierownictwo, czytelnię czasopism codziennych i naukowych i pracownię. Ponieważ program ten wymaga specjalnie temu celowi poświęconego i odpowiednio urządzonego budynku, oraz wkładów na utrzymanie i rozwój, co przerasta siły Towarzystwa, Zarząd Główny, w myśl dyskusji i rezolucji Walnego Zjazdu, postanowił wciągnąć do tej akcji inne organizacje społeczne i organy samorządu miejskiego, zainteresowane tą sprawą na miejscu.

W Krakowie akcja ta jest bliska urzeczywistnienia. Interesowane czynniki porozumiały się już, T. S. L. ofiarowało bibliotekę Związku Okręgowego (14.520 dzieł) oraz fundusze, zebrane na ten cel dla uczczenia pamięci ś. p. Dra E. Bandrowskiego; Uniwersytet Ludowy im. A. Mickiewicza ofiarował swój księgozbiór, liczący kilka tysięcy dzieł, również przyłączyło się Towarzystwo Oświaty Ludowej ze swym księgozbiorem. Wyłoniona w tym celu z Rady miejskiej Komisja biblioteczna, do której krakowskie „Koło Bibliotekarzy“ delegowało p. Władysława Barana, kierownika biblioteki T. S. L., ma wspólnie z delegatami interesowanych Towarzystw zająć się przeprowadzeniem powyższego programu, przyczem najtrudniejszą do rozwiązania jest sprawa odpowiedniego, dogodnego pomieszczenia.

Zarząd Główny T. S. L. wezwał Koła, aby i w innych miastach podjęły podobną akcję, oraz odniósł się ze swej strony do Magistratów i Rad miejskich, aby poparły tę akcję, oraz wstawiły do swych budżetów wydatne kwoty na cel bibliotek miejskich.

Największe trudności napotyka Towarzystwo przy odbudowie czytelni i wypożyczalni połączonych z czytelniami, tak z powodu drożyzny czasopism, jak w pierwszym rzędzie z powodu zniszczenia budynków, ogólnego braku mieszkań i powstałej stąd trudności wynajęcia pomieszczeń na lokale czytelni.

W jednym tylko typie bibliotek doszło Towarzystwo do rezultatów większych od przedwojennych, mianowicie bibliotek ruchomych wykazały Koła 68, o trzy więcej od stanu w roku 1914.

Chcąc podnosić wartość i wpływ bibliotekarstwa, należy zwracać uwagę nie tylko na stronę techniczną, t. j. powiększanie i dobre pomieszczenie księgozbiorów, lecz również o dobór przygotowanych kierowników. Przed wojną kształciło ich Towarzystwo na kursach oświatowych, zaznajamiających uczestników z szeregiem innych zagadnień pracy oświatowej, obok bibliotekarstwa. W roku 1920 urządził Zarząd Główny *4-dniowy kurs dla prowadzących biblioteki oświatowe i szkolne*, w dniach od 9 do 12 lipca w Krakowie. Kierownictwo kursu objął p. Władysław Baran, dyrektor Biblioteki Akademii Umiejętności w Krakowie. W skład programu weszły następujące wykłady (po kilka godzin, zależnie od rozciągłości tematu): 1. Historia rozwoju pisma i książki (Dr. A. Birkenmajer, urz. Bibl. Jagiell.), 2. Biblioteka powszechna a szkoła i pedagogiczna strona działalności bibliotek (A. Nowak, kier.

Biura T. S. L.), 3. Zakładanie bibliotek (lokal, urządzenie) i środki ich utrzymania (Wł. Baran), 4. Historia Bibliotek (Dr. A. Birkenmajer), 5. Kolportaż książek, biblioteki ruchome, biblioteki powszechne miejskie i wiejskie (A. Nowak), 6. Wybór książek, kompletowanie bibliotek, pomoce bibliograficzne (Wł. Baran), 7. Wprowadzenie książek do biblioteki, inwentarz, pisanie kartek katalogowych, oprawa książek i ustawianie ich na półkach (Wł. Baran), 8. Statystyka czytelnika i książki (A. Nowak), 9. Zadanie bibliotek nowożytnych i ich organizacja (Dr. A. Birkenmajer), 10. Katalogi alfabetyczne, działowe, krzyżowe, katalogi dla użytku personalu i czytelników (Wł. Baran), 11. Obieg książek, kontrola czytelnika i książki (Wł. Baran), 12. Czytelnie publiczne (A. Nowak), 13. Ćwiczenia praktyczne w bibliotece Uniwersytetu Ludowego (J. Czubkówna), 14. Ćwiczenia praktyczne w bibliotece T. S. L. (Wł. Baran). Nadto uczestnicy zwiedzili Bibliotekę Jagiellońską pod kierunkiem bibliotekarza Dr. A. Birkenmajera, oraz bibliotekę i Muzeum XX. Czerwotyskich pod kierunkiem Wł. Barana.

W kursie brało udział 45 uczestników, przeważnie ze sfer nauczycielstwa ludowego, oraz kierownicy bibliotek prowincjonalnych T. S. L. Przygotowany jesienny kurs bibliotekarski musiał być odroczony do następnego roku. Na powyższy kurs otrzymało T. S. L. zaśięk z Wydziału Oświaty Pozaszkolnej Min. W. R. i O. P., któremu też przedłożono sprawozdanie z przebiegu kursu.

Nowością też była w działalności T. S. L. *ruchoma wystawa książek*. Zarząd Główny przygotował wprawdzie kilka wystaw i wiele Kół T. S. L. zgłosiło się z prośbą i gotowością przeprowadzenia jej u siebie, niestety brak książek i wzmożony ruch zakładania bibliotek nie pozwoliły Centralnej Składnicy na przygotowanie więcej kompletów wystawowych. Pierwszą, niejako doświadczalną, przeprowadziło Koło T. S. L. w Żmigrodzie, kierownictwo jej objął J. K. Trzeciak. Przenoszona do kilku miejscowości w okręgu działalności Koła, połączona z odczytami i wiecami oświatowymi, wzbudziła zainteresowanie i popuk książek tak, że mimo kilkakrotnego dosyłania nowych kompletów na uzupełnienie, wszystkie książki zostały rozkupione.

3. Centralna Składnica książek.

W okresie sprawozdawczym rozwijała się pomyślnie; jak wykazuje sprawozdanie z jej obrotów, oraz sprawozdania Kół T. S. L., zaspakajala w przeważnej części zapotrzebowanie na książki i biblioteki naszych Kół i czytelń, oraz zestawiała wiele bibliotek wiejskich, szkolnych, więziennych i wojskowych, pozostających poza ewidencją TSL., jako własność innych Towarzystw i instytucji.

Oddzielnie zestawione niżej obroty w roku 1919 i 1920 wykazują, że Centralna Składnica wydała w obu latach prawie jednakową ilość książek, co tłumaczy się wzrostem cen. Gdy w roku 1919 wydano książek wartości 180,307·85 marek, ta sama prawie ilość kosztowała w roku 1920 kwotę 432,278·72. Składnica posiada niewielką ilość własnych nakładów Towarzystwa, oraz zakupionych w całości nakładów prywatnych, inne książki nabywa (obecnie tylko za gotów-

kę) w ograniczonej ilości od nakładców, skutkiem czego jest zależna od ruchu cen na rynku księgarskim.

Obrót Centralnej Składnicy książek T. S. L. w r. 1919.

	bibliotek	dzieł	tomów	Cena
Koła T. S. L. zakupiły	188	15584	16618	49.313'75
Czytelnie T. S. L. zakupiły		12413	12746	21.283'33
Szkoły zakupiły		9605	9691	28.720'61
Stow. Instytucje i osoby prywatne		14882	15733	52.878'03
Księgarnie		3154	3380	2.777'48
Bibl. wojsk. (Uniw. żołn.)		5142	5208	11.019'02
Bezpłatnie wydano:				
Kołom, Czytelniom, Stowarz. i Szkołom		3442	3629	9.899'30
Bibliot. wojsk. (Uniw. żołniersk.)		2829	2884	4.466'33
Razem		67051	69889	180.307'85

Obrót Centralnej Składnicy książek T. S. L. w r. 1920.

	bibliotek	dzieł	tomów	Cena
Koła T. S. L. zakupiły	191	11372	11984	88.777'72
Czytelnie T. S. L.		9999	10060	26.241'28
Szkoły		4752	4779	53.404'73
Stow., Instytucje i osoby prywatne		25506	25636	187.528'99
Księgarnie		4276	5344	19.694'40
Bibl. wojsk. (Uniw. żoł.)		7713	7873	16.271'82
Wydano bezpłatnie:				
Kołom, Czytelniom, Stow. i szkołom		3177	3225	38.271'92
Bibliot. wojsk. (Uniw. żołn.)		762	776	2.087'86
Razem		67557	69677	432.278'72

W obu latach wydano Kołom i czytelniom T. S. L. na wyniszczonych kresach 6.619 dzieł bezpłatnie, przeważnie w tej formie, że udzielono im bezpłatnie książek za taką kwotę, za jaką nabyły w składnicy za gotówkę, a tylko w wyjątkowych wypadkach udzielano zupełnie bezpłatnie.

Biblioteki wojskowe zakupiły w Składnicy 12.855 dzieł, otrzymały bezpłatnie 3.591, z tego w roku 1919, kiedy świeżo zorganizowany Uniwersytet żołnierski nie posiadał jeszcze żadnych środków, T. S. L. zasililo biblioteki wojskowe 2.829 dziełami, spiesząc z pomocą tej doniosłej pracy, podobnie jak przy nauczaniu alfabetów i w pracy odczytowej. W roku 1920 praca oświatowa w wojsku została zreorganizowana i otrzymała własne fundusze, toteż bezpłatnie wysłała Składnica tylko kilka kompletów (762 dzieł) dla formacji frontowych.

Z nakładów własnych wydał Zarząd Główny w okresie sprawozdawczym „Elementarz T. S. L.” Stefana Zaleskiego, „Domy Ludowe” Leona Twareckiego, nadto Składnica nabyła w całości kilka nakładów „Drukarni Nakładowej” w Krakowie.

4. Odczyty, wykłady, pogadanki.

Praca odczytowa rozwijała się dość intensywnie i chociaż co do ilości nie osiągnęło Towarzystwo cyfr przedwojennych, jednak pod względem jakościowym odczyty, wykłady i pogadanki zyskały na wartości. Szereg Kół T. S. L. zorganizował systematyczne wykłady, a na czoło w tej pracy wybiły się Koła T. S. L.: Koło VI. T. S. L. im. J. Słowackiego w Krakowie (593 wykłady), zorganizowało kilka systematycznych cykli wykładów w „Związku Drukarzy” w Krakowie, w innych Związkach zawodowych, oraz w zakładach i oddziałach wojskowych, współdziałając z referentami oświatowymi.

Koło T. S. L. w Rzeszowie zorganizowało cykl wykładów w mieście o zagadnieniach państwowych i gospodarczych państwa polskiego, oraz wykłady i pogadanki po wsiach, w licznych swych czytelnich (razem 302 wykłady).

Koło I. T. S. L. Pań w Przemyślu zorganizowało systematyczne wykłady w swych czytelnich wiejskich i szkołach (razem 242 wykłady).

Kilkanaście innych Kół chociaż nie osiągnęło tak wysokich cyfr, pracowały jednak systematycznie i planowo. W przedwojennej pracy odczytowej wybijały się na pierwszy plan tematy historyczne, przeważnie z okazji rocznic narodowych, obecnie przeważają odczyty traktujące o państwowości polskiej, zagadnieniach społecznych, gospodarczych i obywatelskich.

Zmalała jednak i absolutnie i procentowo ilość odczytów ilustrowanych przeźrocami, a to z powodu zniszczenia wielu latarni w czasie wojny. Na tem polu przychodzi Zarząd Główny z pomocą Kołom T. S. L. w nabywaniu latarni przez pośrednictwo w nabyciu, oraz zasilki na częściowe pokrycie kosztów nabycia. W miarę wzmacniania się Kół, tworzą się specjalne Komisje czytelniano-odczytowe, których zadaniem jest ujęcie pracy w planowy system, a przez tworzenie specjalnych podręcznych bibliotek dla prelegentów przy Kołach T. S. L., dostarczanie materiałów do wykładania i wyrabianie świeżych pracownikóW.

Ogółem wygłoszono w okresie sprawozdawczym 2.697 odczytów, z tego 271 ilustrowanych obrazami świetlnymi.

5. Wypożyczalnia przeźroczy.

Zadaniem jej było nabywanie i wypożyczanie Kołom i czytelnikom, posiadającym latarnie, gotowych serji przeźroczy wraz z odczytami już to gotowemi, już to książkami, służącemi jako materiał do odczytów. Nadto wypożyczalnia posiadała dwie latarnie własne, które wypożyczała na kilkutygodniowe okresy wraz z serjami przeźroczy. W okresie wojennym zagięło kilkadziesiąt serji, które wybuch wojny zastał na prowincji; w okresie sprawozdawczym uzupełniono wypożyczalnię 47 nowemi serjami, lecz obfitsze uzupełnienie utrudnia ogromny brak wytwórczości nowych serji; w ostatnim czasie Koło T. S. L. w Tarnowie przystąpiło do utworzenia własnej wytwórni przeźroczy.

Jedyna w Małopolsce wypożyczalnia przeźroczy T. S. L. nie mogła zaspokoić wszystkich zamówień, ponieważ wypożyczała nie tylko Kołom i czytelnikom T. S. L., lecz również innym organizacjom i instytucjom, z których najczęściej korzystały szkoły średnie w Małopolsce zachodniej i południowo-zachodnich częściach b. Kongresówki. W okresie sprawozdawczym nie mogła wypożyczalnia zaspokoić nawet ograniczonego zapotrzebowania Kół T. S. L., czyteln i szkół również z tego powodu, że wypożyczała komplety po kilkanaście serji Komitetom plebiscytowym na obu Śląskach: (Cieszyńskim i Górnym) oraz na Spiszu i Orawie, przez co duża ilość serji była na przeciąg kilku miesięcy unieruchomiona dla bezpośredniej pracy T. S. L. w kraju.

Aby zaspokoić wzrastające zapotrzebowanie, Sekcja lwowska organizuje drugą wypożyczalnię przeźroczy T. S. L. we Lwowie, przy tamtejszym Związku Okręgowym.

6. Wiece i zjazdy oświatowe, kursy oświatowe.

Obfitą i niebywałą przed wojną cyfrę wykazują w okresie sprawozdawczym wiece i zjazdy oświatowe. Według nadesłanych sprawozdań odbyły się 202 wiece i zjazdy, miały jednak różny charakter i cel, zależnie od tego, kto, z jakim programem i w jakim celu je zwoływał. Zarząd Główny zwołał trzy zjazdy oświatowe dzielnicowe, jeden w Krakowie i dwa we Lwowie. Krakowski zjazd oświatowy dla delegatów Kół z zachodniej Małopolski, zajął się dwoma sprawami: 1. Rozpatrzeniem organizacji pozaszkolnej pracy oświatowej na wsi, i 2. Pracą biblioteczną i czytelnianą w mieście. Dwa zjazdy odbyte we Lwowie dla delegatów Kół wschodniej Małopolski, zajmowały się omówieniem planu, potrzeb i organizacją szkolnictwa dla mniejszości polskich na wschodzie, oraz uruchomieniem pracy oświatowej na wschodzie.

Okręgowych zjazdów oświatowych odbyło się 12 w siedzibach Związków Okręgowych, przedmiotem obrad i uchwał była reorganizacja Związków i nieczynnych Kół T. S. L., rozpatrzenie obecnego stanu pracy oświatowej T. S. L. i omówienie jej potrzeb i planu na przyszłość; okręgowe zjazdy oświatowe, zwoływane planowo, miały charakter jednolity, a celem ich było uruchomienie i ożywienie działalności prowincjonalnych ogniw pracy T. S. L.

Różny jednak charakter miały zjazdy i wiece oświatowe, zwoływane przez Koła T. S. L. Celem jednych było zgromadzenie rozproszonych pracowników, omówienie stanu i potrzeb pracy i zorganizowanie placówek oświatowych; inny charakter miały zjazdy i wiece, zwoływane przez Koła, na które zapraszano pracowników i delegatów wsi, posiadających dawniej czytelnie, wypożyczalnie, domy ludowe i inne placówki oświatowe T. S. L., aby się poinformować o obecnym ich stanie, omówić i zachęcić do wznowienia działalności i nawiązać przerwane wojną nici, wiążące Koła z placówkami wiejskimi; do środka tego uciekały się Koła z powodu trudności komunikacyjnych i kosztów wyjazdów oraz braku sił, nie mogąc jak dawniej objechać z odczytami i pogadankami wszystkich kolejno miejscowości. Odmienny wreszcie

charakter miały wiece oświatowe, albo specjalnie zwoływane, lub urządzane z okazji jarmarków, odpustów i t. d. dla informowania i propagandy aktualnych zagadnień narodowych, jak sprawa pożyczek państwowych, plebiscytów, komitetów obrony państwa w 1920 roku, przy czym specjalne referaty były poświęcone sprawie potrzeby i znaczenia oświaty i propagandzie pracy oświatowej T. S. L. Miały one na celu szybkie, masowe propagowanie tych spraw, budzenie zapału i zainteresowania się nimi, a stały się często jedyną formą docierania do szerszych mas, wobec trudności licznych i częstych rozjazdów.

Skromne natomiast rezultaty osiągnęło Towarzystwo w okresie sprawozdawczym na polu kursów oświatowych, tak licznie odbywanych przed wojną. Zarząd Główny opracował dwa programy kursów, jeden ramowy, podany w „Przewodniku oświatowym”, drugi szczegółowy, rozestany Kołom okólnikiem. Przygotowane na jesień 1920 kilka kursów kilkodniowych nie doszły do skutku z powodu wypadków wojennych, to też Koła ograniczyły się do kilku jednodniowych kursów oświatowych, przeznaczonych dla kierowników własnych czytelni i wypożyczalni po wsiach, na których obok instrukcji o prowadzeniu pracy czytelnianoodczytowej, omówiono tylko pobieżnie inne działy pracy oświatowej i zagadnienia ogólnonarodowe i państwowe, które należało propagować w pracy oświatowej na wsi.

Dopiero na wiosnę 1921 roku niektóre Koła przygotowały kilkodniowe kursy oświatowe i uzyskały na ten cel zasiłki Zarządu Głównego.

Sprawozdania i opinie Kół T. S. L. z tego działu pracy uwydatniły jaskrawo jeden brak w organizacji pracy T. S. L., mianowicie brak instruktorów oświatowych wędrownych, którzyby obok innych zadań, pomagali Kołom w przeprowadzeniu kursów oświatowych. Z licznych Kół nadchodzą żądania wysłania instruktora, któryby wraz miejscowymi prelegentami kurs taki przeprowadził, objąwszy część specjalnych wykładów, dotyczących organizacji i metodyki pracy oświatowej, ćwiczenia i pokazy praktyczne, oraz kierownictwo kursu. Brak ten domaga się rychłego zaspokojenia.

7. Teatry, przedstawienia amatorskie, wieczorki i wieczornice ludowe.

Według przedłożonych sprawozdań, urządziły Koła T. S. L. w latach sprawozdawczych 495 przedstawień amatorskich, wieczorków i wieczornic ludowych. Nie wszystkie jednak podały bliższe dane o charakterze tych widowisk i wieczorów; zwykle dodają tylko tytuły odegranych utworów. Toteż trudno dokładnie ustalić cyfry, ile z nich było zwykłymi przedstawieniami amatorskimi w miasteczkach, ile przedstawień amatorskich włościąńskich, a ile wieczorów ludowych. W każdym razie z obecnego materiału sprawozdawczego wybijają się cztery typy. Pierwszy, najmniej godny uwagi, to zwykle przedstawienia amatorskie dochodowe w miastach i miasteczkach, przedstawiające najmniej wartości pod względem wychowawczo-oświatowym.

Drugi typ, to właściwe przedstawienia, urządzane przez zespoły amatorskie wiejskie, które przedstawiają już poważną wartość oświa-

towo-kulturalną, tak ze względu na oddziaływanie ich na ludność, jak i samych amatorów. Jakkolwiek nie można ich w tym roku ująć ilościowo w cyfry, z nadesłanych materiałów jednak wynika, że niestety ten typ teatru włościańskiego w ubiegłym okresie był procentowo najmniej liczny, co podkreślamy, aby zwrócić Kołom uwagę na potrzebę wzmocnienia pracy na tem właśnie polu.

Trzecim typem to były wieczorki i wieczornice ludowe, mające charakter oświatowy i zabawowy. W program ich wchodziły przede wszystkim przemówienie (niezawsze na pierwszym miejscu programu) na aktualny temat narodowy lub kulturalny (plebiscyt, konstytucja, pożyczka państwowa, rocznice wypadków historycznych lub zasłużonych mężów i t. d.), dalej krótkie przedstawienie lub żywy obraz, śpiew, muzyka, deklamacja i często śpiewy chóralsne wszystkich uczestników. Według sprawozdań i opinii Kół, które wieczorki takie częściej urządzały, wpływ ich na ludność i zainteresowanie się nimi było nadzwyczajne. Zaznaczyć należy, że ta metoda działalności, rzadko dawniej stosowana, zaczyna się w Kołach T. S. L. coraz więcej rozpowszechniać, daje doskonałe wyniki szczególnie u ludzi nie przywykłych do czytania i niechętnych do słuchania dłuższych, suchych wykładów. W tej formie, obok miłej rozrywki i wpływu kulturalnego, łatwiej zaznajomić ich z różnymi zagadnieniami, niedostępnymi dla nich w drodze książki lub czasopisma lub nawet wykładu, mniej dla nich pociągającego, jako nieprzywykłych do długiego słuchania jednej prelekcji. Szczególne powodzenie ma ta metoda wśród wojska, robotników i dorastającej młodzieży rzemieślniczej i wiejskiej.

Czwartym wreszcie typem są to przedstawienia i wieczorki dla dzieci, urządzone już to w ochronkach, już to w osobnych salach.

Jako metoda kulturalnego i oświatowego oddziaływania na lud, stanowią teatry włościańskie i wieczornice pierwszorzędnym czynnikiem i powinny spotykać się z poparciem i zainteresowaniem wszystkich Kół T. S. L. Uruchomiony z powrotem w roku 1920 „Związek teatrów i chórów włościańskich” we Lwowie, wpłynię niewątpliwie przez swą działalność na podniesienie poziomu i wartości teatrów włościańskich, w czem obie instytucje będą zgodnie współdziałały.

8. Domy Ludowe.

Najcięższą do odbudowy jest sprawa domów ludowych. W czasie wojny wiele z nich uległo zupełnemu zniszczeniu, wiele zostało tak zrujnowanych, że głównem staraniem Towarzystwa jest na razie uchronienie ich od dalszego zniszczenia przez najkonieczniejsze naprawy, drobna tylko część ocalała w takim stanie, że po niezbędných poprawkach może jeszcze służyć swemu celowi. W roku 1919 nakładem dużych funduszy Towarzystwa, oraz pomocą urzędów odbudowy, udało się doprowadzić kilka do stanu używalności, lecz ponowna inwazja bolszewicka w lecie 1920 roku przyniosła jeszcze większe zniszczenie. W roku 1914 posiadało Towarzystwo 79 domów ludowych, obecnie sprawozdania Kół wykazały ich 45, lecz zaledwie kilka było w stanie możliwym do używania, reszta wymaga gwałtownie naprawy.

Zarząd Główny przeprowadza obecnie dokładną inwentaryzację majątku nieruchomego, a szczególnie stanu budynków szkół, burs i domów ludowych, lecz praca ta nie została jeszcze ukończona i nie można obecnie podać ścisłych cyfr o stanie poszczególnych. Wobec ogólnego zastoju ruchu budowlanego i ogromnych kosztów materiałów i pracy, nie można mieć nadziei na szybkie przeprowadzenie odbudowy poniesionych strat.

Uznając z drugiej strony doniosłość domów ludowych, Zarząd Główny nie spuszcza tej sprawy z oka i czyni wysiłki na odbudowę istniejących i tworzeniem nowych. Dla propagandy domów ludowych wydał Zarząd Główny w roku 1919 broszurę p. Leona Twareckiego o „Domach Ludowych“ z planami i projektami kilku typów, oraz powołał we Lwowie osobną komisję, która zajęła się zbadaaniem obecnego stanu i poniesionych strat, oraz szukaniem sposobów i źródeł odbudowy.

9. Wycieczki ludowe i szkolne.

Ważne znaczenie wychowawcze i kulturalne mają wycieczki ludowe i szkolne, których wielka ilość przybywa corocznie do Krakowa. Ruch ten ożywił się wybitnie w roku 1919, obok bowiem wycieczek z Małopolski, przeważały wycieczki z innych dzielnic Polski, dla których przyjazd do Krakowa, posiadającego tak liczne pamiątki narodowe, był przed wojną niemożliwy. Przybywały też liczne wycieczki z terenów plebiscytowych. Koło akademickie T. S. L. zajmowało się przy pomocy Zarządu Głównego, oraz Koła V. T. S. L. im. A. Asnyka przyjmowaniem zgłoszonych wycieczek na początku 1919 roku.

Na wiosnę 1919 roku zgłosił się krakowski oddział Tow. Krajoznawczego z tem, że chce ująć w swe ręce całość ruchu wycieczkowego do Krakowa. Mieliśmy wątpliwości i oświadczyliśmy mu obawę, na podstawie doświadczeń, że sam zadaniu nie podoła. Na ponowne żądanie zgodził się Zarząd Główny na objęcie przez Tow. Krajoznawczego akcji wycieczkowej, a nawet na połączenie się z niem sekcji wycieczkowych Koła akad. i Koła V. T. S. L. Po kilku tygodniach obawy nasze okazały się słuszne, toteż Zarząd Główny musiał powołać do życia osobną „Komisję wycieczkową T. S. L.“, która przy życzliwym poparciu i współdziałaniu Magistratu i władz wojskowych, uzyskała od wojska lokal w bastjonie V. z 800 łózkami i pościelą, wypożyczonych z intendantury D. O. G. krakowskiego, oraz utworzyła sekcję przewodników.

Z powodu wypadków wojennych i ewakuacji wschodnich kresów zmuszona była wojskowość objąć ten lokal w lipcu 1920 r. na własne cele, skutkiem czego Komisja wycieczkowa pozostała bez kwater, — a jedyne stałe dla wycieczek przeznaczone kwatery Tow. Krajoznawczego (Bastza na Wawelu na 140 miejsc) ani w drobnej części nie zaspakaja masowych zgłoszeń wycieczek do Krakowa.

Wycieczki z terenów plebiscytowych przyjmowały Komitety plebiscytowe i Towarzystwa, poświęcone tym celom (Tow. obrony za-

chodnich kresów, Tow. kresów południowych), które miały własne pomieszczenia, przeważnie po klasztorach.

Komisja wycieczkowa T. S. L. i sekcje wycieczkowe Kół zajęły się przyjęciem, względnie organizacją na prowincji 122 wycieczek z liczbą 9.365 osób, najmniejsze wycieczki wynosiły od 25 do 30 osób, największa 800 osób; przeważały (około 90 procent) wycieczki szkolne.

Ruch wycieczkowy do Krakowa wzrasta się z roku na rok (najliczniej od połowy kwietnia do połowy lipca), a rozbudza go polecenie władz szkolnych, skierowane do nauczycielstwa; zasługuje on na troskliwe i umiejętne traktowanie, aby wychowawczy wpływ tej metody oświatowej dał rezultaty jak najwydatniejsze. Najsilniej daje się odczuwać brak obszernego, odpowiedniego pomieszczenia.

Kilka konferencji, odbytych przez delegatów T. S. L., Tow. Krajoznawczego, Tow. Turystycznego, Ogniska nauczycielskiego, Magistratu i Dowództwa miasta usiłowało rozwiązać tę sprawę, niestety brak lokali nie dał zadowalniającego rezultatu. Komisję wycieczkową przy Zarządzie Głównym uważamy za instytucję chwilową, bo w miarę rozrostu Kół krakowskich T. S. L., obejmą z powrotem tę akcję ich sekcje wycieczkowe.

10. Przewodnik Oświatowy.

Wznowiony po trzyletniej przerwie, Przewodnik Oświatowy jako organ Towarzystwa, ma na celu przez rozpatrywanie zagadnień z dziedziny teorii, statystyki i metodyki pracy oświatowej, rozwijać i pogłębiać wartość pracy T. S. L. Z braku sił nie doszedł do rozmiarów i poziomu przedwojennego, lecz starał się w poszczególnych numerach omawiać zagadnienia najpilniejsze. W sprawozdaniach ze Zjazdów zamieszczał referaty zasadnicze, dotyczące pracy Towarzystwa, a poszczególne numery poświęcił określonym kierunkom działalności T. S. L., jak domom ludowym (Nr. 3—4, 1919, wydany również jako broszura z planami domów ludowych), organizacji wewnętrznej pracy T. S. L. (Nr. 5—6, 1919), pracy wśród dorastającej młodzieży w wieku pozaszkolnym (Nr. 11—12, 1919), Kursom oświatowym (Nr. 1—2, 1920); w przyszłości w związku z reorganizacją biura Zarządu Głównego i powołaniem specjalnych referentów i instruktorów oświatowych, Przewodnik Oświatowy musi rozwinąć swe ramy i więcej uwagi poświęcić metodyce pracy oświatowej, szczególnie w kierunku bibliotekarskiej, kursów oświatowych i pracy odczytowej.

11. Muzea prowincjonalne.

Z czterech Muzeów prowincjonalnych T. S. L., rozwijających się przed wojną bardzo pomyślnie, żadne jeszcze nie zostało uruchomione.

Muzeum Podolskie w Tarnopolu, utworzone staraniem Koła TSL. w Tarnopolu, posiadało przed wojną przeszło 10.000 okazów, rozmieszczonych w czterech salach parterowych „Domu ludowego T. S. L.”

w Tarnopolu. Dzięki zapobiegliwości ówczesnego zasłużonego przewodniczącego Koła, p. Stanisława Srokowskiego, zostały zbiory na początku wojny przechowane wraz z archiwum Koła, mimo to jednak nie udało się uchronić ich od wielu dotkliwych strat.

Muzeum Pokuckie, utworzone dzięki staraniom i zabiegom Koła T. S. L. w Kołomyji, oddane w czerwcu 1913 do użytku publicznego, zostało dzięki troskliwej opiece Koła w całości przechowane. Zbiory spakowane i ukryte przetrwały okres wojny, dotychczas nie są uruchomione.

Będące przed wojną jeszcze w fazie organizacji Muzeum Ziemi Sądeckiej w Nowym Sączu i Muzeum Podhalańskie w Nowym Targu, posiadały już sporą ilość cennych zabytków i pamiątek, pierwsze przede wszystkim z przeszłości Sądecyzyny, drugie z działu etnografii. Wojna przerwała starania nad ich kompletowaniem, obecnie Zarząd Główny nie otrzymał sprawozdania o stanie zebranych materiałów.

12. 3-ci maj i obchody narodowe.

Rocznica Konstytucji 3-majowej, która uchwałą Sejmu stała się od roku 1919 świętem państwowym, ustaliła się w Małopolsce wieloletnią praktyką jako święto T. S. L.-owe. Zbierany w tym dniu „Dar Narodowy 3 maja“, przeznaczony prawem zwyczajowym wyłącznie na cele oświatowe T. S. L., zasila corocznie wydatnym funduszem prace Towarzystwa. Zrodzone w stuletnią rocznicę Konstytucji, Towarzystwo Szkoły Ludowej prowadziło swą działalność w duchu wzniosłych idei Ustawy Majowej i w corocznych obchodach ideje te propagowało. Zarząd Główny wydaje corocznie dokładne wskazówki i instrukcje dla Kół z pouczeniem, jak należy obchody przygotować, aby obok obfitego „Daru Narodowego“ na prace T. S. L., działały również jako czynnik oświatowy w kierunku wychowawczo-narodowym i państwowym. Obok specjalnych wydawnictw dla uświetnienia obchodu i ułatwienia zbiórki „Daru Narodowego“, wydaje Zarząd Główny „skróty referatów“, rozsyłane wszystkim Kołom, czytelnikom T. S. L. oraz Komitetom obchodowym, w których zamieszcza i uwydatnia zagadnienia aktualnie najważniejsze i najpilniejsze. W ubiegłych dwóch latach w instrukcjach i skrótach podkreślono sprawę państwowości polskiej i obowiązków obywatelskich, aby na odbywanych w tym dniu obchodach, wieczorkach i wieczach oświatowych wysuwać w przemówieniach na pierwszy plan powyższe zagadnienia.

Prócz obchodów 3-majowych, urządzały Koła T. S. L. obchody z okazji innych rocznic i wydarzeń, a organizowały je tak, aby uczynić z nich również czynnik wpływu oświatowego i kulturalnego.

Podana w zestawieniu tabelarycznem suma 633 obchodów nie wyczerpuje całości, bo nie obejmuje obchodów, zorganizowanych przez specjalne Komitety, powstałe z inicjatywy Kół.

Opieka nad młodzieżą.

a) Ochronki.

Utrzymywane przez T. S. L. ochronki mają dwojakie cele; naprzód wszystkie ochronki, gdziekolwiek się znajdują, dają działwie opiekę w wieku przedszkolnym i chronią ją przed złymi wpływami czynników, ujemnie działających na duszę i wychowanie dziecka, nadto ochronki, założone w miejscowościach posiadających szkoły kresowe, przygotowują dzieci do utrzymywanych przez T. S. L. szkół i klas eksponowanych. Ogromnego znaczenia nabrały ochronki obecnie w miejscowościach wyniszczonych wojną, gdzie ludność z braku budynków mieszka w szałasach, a często podziemnych schroniskach, szkodliwych dla starszych, a wprost zabójczych dla dzieci. Lwowska Sekcja rozwinęła usilną pracę nad tworzeniem ochronek, wciągnęła do niej inne Towarzystwa i organizacje i prowadziła akcję zbierania dzieci z miejscowości zupełnie wyburzonych, gdzie ludność mieszkała w podziemiach, i umieszczanie ich w ochronkach w innych miejscowościach, gdzie można było zdobyć na ten cel odpowiedni budynek. Brak mieszkań dawał się najsilniej odczuwać i dlatego rezultaty usiłowań są skromne w stosunku do potrzeby.

Aby przygotować ukwalifikowane wychowawczynie, zorganizowała lwowska Sekcja wspólnie ze Związkiem Kół Polskich Ziemianek kursy ochroniarskie (dziesięciomiesięczne dla kandydatek z różnym wykształceniem i pięciomiesięczne dla kandydatek z wyższym wykształceniem). Liczne Koła T. S. L. dały inicjatywę, współpracę i pomoc przy tworzeniu ochronek wspólnie z innymi organizacjami lub gminami, w sprawozdaniu naszym wykazane są tylko prowadzone przez Koła T. S. L. bezpośrednio.

Według przedłożonych sprawozdań, 13 Kół T. S. L. prowadziło 15 ochronek, z tych w dziesięciu ochronkach, z których nadeszły dokładne sprawozdania, wychowywało się 486 dzieci (najmniejsza w Uhnowie, 8 dzieci, największa w Leszczynach, 80 dzieci).

b) Bursy.

Celem burs T. S. L. jest zapewnienie kształcącej się młodzieży ze sfer uboższych należytej opieki i kierownictwa moralnego, oraz pomoc w nauce. Intensywnie prowadzona akcja tworzenia burs T. S. L. dała przed wojną świetne wyniki, Towarzystwo nabyło, a przeważnie samo zbudowało 20 budynków na ich pomieszczenie. Do najlepszych należały trzypiętrowe gmachy burs we Lwowie (Bursa Grunwaldzka Związku Okręgowego T. S. L. dla chłopców i Bursa im. F. Boberskiej Koła l. Pań T. S. L. we Lwowie dla dziewcząt) oraz w Tarnopolu. W czasie wojny budynki burs zostały zajęte na inne cele, przeważnie przez wojska, i od dwóch lat prowadzi T. S. L. starania o odzyskanie ich na właściwe cele. Z powodu uszkodzenia wielu budynków i zniszczenia urządzenia wewnętrznego, część ich dopiero została uruchomiona, a część pomieszczono w wynajętych lokalach. Według prze-

stanych sprawozdań, posiadało T. S. L. w okresie sprawozdawczym 12 czynnych burs, prowadzonych przez miejscowe Koła, mianowicie: Biała (30 uczniów), Buczacz (54 ucz.), Gródek Jagielloński, Horodenka, Jaworów (25 ucz.), Kałusz, Kołomyja (26 ucz.), Lwów Koło I. Pań (30 dziewcząt), Lwów Związek Okręgowy (30 ucz.), Rawa Ruska (25 ucz.), Stanisławów (17 ucz.), Tarnopol (81 ucz.). Nadto posiada Towarzystwo jeszcze kilka budynków burs, które nie zostały jeszcze doprowadzone do stanu używalności.

c) Szkoły i Kursy zawodowe.

Jeżeli na polu szkolnictwa ogólnie-kształcącego było wiele do zrobienia, to brak szkolnictwa zawodowego dawał się jeszcze silniej odczuwać. Propaganda za uprzemysłowieniem kraju i kierowaniem młodzieży do zawodów praktycznych przyniesie korzystne rezultaty, o ile młodzież będzie miała sposobność przygotować się do nich, rozszerzać swoje wiadomości zawodowe i podnosić uzdolnienie zarobkowe. Wrażliwe na zjawiska i potrzeby narodowo-społeczne, Koła T. S. L. samorzutnie organizują szkoły i kursy zawodowe, z których w ostatnim czasie wybija się na pierwszy plan typ szkół i kursów handlowych.

W okresie sprawozdawczym 12 Kół T. S. L. prowadziło różnego typu kursy:

Koło T. S. L. w Bochni prowadziło „dwuklasową szkołę handlową żeńską T. S. L. w Bochni“, nauka odbywała się w godzinach popołudniowych w budynku gimnazjum, według planu takiejże szkoły we Lwowie, uczenie było 46. Nadto przeprowadziło Koło kurs koszykarski. Koło T. S. L. w Stanisławowie prowadzi dwuletnią szkołę handlową koedukacyjną, na którą uczęszczało 42 młodzieży, oraz wieczorne kursy handlowe, dla młodzieży pracującej już zawodowo. Nadto szkoły handlowe prowadzi Koła T. S. L. w Nowym Targu, Kołomyji i Rawie ruskiej (ostatni kurs handlowy sześciomiesięczny).

Koło I. T. S. L. w Krakowie prowadzi kursy przygotowawcze do zawodów praktycznych (kurs handlowy), od roku 1916. W ostatnim roku uczęszczało 78 osób. W skład przedmiotów nauki wchodzi: a) buchalterja kupiecka, b) nauka o handlu i wekslach, c) stenografja, d) rachunki kupieckie, e) korespondencja; nauka odbywa się w godzinach wieczornych, 2 godziny codziennie.

Kursy uzupełniające przemysłowe, prowadziły: Koło T. S. L. w Brzeszczach, kurs sześciomiesięczny dla terminatorów ślusarskich i kowalskich, pracujących w warstatach tamt. kopalni węgla; Koło T. S. L. w Mar-Górach dwa kursy uzup. przemysłowe, jeden dla mężczyzn z dodatkiem rysunków zawodowych, drugi dla kobiet, z dodatkiem nauki szycia bielizny, oraz nauki kroju i szycia krawieckiego; Koło T. S. L. w Mor. Ostrawie, kurs dla chłopców; Koło T. S. L. w Trembowli kurs uzup. dla terminatorów oraz kurs szycia dla dziewcząt; wreszcie Koło II. T. S. L. w Krakowie prowadziło kurs gospodarstwa domowego dla dziewcząt. Koło T. S. L. w Zakopanem nie przesłało bliższego sprawozdania o prowadzonym przez siebie kursie zawodowym. Razem wykazały Koła 16 szkół i kursów zawodowych. W po-

równaniu z przedwojenną działalnością, uderza brak praktycznych kursów przemysłu domowego, na które w przyszłej działalności należy wrócić więcej uwagi.

d) Ogniska terminatorów i Koła młodzieży.

Większej aniżeli dotychczas uwagi i starania ze strony wszystkich ogniw T. S. L. wymaga praca nad dorastającą młodzieżą w wieku poza szkolnym, tak w mieście jak i na wsi. W okresie sprawozdawczym praca na tem polu była dopiero stanie początkowym, szereg Kół T.S.L. przystąpił do organizacji, szczególnie wśród młodzieży rzemieślniczej i rękodzielniczej w miastach. Brak u nas jeszcze literatury, traktującej o metodach pracy na tem polu, bo poza broszurą wydaną przez Muzeum Techniczno Przemysłowe w Krakowie p. t. „Zakładanie ognisk dla młodzieży rękodzielniczej i przemysłowej“, znaleźć można zaledwie kilka artykułów i referatów w czasopismach. Dlatego na liczne żądania Kół, przysyłał Zarząd Główny, obok powyższej broszury, kilka rozprawek o pracy wśród młodzieży rękodzielniczej, wydanych przez księgarnię św. Wojciecha w Poznaniu, dla tamtejszych związków młodzieży zawodowej.

Niemniej pilną i ważną jest sprawa popierania organizacji młodzieży wiejskiej. Rozbieżna dotychczas na tem polu działalność znajduje się w Małopolsce w okresie prób i doświadczeń. Wykonując uchwały Walnego Zjazdu z roku 1919, Zarząd Główny opracował i rozesłał Kołom regulamin i wskazówki na podstawie doświadczeń w innych dzielnicach, gdzie praca ta znacznie się rozwinęła; kilka Kół T. S. L. we wschodniej Małopolsce przystąpiło do jej organizacji, lecz pomyślne warunki rozwoju stworzyć jej mogą kursy oświatowe, które przygotowują organizatorów i kierowników.

IV. Oświata szkolna.

1. Szkoły T. S. L. na zachodzie i poza granicami Rzeczypospolitej.

Lata sprawozdawcze 1919 i 1920 są dla szkół T. S. L. na zachodzie latami przełomowymi. Jedne z nich, w okręgu bielsko-bialskim, przeszły na etat publiczny i dziś mają zapewniony normalny rozwój. Drugie, w okręgu ostrawsko-karwińskim, znalazły się najpierw na terenie plebiscytowym, a potem w państwie obcym, i to wrogo się odnosząc do Polski i Polaków w państwie czesko-słowackim.

Od wielu lat ciągnącą się sprawę upaństwowienia *gimnazjum realnego T. S. L. w Białej*, wielokrotnie zdawało się już pomyślnie załatwioną przez rząd wiedeński, doprowadził do końca dopiero rząd polski. Zakład ten jest prowadzonym na rachunek państwa od 1. stycznia 1919 r., jakkolwiek objęty został faktycznie przez Radę szkolną krajową dopiero w listopadzie 1919 r. Kontrakt darowizny budynku, mieszczącego ten zakład, przez T. S. L. rządowi polskiemu, po usunięciu najrozmaitszych trudności, podpisanym został dopiero 24 kwie-

tnia 1921 Zarząd Główny T. S. L. ma na przyszłość wobec tego zakładu jeden jeszcze obowiązek, a to własnym kosztem przerobić dotychczasowe mieszkanie dyrektora zakładu na cele szkolne i gabinety.

Z kierownictwa zakładu ustąpił w r. 1919 wieloletni dyrektor Ignacy Stein, przenosząc się do Poznania. Po prowizorium, w czasie którego kierował zakładem p. prof. Bułkowski, od 1 maja 1920 r. dyrektorem zakładu mianowanym został p. Władysław Wierzbicki, profesor II. gimnazjum w Tarnowie.

Grono profesorskie w całości pozostało i nadal w zakładzie.

Seminarjum nauczycielskie męskie T. S. L. w Białej wraz z wydziałową szkołą ćwiczeń prowadził Zarząd Główny T. S. L. na swój rachunek do 31. sierpnia 1919 r. Od 1. września 1919 r. i ten zakład przejęły polskie władze szkolne, a Zarząd Główny T. S. L. oddał bezpłatnie wielomiljonowej dziś wartości budynek, środki naukowe i inwentarz. Kierownictwo tego zakładu, doskonale się rozwijającego, spoczywa i nadal w ręku p. Dra Antoniego Mikułskiego.

W tym samym czasie przeszły na etat publiczny: *czteroklasowa szkoła męska im. Tad. Kościuszki* i *4-klas. szkoła wydziałowa żeńska im. M. Konopnickiej*, połączona z 4-klas. szkołą pospolitą żeńską. Rozwój tej ostatniej skłonił władze szkolne do oddania jej — poza dotychczasowym budynkiem T. S. L. — części zakładu SS. Bożej Miłości, zakładu, z którego dawniej szła w kraj germanizacja. Kierownictwo obu szkół, dawniej TSL-owych, spoczywa nadal w ręku pp. Józefa Ryżewskiego i Amalji Sobocińskiej.

W Białej posiada T. S. L. już tylko *internat* dla uczniów Seminarjum naucz., pomieszczony w własnym domu, zakupionym w r. 1917. Dom ten nie wystarcza na cele internatu, toteż miejscowe Koło T. S. L. zabiega już około wybudowania nowego gmachu.

Odniesienie Białej jest już rzeczą niewielu lat. Kurczy się szkolnictwo niemieckie, nie jako skutek jakichkolwiek prześladowań czy trudności, bo polskie władze w niczem Niemcom nie utrudniają pracy, ale skutkiem doniosłych zmian polityczno-państwowych. W sąsiednim Lipniku, w dawnym budynku Schulvereinu mieści się szkoła polska, to samo w Jaworzu średniem. W Białej połowę członków Rady miasta stanowią Polacy, a lata najbliższe zmieniają to jeszcze bardziej na korzyść Polski. A Bielsk, ta siedziba hakaty? W tym Bielsku jest dziś polska ochronka, polska pięcioklasowa szkoła ludowa, polskie paralelki w szkole przemysłowej — a byłoby tych polskich placówek już znacznie więcej, gdyby władze szkolne polskie na Śląsku cieszyńskim chciały okazać trochę więcej temperamentu i energii.

T. S. L. wytrzymało ostatni atak germanizatorski na zachodnie kresy Małopolski. Podmyło dookoła placówkami oświatowymi Białą i Bielsk, toteż gdy przyszła zmiana stosunków politycznych, obie te twierdze jak dojrzały owoc z drzewa legły u stóp zwycięskiej polskości.

Żeśmy na placówce wytrwali, żeśmy dzieło do końca doprowadzili, tem się chlubimy, bo był to wielki czyn samoobrony społeczeństwa polskiego w czasach bardzo trudnych, w czasach niewoli.

Komisja szkolna Księstwa cieszyńskiego w Cieszynie przejęła

z rąk T. S. L. z dniem 1 września 1919 r.: *Szkołę wydziałową mieszaną w Czechowicach i Szkołę ludową w Jaworzu średniem*. Pierwszą powołało do życia VIII. Koło T. S. L. (profesorów uniwersytetu w Krakowie, drugą I. Koło T. S. L. w Krakowie. Na użytek obydwu tych szkół dziś publicznych, oddaliśmy własne budynki, inwentarze i środki naukowe.

W zupełnie odmiennych warunkach znalazły się szkoły i ochronki nasze w drugiej części Śląska i na Morawach. Od 5 listopada 1918 r. zarówno *gimnazjum w Orłowej*, jak i szkoły w *Hermanicach, Radwanicach i Polskiej Ostrawie* (szkoły te utrzymywaliśmy na wspólny rachunek z Macierzą szkolną w Cieszynie) znalazły się na terenie, chwilowo administrowanym przez Czechów. Do 23 stycznia 1919 r., poza drobnymi szykanami, szkoły pracowały normalnie. Dnia 23 stycznia 1919 r. Czeši podstępnie zaatakowali wojska polskie i zagarnęli dużą część Śląska wraz z Cieszynem. Dyrektor gimnazjum realnego w Orłowej, p. Kazimierz Piątkowski, wybrany już wówczas prezesem Rady Narodowej Śląska cieszyńskiego, wraz z obecnym dyrektorem p. Piotrem Feliksem, katechetą X. Eugenjuszem Brzuską, prof. Robakiem i innymi, znaleźli się w czeskim więzieniu. Od tej chwili szkoły polskie na Śląsku przechodzą już bez przerwy całe piekło udręczeń. Gimnazjum w Orłowej niemal dzień po dniu podlega rewizjom, bojówki czeskie wdzierają się do gmachu i niszczą jego wewnętrzne urządzenie, atakują bursę, młodzież rozpędzają, urządzenie bursy niszczą, zapasy żywności rozkradają, a sam budynek obejmują w bezprawne i bezpłatne posiadanie i używanie. To samo dzieje się z domem Szkoły gospodarstwa kobiecego. I ten dom dotąd jest w ręku Czechów. Dyr. Feliksa i prof. J. Haydukiewicza do krwi i utraty przytomności biją na publicznej drodze. Wielu uczniów ciągną do więzienia. Zakład na chwilę przerywa swoje prace, ale gdy tylko fale roznamietnienia przycichają, wraca do normalnej swej pracy. Maturę w r. 1920 zdawali uczniowie gimnazjum orłowskiego w Cieszynie, młodszy uczniowie świadectwa otrzymali w Frysztacie. W jesieni 1920 roku nowy rok szkolny 1920/21 zaczął się normalnie, a zakład wykazał liczbę zapisanych uczniów od początku istnienia zakładu rekordową, bo sięgającą blisko 600. Ta liczba uczniów, przy silnym odpływie z 3 klas najwyższych, ochotników do polskiego wojska, przy wyrzuceniu wielu rodzin z okupacji czeskiej do Polski, przy strasznym terrorze i władz czeskich i bojówek czeskich, świadczy ponad wszelką wątpliwość i miarę o potrzebie tego zakładu i przywiązaniu ludności do niego.

Tu na tem miejscu niech nam wolno będzie oddać część zasłuzę. Zakład w tych warunkach padł byłby już dawno, gdyby nie jego kierownik. P. Dyr. Piotr Feliks uratował zakład, przeprowadził go przez burzę i zapewnił mu dalsze warunki rozwoju. Swym taktem, swą ofiarnością, swą wytrwałością i oddaniem sprawie p. dyr. Feliks potrafił utrzymać ducha wśród młodzieży i ich rodzin, skupić ciągle rozbijane grono profesorskie, a nawet wpoić pewien respekt dla siebie i zakładu u ludności czeskiej. Trudy p. dyr. Feliksa i ofiarnego grona, które w całości stanęło na wysokości chwili, jeszcze nie skończone. Do dziś

ani jeden z nich nie ma mieszkania, mieszczą się kątem, gdzie który może, do dziś nie są pewni bezpieczeństwa swego życia, do dziś mało kiedy te szczupłe pobory, jakie im się należą, na czas otrzymują.

Od 1. września 1920 r. tak Gimnazjum realne w Orłowej, jak i inne szkoły w tej części Cieszyńskiego Śląska, która dostała się Czechosłowacji, przeszły w zarząd Macierzy szkolnej w czeskim Cieszynie. Ale nie skończyły się obowiązki społeczeństwa wobec tych szkół.

6-klas. szkoła w *Radwanicach* i 4 klas. szkoła w *Hermanicach* nie istnieją. Tak samo ochronki. Przez rok 1919, aczkolwiek z przerwami nauczycielstwo wytrwało na posterunkach. Na wiosnę 1920 r. bojówki czeskie siłą usunęły grona nauczycielskie i ochraniarki z tych miejscowości, a budynki opanowały i objęły w swoje posiadanie. Kilkakrotnie próbowała kierowniczka szkoły w Radwanicach, p. Stefanja Walewska, powrócić z gronem i działalność szkoły wznowić, zawsze jednak zjawiały się bandy czeskie i zmuszały ją do opuszczenia Radwanic. Wyrzucanie ludności polskiej w Hermanicach i Radwanicach przybrało tak olbrzymie rozmiary, że w Hermanicach całkowicie rozbito i steroryzowano polską ludność, a z Radwanic wyrzucono wszystkich czynniejszych działaczy.

I szkoła wydziałowa w *Polskiej Ostrawie* nie uniknęła w r. 1920 przerw w nauce i rozbicia. Dyr. Zarzycki musiał wraz z rodziną na rozkaz władz gminnych i bojówek czeskich opuścić Polską Ostrawę, a wraz z nim część grona. Zostały jednak na posterunku 3 nauczycielki i te, jak mogły, zakończyły rok szkolny. Obecnie szkoła jest w zarządzie Macierzy szkolnej cieszyńskiej, a frekwencję ma dobrą,

Najmniej ucierpiały na przewrotach politycznych szkoły *T. S. L. na Morawach*. Funkcjonowały one bez przerwy. Oczywiście i te szkoły narażone były na różne przejścia, przykrości i straty. Dom polski w Morawskiej Ostrawie, w którym mieszczą się obie szkoły wydziałowe i ludowe, zajęli na czas dłuższy t. zw. koźdoniowcy, renegaci polscy, idący z Czechami. Pozbawiono mieszkań niektórych członków grona nauczycielskiego, zarekwirowano, i dotąd ten stan trwa, na pomieszkania dla rodzin czeskich t. zw. starą szkołę w Przywozie, a wskutek tego grona nauczycielskie i w Przywozie i w Marjańskich Górach mieszkają dotąd w salach szkolnych.

Wytrwali jednak na posterunkach wszyscy kierownicy szkół, a to p. Józef Woynarowski w *Morawskiej Ostrawie*, p. Marjan Pawełek w *Przywozie*, p. Izidor Cześnikowski w *Marjańskich Górach*. P. Woynarowski został nawet mianowany przez władze czeskie inspektorem szkół polskich. Większość członków gron naucz. pozostała także. Więc szkoły idą i są pełne, a ludność nie straciła otuchy.

Niemniej zmienić się musiał stosunek tych szkół do TSL. Firmy TSL. szkoły te nosić nie mogą. Piszemy o tem na innym miejscu. TSL. nie ma prawa utrzymywania swych placówek w państwie czesko-słowackiem. Na kateryczne żądanie władz czeskich musiało TSL. wycofać się z Moraw, w jego miejsce powstał Polski Związek szkolny z p. Józefem Woynarowskim jako prezesem na czele i on to przejął z rąk TSL. dotychczasowe placówki.

Przez rok szkolny 1919/20 utrzymywaliśmy razem z I. Kołem

T. S. L. w Krakowie szkołę w *Rakovac* w Bośni w Jugosławji. Szkołę w tej miejscowości i ochronkę prowadził nauczyciel z pow. krakowskiego, p. Stanisław Żak. Ale mimo przywiązania ludności polskiej, dłużej jak rok p. Żak na placówce utrzymać się nie mógł. Trudności, jakie mu stawiały władze jugosłowiańskie, zmusiły go do wyjazdu, szkoła upadła. Pracy tej jednak nie zarzuciliśmy. Szukamy dalej ochotników na wyjazd w tamte strony. Utrzymać tę ludność przy polskości musimy. Pragnie ona powrócić do Polski i tu osiąść na roli. Ale sprawą tą zająć się muszą także i inne czynniki.

Ze prowadzenie szkół na zachodzie w powyżej opisanych warunkach wywołało także i poważne trudności finansowe, to jest zrozumiałe.

Przetrwaliśmy je dzięki patriotycznemu poparciu wszystkich czynników, dzięki ogromnej ofiarności całego społeczeństwa. Wierzymy, że na to poparcie i na tę ofiarność i w przyszłości i T. S. L. i Macierz szkolna i Polski Związek szkolny liczyć mogą i nie doznają zawodu.

W warunkach normalnych pracowały dwa zakłady szkolne T.S.L. w Krakowie.

Seminarjum nauczycielskie żeńskie im. Fr. Preisendanza istniejące od roku 1898 w Krakowie, a będące własnością T. S. L. od roku 1909, miało pełną frekwencję przy dawnym składzie grona nauczycielskiego, zakładem nadal kieruje dyrektor Stanisław Smreczyński. W roku 1919 ówczesna Rada Szkolna Krajowa wezwała Zarząd Główny T. S. L. do podjęcia starań o przejęcie Seminarjum na etat państwowy, na co Zarząd Główny odpowiedział wniesieniem pisma, iż na wypadek przejęcia tego zakładu na etat publiczny, T. S. L. odda cały inwentarz i środki naukowe bezpłatnie, jedynie z zastrzeżeniem pozostawienia nazwiska „im. Fr. Preisendanza“, ze względu na związaną z zakładem fundację imienia jego założyciela.

4-kl. *Szkoła wzorowa nowego typu* wraz z Ogródkiem dziecięcym w Krakowie, założona przez Koło I. T. S. L. w Krakowie w r. 1916, posiada plan naukowy, ułożony według zasad „Szkoły Pracy“, uzupełniony nauką „rzeczy ojczystych“. Przez pogadanki z przyrody, z dziejów ojczystych i geografii ziem polskich uczy dzieciętwę poznawać i miłować ojczyznę i przyrodę. Naukę tę oparto na celowych wycieczkach, a bogate zbiory pomocy naukowych, zakupionych przez Koło I. T. S. L. czynią naukę nader zajmującą. W ostatnim roku szkołę hospitowali słuchacze kursów pedagogicznych. Frekwencja liczna, stale przekracza maksymalną cyfrę 20, a w ogródku dziecięcym 40. Kierownictwo zakładu prowadzi nadal p. Karolina Schlosserówna.

2. Szkolnictwo Tow. Szkoły Ludowej na wschodzie.

(Sekcja wschodnia Zarządu Gł. T. S. L.).

Głównym zadaniem sekcji wschodniej było od roku 1909 organizowanie, rozszerzenie i pogłębienie klas eksponowanych i szkół samostojących w powiatach wschodnich, w gminach, gdzie ludność polska była w mniejszości.

W pracy tej współdziałały a częstokroć występowały z inicjatywą Koła miejscowe Tow. S. L., Rady szkolne powiatowe, w wielu wypadkach dzielne, przejęte ukochaniem ludu polskiego i jego przyszłości jednostki, które poza wytrwałą pracą nie szczędziły ofiar z grosza własnego.

Myślą przewodnią w pracy szkolnej sekcji wschodniej Zarządu Głównego była obrona interesu narodowego bez krzywdy drugiej narodowości. Program pracy oparto na danych statystycznych, zestawionych przez Dr. Nadobnika, referenta biura statystycznego w wydziale krajowym. Przy tej sposobności ujawniło się wydatnie, że ludność polska mieszkająca obok żywiołu ruskiego, wypełniając wobec państwa i kraju wszelkie obowiązki, nie zawsze korzystała z praw, przysługujących obywatelom państwa konstytucyjnego — znaleziono około 400 gmin, w których działalność polska w ilości od 150 do 40 w szkołach miejscowych gromadzona, nie pobierała nauki w języku ojczystym.

Cyfry były wymowne, zrozumiano że Towarzystwo Szkoły Ludowej musi głównie w kierunku zakładania szkół ludowych działać. Na Walnych Zjazdach delegatów powtarzały się parokrotnie uchwały, wstrzymujące Koła miejscowe od zakładania szkół średnich do czasu wypełnienia przez T. S. L. jego pierwszego zadania, określonego tak wyraźnie w nazwie towarzystwa.

Poważna praca T. S. L. wolna od zabarwień partyjnych, skupiająca wszystkich a oparta na poczuciu sprawiedliwości wobec narodowości innych, kraj zamieszkujących, spotkała się z uznaniem i poparciem u władz szkolnych najwyższych. Zrozumiano tam, że skoro T. S. L. uzupełnia zarówno pracą swych członków jak i funduszami złożonymi dobrowolnie przez społeczeństwo, braki w organizacji szkół polskich, należy przyjąć tę obywatelską pomoc i udzielić jej poparcia.

Oceniając obywatelskie stanowisko b. wiceprezydenta Gal. Rady Szkolnej Krajowej Dr. Ignacego Dembowskiego, Zarząd Gł. złożył temu urzędnikowi obywatelowi serdeczne podziękowanie, przy równoczesnym wręczeniu mu adresu od T. S. L. Było to w roku 1915, gdy Dr. Dembowski opuszczał stanowisko wiceprezydenta Rady Szkol. Krajowej.

Najwybitniejszym współpracownikiem był referent organizacji i budowy szkół, Radca Józef Niesiołowski. Ten bezprzykładnie pracowity urzędnik Rady Szkol. Krajowej, który w żadnym wypadku nie naruszył praw, domagając się stale, by i T. S. L. w swej akcji szkolnej nie przekraczało ustaw obowiązujących, położył bardzo duże zasługi, udzielając referentom towarzystwa rad i wskazówek, opartych na wieloletnim doświadczeniu i obowiązujących przepisach. Szybkie tempo

w pracy T. S. L. jego szeroki zamach i planowość roboty, to wielka zasługa radcy Niesiołowskiego.

Od początku akcji organizowania klas eksponowanych i szkół dla mniejszości polskiej, przyświecał Sekcji program planowego objęcia siecią szkolną wszystkich miejscowości, zamieszkałych przez ludność polską, będąca w gminach ruskich mniejszością, aby w rezultacie tej akcji każde dziecko polskie miało możliwość nauki w języku ojczystym i wychowania narodowego. To też w miejscowościach, w których były ustawowe warunki istnienia klasy eksponowanej z językiem polskim, a gmina uchylała się od obowiązku dostarczenia potrzeb rzeczowych szkoły, tj. pomieszczenia, opał i światła, T. S. L. w zastępstwie gminy pokrywało te wydatki w formie ryczałtów szkolnych, a w dalszym ciągu nabywało i nabywa grunta pod budowę szkół, ofiarując je bezpłatnie funduszom szkolnym miejscowym, zastrzegając jedynie trwałość przeznaczenia na cele szkolne, ciągłość nauki i prawa języka polskiego.

Równolegle z pracą szkolną i w związku z nią prowadziła Sekcja akcję organizacji instytucji uzupełniających i rozwijających szkolną działalność wychowawczą, przez tworzenie szkółek początkowych, ochronek, burs i domów ludowych.

Pożyteczna i celowa łączność tych prac była koniecznością w okresie sprawozdawczym, na terenie wyniszczonym inwazjami i pożogą wojenną. W okolicach gdzie osady ludzkie zniknęły z powierzchni ziemi a ludność mieszkła w szałasach lub podziemnych schroniskach, trzeba było młodzież przenosić w ludzkie warunki bytu, odżywić i odziać, dać jej opiekę i wychowanie.

Po usunięciu inwazji ogromną ilość wysiłków i funduszków pochłaniała naprawa i odbudowa budynków na pomieszczenie klas i ochronek. Praca odbywała się w nader ciężkich warunkach, bo obok drożyzny, braku materiałów, brakło również wielu wypróbowanych, z oddaniem się sprawie działających jednostek. Rozszerzył się również teren pracy Sekcji, bo trzeba było przyjść z pomocą w pracy szkolnej i kulturalnej ludności polskiej na sąsiednich obszarach Wołynia i Podola. Sekcja współdziałała już z utworzonymi na miejscu organizacjami, wspomagając je funduszami, środkami naukowymi i siłami nauczycielskimi, już to przyjmowała na swym terenie do szkół, ochronek i burs młodzież, chroniącą się w granice Rzeczypospolitej; dla niej organizowała Sekcja pomoc materialną, opiekę moralną i wychowanie szkolne.

W najcięższym okresie pracy pospieszył z pomocą materialną Sejm, uchwalając drogą osobnej ustawy jednorazowy zasiłek na odbudowę szkolnictwa, który umożliwił planowe prowadzenie pracy w okresie sprawozdawczym.

Uzyskane w kilkoletnim okresie tej pracy rezultaty naprawiły wiele krzywd i braków, lecz są jeszcze dalekie od pełnego wykonania programu, zaspokojenia potrzeb szkolnych, wychowawczych i kulturalnych ludności polskiej na mieszanych narodowościowo wschodnich obszarach Małopolski. Potrzeba jeszcze wiele pracy władz szkolnych i wiele wysiłków organizacji społecznych, aby najelementarniejsze po-

trzeby kulturalne ludności polskiej we własnym państwie znalazły zaspokojenie. Niemniejszą troską i opieką kulturalną należy otoczyć przybyłych na te obszary osadników, pochłoniętych pracą nad zagospodarowaniem się na nowych osadach.

Zestawienie wydatków Sekcji wschodniej Zarządu Gł. T.S.L. na szkoły dla mniejszości pol. i opiekę nad młodzieżą według powiatów.

Rok 1919.

Powiat	Ryczałty szkolne	Odbudowa i grunt	Bursy i domy ludowe	Wyd. ogólne
Boćbrka	4.668			4.668
Bohorodczany	26.500			26.500
Borszczów	10.000			10.000
Brody	23.750			23.750
Brzeżany	9.000		3.000	12.000
Buczacz	26.500		5.000	31.500
Cieszanów	11.500	63.000		74.500
Dobromil	3.000			3.000
Dolina	10.000			10.000
Drohobycz	56.000			56.000
Gródek Jag.	5.000			5.000
Jezierzany		10.000		10.000
Horodenka	8.500			8.500
Husiatyn	27.300			27.300
Jarosław	1.400	8.000		9.400
Jaworów	12.700	2.000		14.700
Kałuż	1.000	7.900		8.900
Kamionka Str.	2.000			2.000
Kołomyja	25.000	25.000		50.000
Lisko	5.000			5.000
Lwów	8.918	1.210	5.000	15.128
Mościska	2.200	2.300		4.500
Nadwórna	5.000	2.000		7.000
Peczeniżyn	5.000			5.000
Podhajce	20.000			20.000
Przemysł	10.000			10.000
Przemysław	7.000			7.000
Rawa ruska	25.000			25.000
Rohatyn	13.000			13.000
Rudki	2.000	3.000		5.000
Sanok	5.400			5.400
Skałat	16.634		25.000	41.634
Skole	2.314 ⁷⁰			2.314 ⁷⁰
Sokal	33.000			33.000
Stanisławów	25.000			25.000
Tarnopol	10.000			10.000
Tłumacz	5.000	35.000		40.000
Trembola	15.000			15.000
Turka	8.000			8.000
Zaleszczyki	16.000			16.000
Zbaraż	37.000			37.000
Żółkiew	1.000			1.000
Żydaczów	10.000			10.000
Wołyń	12.000		486 ⁹⁰	12.486 ⁹⁰
Razem	563.284 ⁷⁰	159.410 [—]	38.486 ⁹⁰	761.181 ⁶⁰

Zestawienie za rok 1919.

Ryczałty	563.284 70
Odbudowa i grunt	159.410 —
Bursy i domy ludowe	38.486 90
Biblioteki i książki szkolne	51.369 38
Ochronki i kursy analfab.	3.433 —
Wydawnictwa	3.036 80
Administracja i koszt Zjazdu	4.664 36
Razem	823.685 14

Rok 1920.

Powiat	Ryczałty szkolne	Odbudowa i grunt	Bursy i domy ludowe	Wyd. ogólne
Borszczów	980	7.000		7.980
Brody	20.000			20.000
Brzeżany	2.000			2.000
Buczacz			7.000	7.000
Cieszanów	175	21.000		21.175
Dobromil		2.870		2.870
Drohobycz	400			400
Husiatyn	16.312			16.312
Jaworów			50.000	50.000
Kałuż	12.100		25.000	37.100
Kamionka Str.	4.000			4.000
Lwów	5.500	11.200	9.100	25.800
Lwów miasto			165.500	165.500
Nadwórna	7.000	67.000		74.000
Przemyśl	57.000			57.000
Przemyślany	31.100	25.000		56.100
Rawa Ruska	10.000	32.000	38.100	80.900
Rudki	10.000			10.000
Skole	1.406			1.406
Sokal	350	14.000	7.000	21.350
Trembowla	37.540			37.540
Turka	7.000			7.000
Zaleszczyki	7.000	17.500		24.500
Zbaraż	30.000			30.000
Złoczów	49.000			49.000
Razem	308.863	198.470	301.600	808.933

Zestawienie za rok 1920.

Ryczałty	308.863 —
Odbudowa i grunty	198 470 —
Bursy i domy ludowe	301.600 —
Ochronki	17.127 20
Biblioteki i książki szkolne	27.272 38
Wydawnictwa i środki naukowe	56.104 80
Koszta podróży nauczycieli	4.790 —
Kurs nauczycielski	1.867 30
Wołyn. org. szkół	4.500 —
Administracja	2.127 77
Razem	922.722 45

V. Stosunek do innych Towarzystw i Instytucji oświatowych.

1. Towarzystwa oświatowe i kulturalne.

W uznaniu doniosłości oświaty i kultury mas dla naszej przyszłości, praca kulturalno-oświatowa w Polsce znajdowała zawsze chętnych i ofiarnych pracowników, którzy wierni hasłu „przez oświatę do wolności“ tworzyli organizacje, mające na celu budzenie świadomości narodowej wśród ludu wiejskiego i miejskiego, oraz wśród dorastającej młodzieży. W ostatnich dwudziestu latach przed wybuchem wielkiej wojny, działalność oświatowa we wszystkich dzielnicach potęgowała się z roku na rok. Zależnie od warunków politycznych w poszczególnych zaborach, tworzone organizacje już to jawne, już to tajne, a związki i organizacje młodzieży szkół wyższych dostarczały coraz liczniejszego zastępu przygotowanych i wypróbowanych pracowników.

Stałe wzajemne porozumiewanie się i współdziałanie organizacji oświatowych poszczególnych zaborów było bardzo utrudnione, jednak stosunki były utrzymywane częścią przez wymianę pracowników, częścią przez wysyłanie delegatów na zjazdy i zebrania. To też do wolnej Polski weszły wszystkie dzielnice z mniej lub więcej wykształconymi organizacjami oświatowymi, i co ważniejsze, z pewnym zastępem pracowników, znających warunki pracy i potrzeby oświatowe swej dzielnicy. Podobnie jak na innych polach działalności społecznej, tak i organizacje pracujące na polu kulturalno-oświatowym nawiązały natychmiast ściślejsze stosunki i wspólnie podjęły starania nad utworzeniem stałej formy współdziałania we własnym państwie. Zlanie się wszystkich organizacji oświatowych z całej Polski w jedną całość jest na razie nieaktualne i nie byłoby obecnie korzystne, wobec ogromnych różnic w stanie elementarnego wykształcenia i potrzeb kulturalno-oświatowych poszczególnych dzielnic. O ile bowiem towarzystwa oświatowe chcą skutecznie działać, muszą dostosować swe programy oraz metody i kierunki działalności do realnie ocenionych warunków, do potrzeb społeczeństwa danej dzielnicy, a zmiana położenia politycznego, uzyskanie własnej państwowości, ułatwiło i zmieniło warunki działalności, pozwalając zarazem na rozszerzenie i pogłębienie jej treści.

Jednym z celów Towarzystw oświatowych winna być praca nad zjednoczeniem duchowym Polski, aby w ślad za mechanicznym zjednoczeniem dzielnic we wspólnej państwowości, podążało również wyrównanie się rażących typów dzielnicowych, powstałych skutkiem przeszło wiekowej rozłuki, pod wpływem obcego oddziaływania i odmiennych warunków bytu w obcych organizacjach państwowych. Dążyć należy do wychowania jednolitego typu obywatelskiego, tak pod względem poczucia wspólności interesów i obowiązków państwowych, jak również pod względem spójności kulturalnej, duchowej i moralnej. Praca to długa, prowadzona na rozlicznych polach działalności,

bo faktyczne zupełne zjednoczenie duchowe uzyskamy w wychowaniu nowego pokolenia; lecz towarzystwa oświatowe winny współdziałać nad przyspieszeniem tego procesu.

W miarę rozwoju tego procesu będą wytwarzały się warunki łączenia się i zlewania pokrewnych towarzystw dzielnicowych z jednej strony, a z drugiej, w miejsce dotychczasowego terytorjalnego, rzeczowy podział pracy według kierunków działalności i specjalizowanie poszczególnych działów pracy kulturalno-oświatowej.

Z tych założeń wychodząc, Zarząd Główny T. S. L. szukał porozumienia z innymi towarzystwami i już 23. lutego 1919. odbyła się w Warszawie konferencja delegatów towarzystw oświatowych, w której wzięli udział delegaci Polskiej Macierzy szkolnej w Warszawie, Tow. Czytelników Ludowych w Poznaniu, Uniwersytetu Ludowego im. A. Mickiewicza i Towarzystwa Szkoły Ludowej w Krakowie. Uchwalono zwołać *Zjazd przedstawicieli Towarzystw oświatowych*, który odbył się w Warszawie w dniach 11. i 12. kwietnia 1919. roku z porządkiem dziennym:

I. Sprawozdanie i charakterystyka działalności każdego z poszczególnych Towarzystw. II. Zadania i metody pracy towarzystw oświatowych (ref. T. S. L. korref. P. M. S.). III. Stosunek towarzystw oświatowych do czynników państwowych (ref. T. C. L. korref. TSL.). IV. Zasady rzeczowego lub terytorjalnego podziału pracy (ref. TSL. korref. T. C. L.). V. Centrala oświatowa na ziemiach polskich (ref. P. M. S. korref. T. C. L.). VI. Ekonomiczne podstawy rozwoju towarzystw oświatowych (ref. T. S. L. korref. P. M. S.). VII. Praca kulturalno-oświatowa wśród Polaków poza granicami Rzeczypospolitej (referent T. S. L.).

Udział wzięli delegaci wszystkich Macierzy (Cieszyn, Warszawa, Wilno, Wołyń) T. C. L. z Poznania, T. S. L., T. O. L. i Uniwersytet Ludowy im. A. Mickiewicza z Małopolski, a rezultatem dwudniowych obrad było utworzenie „*Związku Polskich Towarzystw Oświatowych*”.

Wybrana Komisja statutowa na szeregu posiedzeń przyjęła statut i przedłożyła go drugiemu z rzędu Zjazdowi w dniu 15. grudnia 1919. roku.

Według statutu celem Związku jest utrzymywanie ewidencji wszystkich potrzeb i prac oświatowych, ujednolajnienie prac oświatowych zagranicznych, wydawanie wspólnego pisma oświatowego, urządzenie wspólnych wystaw, wydawnictw, jednym słowem, przy zachowaniu samodzielności wszystkich towarzystw — kooperatywa sił i środków w dążeniu do wspólnego celu: do podniesienia ogólnej kultury. Do Zarządu Związku weszli z T. S. L. pp. dr. Ernest Adam, wybrany potem i prezesem Zarządu, oraz pp. dr. Tadeusz Mikułowski, Stefan Natanson i Stanisław Rymar. Zarząd Związku nie rozwinął jednak działalności takiej, jakiej mieliśmy prawo oczekiwać. Wypadki polityczne, reorganizacja wewnętrzna i odbudowa powojenna wszystkich bez wyjątku towarzystw oświatowych, a wreszcie brak człowieka, który pracom Związku całkowicie mógłby się oddać, sprawiły, że Związek niemal z miejsca nie ruszył. Prezes Zarządu, poseł dr. Ernest Adam, zajęty pracami zawodowymi i Sejmem, złożył przewodnictwo — zastępczo sprawuje je wiceprezes p. Józef Świeżyński.

Jedyną realną pracą Zarządu Związku jest projekt założenia *Spółki wydawniczej książek*, projekt dziś już bardzo bliski urzeczywistnienia. Po kilku posiedzeniach ustalono, iż powstanie Spółka akcyjna z kapitałem 5—15 milionów marek, która jako swój cel określiła wydawanie książek do bibliotek ludowych i szkolnych. Statut tej Spółki jest gotowym, a podpisany przez Zarządy Główne T. S. L. i Macierzy szkolnej w Warszawie, wniesionym został w marcu 1921. r. do władz z prośbą o zatwierdzenie. Zarząd Główny T. S. L. uchwalił przystąpić do tej Spółki z kapitałem 1,000.000 Mk. oraz wezwał Koła T. S. L. do subskrypcji dalszych akcji. Kapitał cały jest podzielony na akcje po 1.000 Mk. każda.

Żywsze natomiast stosunki utrzymywało T. S. L. z innemi Towarzystwami oświatowemi bezpośrednio. Z Macierzą Szkolną w Cieszynie prowadziło T. S. L. wspólnie 4 szkoły na Śląsku i wspólnie dalej zabiega o zabezpieczenie bytu na przyszłość dla szkół na zachodzie, tworzonych przez oba towarzystwa. Z towarzystwami w innych dzielnicach wymienialiśmy środki pracy oświatowej i wydawnictwa, a wzajemne poznanie się i stosunki ułatwia wysyłanie delegatów na Walne Zjazdy i wspólne konferencje.

Również współdziałało T. S. L. z innemi towarzystwami, pracującymi na polu kulturalno-oświatowem, które obrały sobie za zadanie albo specjalny dział pracy kulturalnej lub oświatowej, lub też w których praca oświatowa jest częścią innej, zasadniczej działalności ekonomicznej lub kulturalnej.

2. Sekcja Kulturalno-Oświatowa w Wojsku Polskiem.

(Uniwersytet Żołnierski):

Równolegle z organizacją Armji Polskiej, szły prace nad kulturalnem wychowaniem żołnierza, aby stworzyć polski typ żołnierza-obywatela. Zadanie to pojęły władze wojskowe bardzo szeroko i już rozkazem Sztabu Gen. z 22. grudnia 1918. utworzono Uniwersytet Żołnierski, jako organ pozasłużbowej pracy kulturalno-oświatowej w wojsku. Pozasłużbowy charakter, oraz brak funduszków utrudniał początkowy rozwój, dopiero ustawa sejmowa z 21. lipca 1919. o przymusowem nauczaniu w Wojsku Polskiem stworzyła tej pracy trwałe podstawy. Utworzona w miejsce Uniw. Żołnierskiego Sekcja Kulturalno-Oświatowa w Departamencie Naukowo-szkolnym Min. Spr. Wojsk. otrzymała etatowe fundusze i zorganizowała trzy wydziały: I. Żołnierskich Szkół początkowych; II. Czytelnictwa żołnierskiego; III. Życia kulturalnego żołnierzy. Pracą kierują referenci oświatowi władz i oddziałów wojskowych, pod nadzorem Inspektora Oświaty.

Spółeczne organizacje niewojskowe, tak humanitarne jak i kulturalno-oświatowe, zostały dopuszczone do współdziałania, a T. S. L. na terenie Małopolski wzięło w tej pracy żywy udział. Zarząd Główny wezwał okólnikiem Koła T. S. L. do współpracy z referentami oświatowemi, a przesłane spławozdania z działalności Kół wykazują, że Koła licznie i z pożytkiem wspomagały pracę oświatową w wojsku, szczególnie pracą odczytową.

3. Wydział Oświaty Pozaszkolnej Min. W. R. i O. P.

Równorzędnie z próbami konsolidacji poczyniń oświatowych, podjętych przez towarzystwa oświatowe, akcję podobną podjął Wydział Oświaty Pozaszkolnej w Min. W. R. i O. P. Wydział ten dał inicjatywę do zorganizowania wystawy prac oświatowych — z ramienia T. S. L. w skład honorowego prezydium wystawy wszedł prezes T. S. L. ś. p. Dr. Ernest Bandrowski, członkiem Komitetu wystawy, a równocześnie referentem wystawy w T. S. L. został wiceprezes T. S. L. p. Winc. Sikora. Materiał, zestawiony przez T. S. L., wcale obfity, odesłanym już został do Warszawy. Równocześnie Wydział oświaty pozaszkolnej postanowił zwoływać konferencje Towarzystw oświatowych. Dotąd odbyły się cztery takie konferencje, dwie pierwsze w Warszawie, trzecia w Poznaniu, czwarta z końcem czerwca w Krakowie. Zarząd Główny T. S. L. wziął udział we wszystkich dotychczasowych konferencjach. Pierwsza z nich zajmowała się określeniem celu i zakresu prac oświatowych, druga omówiła prace oświatowe w zakresie krajoznawstwa i pokazów skioptikonowych, trzecia omówiła sprawę Uniwersytetów ludowych i chłopskich, czwarta zajęła się bibliotekarstwem na wsi i w mieście.

W związku z inicjatywą rządową w dziedzinie oświaty pozaszkolnej pozostają osobne Sekcje oświaty pozaszkolnej, tworzone obecnie przy Kuratorjach Okręgów Szkolnych, projekty utworzenia z ich ramienia wypożyczalni klisz do skioptikonu w szeregu miast, w naszej dzielnicy w Krakowie i Lwowie, oraz odezwa Wydziału, wystosowana do wszystkich inspektorów szkolnych, polecająca im stworzenie osobnych referentów oświatowych po powiatach i zakładanie bibliotek przy pomocy samorządów powiatowych. Te projekty nie zawsze liczą się z dotychczas działającymi towarzystwami oświatowymi, czasem nawet rozbijają ich działalność zupełnie niepotrzebnie, ale w każdym razie wykazują dużo dobrej woli i inicjatywy. Jesteśmy przekonani, że życie samo z czasem ułoży współdziałanie czynników państwowych, samorządowych i społecznych, tak, aby jedne drugim pomagały, a nie przeszkadzały. I dlatego T. S. L., przeciwstawiając się n. p. takim projektom, aby obok składnicy przeźroczy T. S. L. Wydział oświaty pozaszkolnej zakładał drugą, zaledwie z 1200 klisz złożoną, albo aby poza T. S. L. inspektorzy szkolni podejmowali akcję odrębną zakładania bibliotek, nie zrywa porozumienia z czynnikami państwowymi i samorządowymi, ale przeciwnie udziałem swym w tej akcji sprowadza tę publiczną inicjatywę do jednego, wspólnego mianownika. Tak w dalszym ciągu postępować zamierza.

VI. Sprawozdanie finansowe.

Przedkładając sprawozdanie z czynności za lata 1919. i 1920. winniśmy równocześnie przedłożyć szczegółowe sprawozdanie z zarządu funduszami Towarzystwa i ze stanu majątkowego.

W sprawozdaniu obecnem nie przedkładamy szczegółów zawartych w dotychczasowych sprawozdaniach z kilku powodów.

Przedewszystkiem nagromadzenie zbyt wielkiej ilości szczegółów pociągnie za sobą brak koniecznej przejrzystości, przy bardzo różnorodnych naszych poczynaniach.

Powtórę Zarząd Główny nie mógł tak, jak to miało miejsce w latach poprzednich, uwzględnić całej organizacji Towarzystwa. Odbudowujące się placówki oświatowe nie były w wielu wypadkach w stanie zamknąć swoich rachunków za lata sprawozdawcze, stąd brak ich uniemożliwił nam ujęcie całokształtu położenia finansowego z całego Towarzystwa. Nie możemy się opierać na danych z lat poprzednich, gdyż właśnie lata sprawozdawcze były okresem najgwałtowniejszych zmian w dziedzinie wartości. W następstwie tego pomijamy daty dotyczące Kół i Związków Okręgowych T. S. L. z wyjątkiem stanu nieruchomości i obciążenia hipotecznego.

Z powodu przedwczesnej śmierci śp. Szczęsnego Turowskiego, człowieka nadzwyczaj dokładnie wtajemniczonego w działalność Towarzystwa i jego sprawy finansowe, Zarząd Główny znalazł się w trudnem położeniu wyszukania odpowiedniego następcy, któryby pracę osieroconą przez śp. Turowskiego poprowadził nadal. Znalazłszy odpowiednią siłę, Zarząd Główny zdecydował się na zasadniczą zmianę ksiązkowości T. S. L., wprowadzając uproszczony, a równocześnie przejrzysty system, oparty na rachunkowości t. zw. amerykańskiej. Z tego powodu sprawozdania finansowe za obydwa sprawozdawcze lata przedstawione są w zupełnie nowej zewnętrznej formie. Rzecz oczywista, że nagłe przejście do tego nowego systemu, przy skomplikowanej strukturze dochodów, wydatków i majątku, nie osiągnęło od razu stopnia doskonałości, do której jednak będziemy dążyć w miarę uporządkowania i odbudowy prac całego Towarzystwa.

Lata 1919. i 1920. są latami doniosłych zmian, można nawet rzec, przewrotów w dziedzinie wartości. Zmiany te w połączeniu z rozpoczętą wśród trudnych warunków odbudową naszej działalności oświatowej wywierają swój wpływ bardzo widoczny na finanse Towarzystwa.

Zmieniają się i podnoszą w wysokiej mierze obroty finansowe mimo, iż działalność nasza ani w części nie doszła jeszcze do napięcia prac z lat przedwojennych. Operujemy dzisiaj milionami, które mimo swych wysokich cyfr, nie zawsze przedstawiają wartości, idące nawet w dziesiątki tysięcy przed wojną.

Obroty i bilans przedstawione są za rok 1919. w walucie koronowej, za rok natomiast 1920. w walucie markowej.

Obrót ogólny wynosił w roku 1919. 6.952.556 koron 31 halerzy, a w roku następnym podnosi się od razu do kwoty 31.125.493 marek polskich 22 fenigów. Nagłe pozorne podwyższenie obrotu jest następstwem przedewszystkiem zmian wartości i deprecjacji waluty, powtórę dowodzi, iż przystąpiliśmy do odbudowy pracy oświatowej, nie cołając się przed zobowiązaniami stąd wynikłymi.

W zestawieniu obrotów po stronie winien wysuwają się na pierwszy plan świadczenia nasze na szkolnictwo. Nie będziemy w tem miejscu powtarzać uwag, które już podaliśmy w części ogólnej w spra-

wie naszej pracy szkolnej. Uważamy, że obowiązki nasze pod tym względem mają charakter prowizoryczny w zasadzie, o stałości ich można mówić tylko tam, gdzie bezpośrednia działalność rządu państwowego jest wykluczona. Nie mogąc jednak przerzucić nagle prac naszych na czynniki rządowe, kontynuujemy je. Następstwem tego jest obciążenie naszego Towarzystwa wydatkami, które w r. 1919. wynosiły 1.193.972 Kor. 12 hal., a w roku 1920. aż 6.843.058 Mk 96 fen. Wydatki te podnoszą się w szybkim tempie. W pierwszych miesiącach 1921. roku prace szkolne naszego Towarzystwa wymagają miesięcznego wydatku powyżej trzech milionów marek polskich.

Oczywistą jest rzeczą że nasze Towarzystwo przy największej nawet sprawności i przy pomocy społeczeństwa nie jest w stanie ponosić samo tak znacznych ciężarów. Zrozumiały to czynniki rządowe i przyszły nam z pomocą w postaci bardzo wydatnych subwencji, które w roku 1919. wynosiły zaledwie 36.589 koron, lecz już w roku 1920. doszły do kwoty 5.897.810 marek polskich. Wydatek, który Towarzystwo nasze musi ponosić z własnych funduszy, jest mimo to bardzo znaczny, i tu leży źródło poważnego niedoboru za rok 1919. w wysokości 578.223 koron, i niedoboru z r. 1920. w kwocie 108.806 Mkp. 60 fen.

Wśród pozycji obrotowych wymaga jeszcze przedstawienia sprawa Daru Narodowego 3. Maja. W roku 1918. Dar Narodowy 3. Maja osiągnął kwotę 325.096.50 Koron. W latach sprawozdawczych Dar Narodowy wynosi w 1919. r. 464.243 Korony 55 hal. w 1920. roku dochodzi do sumy 927.753 Marek 82 fen. Pomijając stosunek sum, musimy zaznaczyć że w czasie, kiedy ofiarność społeczeństwa miała tyle aktualnych pól do przejawienia się, zdawałoby się, że mniej aktualne i doraźne, a przynajmniej mniej wpadające w oczy prace T. S. L. zostaną przez społeczeństwo przeoczone. Okazało się jednak, że idea T. S. L. jest zawsze ideą żywotną, przyciągającą uczucie całego społeczeństwa i że mimo bardzo wielu i naglących potrzeb narodowych, T. S. L. zawsze może się poszczycić zaufaniem społeczeństwa do jego prac i chętną ofiarnością obywatelską.

Tutaj musimy podnieść i stwierdzić, iż zrozumienie naszej idei i doniosłości naszych prac przesiąka nawet te sfery, co do których w chwili obecnej możnaby żywić wątpliwości. Niejednokrotnie bowiem w sprawozdaniach Kół napotykamy zarzut, iż ci, nad którymi pracujemy, nie chcą zrozumieć naszych poczynań, ani ich uznać. Dar Narodowy 3. Maja stwierdza, iż sąd ten jest mylny. Stosunek właśnie sum złożonych przez naszych włościan i robotników do ogólnych sum ofiarowanych jest coraz wyższym. Obecnie stwierdzić możemy, iż Dar Narodowy 3. Maja znalazł zrozumienie u tych, nad którymi przez trzy dziesiątki lat pracowaliśmy, i że od nich właśnie płyną datki obfite.

Innych pozycji obrotowych nie potrzebujemy wyjaśniać, gdyż są jasne same przez się.

W ciągu 1920. przeprowadzić musieliśmy w wielu wypadkach nowe oszacowanie wartości nieruchomości. Stało się to koniecznem bądźto z powodu uzyskania pożyczki hipotecznej, bądźto z powodu przeniesienia prawa własności, częściowo lub w całości na fundusz

szkolny. Wprawdzie przystąpiliśmy w roku 1920, do sporządzenia nowego, dokładnego katastru naszej własności nieruchomości, dla wielu jednak obiektów niestety nie uzyskaliśmy do tej chwili potrzebnych dat. Lata wojny, zamieszanie stąd powstałe, fakt zaginięcia w wielu wypadkach ksiąg hipotecznych, przeniesienie wielu naszych najwybitniejszych pracowników, nakładają na Zarząd Główny troskę o zabezpieczenie i ustalenie majątku Towarzystwa. Do tej chwili nie wiemy, ile budynków naszych zostało w zupełności lub w części zniszczonych, nie wiemy, czy w sposób bezprawny nie pozbawiono nas posiadania niektórych nieruchomości, w wielu wypadkach budynki nasze przeznaczone na cele oświatowe, użyte są na inne cele. Dlatego też ustalenie naszego stanu posiadania, naszego majątku jest sprawą pierwszorzędnej wagi, której wykonanie ciąży przedewszystkiem na Zarządzie Głównym, lecz ten musi oprzeć się o pomoc wszystkich organów T. S. L.

Poważne pozornie pozycje majątku T. S. L. nie dowodzą bynajmniej, iż T. S. L. ma pełną możność pełnienia przyjętych obowiązków. Cały nasz majątek nieruchomy, nie przedstawia dla nas majątku czynnego. Owszem jest on majątkiem biernym, nieprzynoszącym żadnego prawie dochodu, tak, że źródeł pokrycia naszych niezbędnych wydatków szukać musimy gdzieindziej. Przytem liczyć się musimy z tem, że jakkolwiek przysługuje nam pełne prawo własności na naszych nieruchomościach, jesteśmy w rzeczywistości tylko posiadaczami chwilowymi, gdyż majątek ten przeznaczony w większości wypadków na cele szkolne, będziemy musieli zgodnie z jego przeznaczeniem, oddawać go czynnikom publicznym, przyjmującym od nas stopniowo szkolnictwo. Ten proces już się rozpoczął. W całym szeregu wypadków przenieśliśmy już prawo własności na Skarb państwa, zastrzegając sobie tylko rozwiązanie umowy w razie użycia tego majątku na cele inne lub kolidujące z potrzebami polskośći. Między innemi przenieśliśmy już na Skarb państwa realności seminarjum nauczycielskiego w Białej i Gimnazjum realnego w Białej. Liczyć się więc musimy z tem, że nasz majątek nieruchomy w znacznej części przeniesiemy na czynniki publiczne.

Przystępując do reorganizacji prac T. S. L. musimy pomyśleć z góry o stworzeniu podstawy finansowej dla naszych przyszłych prac. Zgodnie z naszymi założeniami nie możemy wymagać od Skarbu państwowego trwałego przejmowania ciężarów naszych we formie udzielania większych subwencji. Możemy liczyć tylko na własne siły, a nasze własne siły mają swe źródło wyłącznie w ofiarnej woli i obywatelskiem poparciu naszego społeczeństwa. Do niego zwracamy się z ufnością, że nie zawiedziemy się.

Że społeczeństwu nie jesteśmy obcy, świadczy o tem jego ofiarność. Obecnie zaczynają się znowu mnożyć wypadki, gdzie jednostki rozumiejące nasze cele i zadania, wyznaczają nas jako swoich spadkobierców. Oprócz nieodżałowanej pamięci śp. Prezesa naszego Dra E. Bandrowskiego zanotować możemy dalsze wypadki pamięci o naszej instytucji.

Zmarły dnia 26. kwietnia 1919. w Dąbrowie, Dyrektor Towarzystwa zaliczkowego śp. Ludwik Zakrzewski oraz zmarły dnla 14. maja

1920. śp. Bronisław Pruszyński, właściciel dóbr w Bukowsku mianowali nas swoimi generalnymi spadkobiercami.

Zmarły dnia 15. czerwca 1919. ś. p. Karol Stanisław Bernchard, notariusz w Trembowli, zapisał nam legat w wysokości 2000 koron.

Już w roku 1921. zmarły mecenas śp. Dr. Karol Kwiatkowski w Stanisławowie zapisał nam legat w wysokości 500 Koron, który już został zrealizowany.

Z dawniejszych legatów zrealizowano w 1920. legat śp. Edmunda Wieczorkiewicza, zmarłego w 1909. roku w wysokości 2.000 koron w listach zastawnych Banku Krajowego.

Cześć ich pamięci!

Rachunek obrotów Zarządu Głównego T. S. L. w roku 1919.

	Winien Koron	Ma Koron
1. Kasa	2.968.389.78	2.970.474.90
2. Rachunki bieżące (dłużnicy i wierzyciele)	2.017.136.61	2.817.871.30
3. Centralna Składnica książek	213.888.24	270.237.—
4. Wydawnictwa i wypożyczalnia przeźroczy	72.764.67	156.276.78
5. Dar Narodowy 3. Maja	27.608.17	464.243.55
6. Subwencje, dary i zasiłki	51.889.44	36.589.76
7. Szkoły	1.193.972.12	37.315.20
8. Nieruchomości	645.85	23.769.24
9. Administracja i inne	282.143.59	99.511.41
10. Fundusze i fundacje	49.001.66	790.51
11. Lokata funduszów i fundacji	75.117.18	75.476.66
Razem	6.952.556.31	6.952.556.31

Rachunek zysków i strat Zarządu Głównego T. S. L. w roku 1919.

	Straty.	Koron
1. Przewodnik oświatowy		22.886.48
2. Administracja		65.654.63
3. Zasiłki na pracę oświatową		17.399.68
4. Szkoły		1.156.656.92
Razem		1.262.597.92
	Zyski.	Koron
1. Wydawnictwa		61.612.57
2. Centralna Składnica książek		84.417.93
3. Odsetki od kapitałów		5.477.53
4. Dar Narodowy 3 Maja		394.366.40
5. Wkłádki członków i 25% wkłádek z Kół		3.796.15
6. Niedobór z 1918 roku		137.704.34
7. Niedobór 1919		578.222.79
Razem		1.262.597.71

Bilans Zarządu Głównego T. S. L. w dniu 31. grudnia 1919.

	Stan czynny.	Koron
1. Kasa		22.778.52
2. Nieruchomości		3.349.813.66
3. Ruchomości		620.828.15
do przeniesienia		3.993.420.33

	z przeniesienia	3,993.420 33
4. Aktywa Kół i Związków okr.		374.000 87
5. Książki CSK.		92.270 82
6. Wydawnictwa		92 937 39
7. Wierzyciele i dłużnicy (per saldo)		1,329.120 52
8. Lokacje funduszków		519.777 32
	Razem	6,401.527 28

Stan bierny.

Koron

1. Passywa Kół i Związków okręg.	135.630 81
2. Fundusz żelazny	147.377 99
3. Fundusz im. Klemensiewicza	50.000 —
4. Fundusz na umorzenie majątku	572.998 69
5. Inne fundusze	423.700 85
6. Długi hipoteczne	1,406.886 67
7. Majątek w dniu 31. XII. 1919.	3,665.118 27
Razem	6.401.527 28

Rachunek obrotów Zarządu Głównego T. S. L. w roku 1920.

	Winien Marek	Ma Marek
1. Kasa	9,432.918 79	9,393.593 83
2. Rachunki bieżące (dłużnicy i wierzyciele)	13,246.967 27	12,400.693 49
3. Centralna Składowa książek	288.165 01	429.501 19
4. Wydawnictwa i wypożyczalnia przeźrocz.	251.291 72	570.968 95
5. Przewodnik Oświatowy	7.354 00	142 65
6. Szkoły	6,843.058 06	286.898 46
7. Subwencje i zasiłki	439.135 60	5,897.810 66
8. Dar Narodowy 3 Maja	35.437 33	927.753 82
9. Dar Grundwaldzki		3.633 02
10. Dary na cele ogólne	49.092 85	43.949 86
11. Spółka wydawnicza Tow. oświatow.		1,029.650 —
12. Fundusz im. E. Bandrowskiego		54.500 —
13. Administracja i inne	629.072 09	86.397 30
	Razem	31,125.493 22

Rachunek zysków i strat Zarządu Głównego T. S. L. w 1920 r.

	Straty.	Marek
1. Szkoły		6,556.166 50
2. Administracja		453.022 86
3. Niedobór z 1919		501.148 99
	Razem	7,510.332 35
	Zyski.	Marek
1. Majątek TSL.		254.481 23
2. Książki		237.319 88
3. Wydawnictwa		566.875 68
4. Dar Narodowy 3 Maja		889.316 29
5. Dary, subwencje etc.		5,453.532 67
6. Niedobór 1920 r.		108.806 60
	Razem	7,510.332 35

Bilans Zarządu Głównego T. S. L. w dniu 31. grudnia 1920.

Stan czynny.		Marek
1. Gotówka w kasie		55.269 92
2. Lokacje fundusów		333.161 51
3. Dłużnicy wierzyciele (per saldo)		1.776.658.15
4. Nieruchomości i ruchomości		3.300.000.—
5. Książki w CSK.		160.573 30
6. Wydawnictwa		309.364 81

Razem . 5,935.027 69

Stan bierny.		Marek
1. Długi hipoteczne		1.450.000.—
2. Fundusz Daru Grunwaldzkiego		143.078 21
3. Fundusz im. E. Bandrowskiego		54.500 —
4. Inne fundusze i fundacje		229.874 29
5. Fundusz Spółki wydawniczej		1.029.650 —
6. Majątek TSL. w dniu 31. XII. 1920.		3.027.925 19

Razem . 5,935.027 69

ZARZĄD GŁÓWNY T. S. L.

Dr. Ernest Adam *Wincenty Sikora*
Wiceprezisi.

Andrzej Nowak *Dr. Zdzisław Próchnicki* *Stanisław Rymar*
Sekretarze.

Ks. Dr. Jan Korzonkiewicz. *Dr. Tadeusz Dwernicki*
Skarbnik. Rachmistrz.

RADA NADZORCZA T. S. L.

Dr. Stefan Surzycki *Inż. Edward Kostecki*
Przewodniczący. Sekretarz.

Tadeusz Cieński *Dr. Stanisław Głębiński*

Dr. Kazimierz Kumaniecki *Dr. Stanisław Kutrzeba* *Jan Zamorski*
Członkowie.

Wykaz funduszków i zapisów

według stanu w dniu 31. grudnia 1920.

	Marek
Fundusz żelazny	103.164 59
Fundusz styp. im. Dr. Ern. Adama	1.189 40
Fundusz	355 99
Fundusz im. Fr. Preisendanza	8.687 —
Fundusz Andr. Potockiego	77.828 06
Fundusz K. Czerniewicza	5.301 64
Fundusz na kupno gruntów wsch. szkół	886 20
Fundusz im. K. Klipunowskiego	1.755 22
Fundusz Butkowskiego	2.437 37
Fundusz Weydlicha	22 01
Fundusz "Floryanki"	4.271 18
Fundusz ks. Żulińskiego	725 95
Fundusz St. Wyspiańskiego	1.043 95
Fundusz Dr. G. Sysaka	728 01
Fundusz J. Zubrzyckiego	9.192 82
Fundusz Anieli Maćkowi	11.058 14
Fundusz Koziembrodzkiej	175 —

do przeniesienia . 228.822 53

	z przeniesienia	228.822'53
Fundusz na czytelnię w Bełzie		350—
Fundusz Gorzelański (depozyt)		701'76
Fundusz Daru Grunwaldzkiego		143.078'21
Fundusz im. Bandrowskiego		54.500—
Fundusz Spółki wydawniczej		1.029.650—
	Razem	1,457.102 50

VII. Sprawozdanie Rady Nadzorczej T. S. L.

za rok 1919. i 1920.

Rada Nadzorcza, spełniając statutowy obowiązek — zbadała księgi kasowe i rachunkowe Towarzystwa, oraz stan kasy i stwierdziła zgodność ksiąg ze stanem gotówki i walorów.

Zbadano stan depozytów Kół i funduszy, administrowanych przez Towarzystwo i tu stwierdzono zgodność odnośnych rachunków.

Rada Nadzorcza stwierdza z zadowoleniem, że Zarząd Główny gospodaruje oględnie i oszczędnie, a w administracji wprowadził korzystne udogodnienia i uproszczenia.

Rozpoczęła przez Zarząd Główny praca nad uporządkowaniem wykazu stanu nieruchomości Towarzystwa, jak również i zobowiązań hipotecznych, została przerwana z braku potrzebnych materiałów. Kilkakrotne inwazje nieprzyjacielskie we wschodniej części kraju zniszczyły w szeregu miejscowości akta i księgi Kół i pracownicy Kół znaleźli się często daleko poza dawnymi swoimi siedzibami.

Rada Nadzorcza nie wątpi, że Zarządy Kół, względnie poszczególni członkowie Zarządów nie odmówią Zarządowi Głównemu pomocy i nadesłają mu wyczerpujące materiały, potrzebne do ukończenia rozpoczętej pracy.

Zmiana warunków politycznych zmusza Towarzystwo do poddania rewizji podstawy i metody dotychczasowej swojej działalności i zdania sobie sprawy, jaką rolę ma zająć Towarzystwo w państwie i społeczeństwie. Rada Nadzorcza zwraca się do wszystkich członków z gorącym apelem, aby wzięli czynny udział w pracach około przebudowy Towarzystwa, a następnie w pracach nad rozwojem życia społecznego i kultury obywatelskiej.

Rada Nadzorcza wnosi: Walny Zjazd T. S. L. uchwali:

I. Sprawozdanie Rady Nadzorczej T. S. L. przyjmuje Zjazd do zatwierdzającej wiadomości, — II. Zarządowi Głównemu T.S.L. udziela Zjazd absolutorjum z czynności i rachunków za rok 1919. i 1920.

Przewodniczący:

Dr. Stefan Surzycki.

Sekretarz:

Inż. Edward Kostecki.

Członkowie:

Tadeusz Cieński

Dr. Kazimierz Kumaniecki

Dr. Stanisław Głabiński

Dr. Stanisław Kutrzeba

Jan Zamorski.

VIII.

WYKAZ TABELARYCZNY

DZIAŁALNOŚCI

KOŁ, ZWIĄZKÓW OKRĘGOWYCH
I ZARZĄDU GŁÓWNEGO T. S. L.

ZA LATA 1919 i 1920.

KOŁO T. S. L.

L. p.		KOŁO T. S. L.																W 1919-1920 było										L. p.
		Rok założenia	Liczba członków	Szkoły powz. utrzym. lub pod opieką Koła	szkoły uzupeł. pizem. Handlowe i zawodowe	Kursy dla dorosłych analfabetów	Ogniska terminat	Bursy	Ochronki	Domy ludowe	Biblioteki miejskie	Wypożyczalnie książek	Wypoż. książek pła- czone z czyteln. pism	Biblioteki ruchome	Książek ogółem	Od- czyty		Wiece i Zgromadzenia	Obchody narodowe	Przedstawienia amator. Wiecz. dla ludu i młod.	Wycieczki	Dochody		Wydatki				
																z obrazami swietelnymi	bez obrazów					M.	f.	M.	f.			
1	Albigowa	1919	96	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	140	—	8	—	7	6	1	3083	—	1880	59	1		
2	Andrychów	1903	43	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	7535	88	6899	24	2			
3	Baligród	1911	82	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	389	—	4	—	2	1	—	4209	73	1118	29	3		
4	Bełż	1903	100	2	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	478	—	—	—	1	—	—	5268	—	2000	—	4		
5	Bełżec	1912	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5		
6	Biała	1894	210	—	—	4	—	1	—	—	1	6	—	1	994	54	19	5	8	5	—	26049	64	28454	55	6		
7	Bielsko	1909	71	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7		
8	Bircza	1903	47	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	460	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	8		
9	Bochnia	1902	381	—	2	—	—	—	1	—	1	27	—	—	3258	48	157	—	2	6	2	69089	99	48763	54	9		
10	Bohorodczany	1903	44	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	50	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	10		
11	Bolechów	1903	111	—	—	—	3	1	—	—	—	1	—	—	450	—	21	1	4	4	1	11245	61	11047	05	11		
12	Bołszowce	1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12		
13	Borszczów	1902	126	—	—	—	—	—	—	—	4	3	—	—	500	—	10	3	5	1	—	20663	—	3756	—	13		
14	Borynia	1909	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14		
15	Borysław	1897	128	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	15		
16	Bóbrka	1905	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16		
17	Brody	1902	130	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	250	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	17		
18	Brzeszcze	1906	220	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1938	—	2	—	3	8	—	46689	23	36982	83	18		
19	Brzesko	1900	170	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	649	4	1	—	2	2	—	12691	19	4115	55	19		
20	Brzeżany	1902	375	1	—	10	—	—	—	—	—	1	12	—	160	—	27	—	5	1	—	16000	—	6000	—	20		
21	Brzostek	1908	61	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	463	—	15	2	4	3	—	3603	24	2747	74	21		
22	Brzozdowce	1910	80	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22		
23	Brzozów	1908	136	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	6	5310	—	16	1	2	5	23012	33	13923	58	23		
24	Buczacz	1902	149	149	—	2	—	1	—	—	1	6	—	—	280	—	20	—	2	—	—	11701	05	9769	66	24		
25	Budzanów	1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25		
26	Budziwój	1919	86	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	520	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	26		
27	Bukaczowce	1904	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	27		
28	Bukowsko	1920	110	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	154	—	—	—	1	3	—	8077	50	8034	76	28		
29	Bursztyn	1909	53	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29		
30	Busk	1903	84	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	275	3	32	—	1	—	—	26745	—	20012	—	30		
31	Chodorów	1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	6	—	—	—	—	—	31		
32	Chorostków	1903	92	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	51	—	30	—	4	1	1	11450	30	3610	60	32		

[illegible]

KOŁO T. S. L.

L. p.	KOŁO T. S. L.	Rok założenia	Liczba członków	Szkoły powsz. utrzym. lub pod opieką Koła	Szkoły uzupeł. przem. Handlowe i zawodowe	Kursy dla dorodnych amatorów	Ogniska terminat.	Bursy	Ochronki	Domy ludowe	Biblioteki miejskie	Wypożyczalnie książek	Wypoż. książek połą- czone z czyteln. plam	Biblioteki ruchome	Książek ogółem	Od- czyty		Wiece i Zjazdy oświat.	Obchody narodowe	Przedstawienia amate- r. Wiece, dla ludu i młodz.	Wycieczki	W l. 1919-1920 było		L. p.		
																z obrazami świetlnymi	bez obrazów					Dochody			Wydatki	
																						M.	f.		M.	f.
75	Jaworze średnie	1911	22	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	80	—	—	1	2	5	—	—	—	—	75	
76	Jaworzno	1908	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	76	
77	Jezierzany	1912	23	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	50	—	—	1	1	—	—	—	—	—	77	
78	Jordanów	1893	80	—	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	—	3	2	3	3	7	—	—	—	—	78	
79	Kalwarja	1908	35	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	322	15	—	2	2	—	—	—	—	—	79	
80	Kałuż	1892	450	9	—	—	—	1	—	—	1	9	1	6	1966	—	—	—	1	2	—	15829	17	5552	26	80
81	Kamionka Strumiłowa	1905	66	1	—	—	—	—	—	2	—	7	—	—	300	—	5	1	7	2	—	45834	12	27840	60	81
82	Kęty	1908	95	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	1400	29	34	27	6	6	—	52461	99	50805	10	82
83	Kleparów	1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	83
84	Kolbuszowa	1906	96	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	630	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	84
85	Kołomyja	1892	450	9+21	1	—	—	1	—	1	1	4	1	—	1500	—	30	4	3	1	—	—	—	—	—	85
86	Kopyczyńce	1907	99	7	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	92	—	8	2	4	—	—	18197	01	5209	30	86
87	Kosów	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	87
88	Kozowa	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	88
89	Kraków I.	1892	781	2	1	7	—	—	2	—	—	2	—	—	630	—	—	—	—	—	—	162146	—	155311	—	89
90	Kraków II. Pań	1892	300	—	1	—	—	—	1	—	—	6	—	—	1400	—	—	2	4	7	5	94619	94	77734	42	90
91	Kraków III.	1896	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	91
92	Kraków IV. akad.	1899	120	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	1	3200	—	—	—	—	—	—	5000	—	1800	—	92
93	Kraków V. Asnyka	1903	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	30	—	180	—	160	—	93
94	Kraków VI. Słowackiego	1904	600	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	593	11	13	—	—	49539	49	23079	57	94
95	Kraków VII. Kościuszki	1905	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95
96	Kraków VIII. stud.	1909	131	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	700	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	96
97	Kraków IX. Mieszcz.	1910	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	97
98	Kraków X. Łobzów	1912	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	98
99	Kraków XI. Zwierzyniec	1913	128	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	500	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	99
100	Krakowiec	1904	35	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	100
101	Krasne	1903	39	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	160	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	101
102	Krościenko n/D.	1902	93	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1416	—	10	—	4	4	—	40816	35	12340	91	102
103	Krosno	1901	156	1	—	4	—	—	—	—	1	1	3	—	478	13	17	10	72	—	—	18516	55	15326	62	103
104	Krzeszowice	1893	41	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	876	—	—	—	2	—	—	1310	84	925	40	104
105	Krystynopol	1914	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	105
106	Krynica	1911	96	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	57	—	20	—	5	12	1	4825	—	2957	—	106

107	Kulików	1911	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	107
108	Kutkorz	1901	56	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	108
109	Leszczyny	1902	67	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	191	—	19	6	4	4	1	183470 90	125935 82	109	
110	Lewandówka	1912	140	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	313	—	1	1	3	32	—	49078 92	39924 02	110	
111	Leżajsk	1904	35	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	160	—	—	—	1	—	—	1400	—	1260	111
112	Limanowa	1900	86	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1200	—	—	—	4	—	—	—	—	—	112
113	Lipnik	1904	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	113
114	Lipnica Wielka	1920	53	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	214	2	10	—	1	—	—	7179	—	836 60	114
115	Lisko	1902	126	—	1	—	—	—	—	—	—	3	—	428	—	—	1	3	—	—	—	—	—	115
116	Liszki	1911	94	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	304	—	—	1	1	—	—	—	—	—	116
117	Lubaczów	1906	54	9	—	1	—	—	—	—	—	1	—	4	237	—	6	3	3	1	3818 46	2969 54	117	
118	Lutowiska	1910	31	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	292	1	—	—	5	—	—	1479 30	716 50	118	
119	Lwów I. Pań	1892	450	—	—	2	—	1	—	—	—	2	—	5000	—	12	2	1	5	—	—	—	—	119
120	Lwów II. Asnyka	1896	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	120
121	Lwów III. Akadem.	1898	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	121
122	Lwów IV. Jeża	1897	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	122
123	Lwów V. Techników	1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	123
124	Lwów VI. Kościuszki	1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	124
125	Lwów VII. Głowackiego	1904	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	125
126	Lwów VIII. Słowackiego	1906	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	126
127	Lwów IX. Borelow.	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	127
128	Lwów X. E. Plater	1909	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	128
129	Lwów XI. Mickiewicza	1909	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	129
130	Lwów XII. Grunwald.	1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	130
131	Lwów XIII. Kołłątaja	1912	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	131
132	Lwów XIV. Mał. Świat.	1913	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	132
133	Lwów XV. Niedziałk.	1920	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	133
134	Łanczyn	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	134
135	Łańcut	1893	334	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1228	—	7	1	4	3	—	65061 85	64532 79	135	
136	Łącko	1909	33	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	180	—	4	1	2	—	—	—	—	—	136
137	Maków	1905	35	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	230	—	—	—	2	2	—	2557 54	2064 23	137	
138	Marjańskie Góry	1907	102	—	2	1	—	—	1	—	—	1	—	265	—	10	—	—	9	—	1752	—	1433	138
139	Medenice	1911	47	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	100	—	13	—	3	3	—	1052 47	1010 92	139	
140	Mielec	1904	153	—	—	—	—	—	—	—	—	1	27	2100	—	20	1	10	1	—	—	—	—	140
141	Mielnica	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	141
142	Mikołajów	1905	60	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	300	—	2	1	3	3	—	2500	—	2350	142
143	Mikuliczyn	1910	29	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	130	—	—	—	2	1	—	8088 76	7529 86	143	
144	Mikulínce	1905	43	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	60	—	—	—	2	—	—	—	—	—	144
145	Milówka	1893	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	145
146	Monasterzyska	1906	84	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	213	—	—	—	2	3	—	—	—	—	146
147	Morawska Ostrawa	1897	195	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—	921	3	—	1	3	10	—	49787 69	25968 87	147	
148	Mosty Wielkie	1904	57	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	461	—	2	—	2	1	—	17679	—	16411 36	148

[illegible]

181	Przeworsk	1904	184	—	—	—	—	—	—	—	30	—	4640	—	—	—	2	—	10383 67	6541 47	181	
182	Przywóz	1906	154	—	—	—	—	—	—	—	1	—	60	2	3	—	2	6	1283 28	1160 27	182	
183	Rabka	1913	76	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1852	—	4	5	1	5	2	11045 71	6383 14	183
184	Radomyśl wielki	1907	30	—	—	—	—	—	—	—	1	—	300	—	—	—	—	—	1206 97	1200 —	184	
185	Radymno	1903	45	—	—	—	—	—	—	—	1	1	300	—	2	—	3	—	5839 —	2884 —	185	
186	Radziechów	1893	167	—	—	—	—	—	—	—	1	—	250	—	4	1	5	—	17729 25	15429 25	186	
187	Rawa Ruska	1899	173	6	1	4	—	1	—	1	1	9	1332	—	15	4	8	14	2	264843 52	262310 52	187
188	Rohatyn	1903	130	1	—	—	—	—	—	—	1	—	4 500	—	6	4	5	2	—	22791 68	17159 06	188
189	Ropczyce	1904	160	—	—	1	—	—	—	—	11	—	1717	—	7	—	3	3	—	12080 19	4989 59	189
190	Rozwadów	1908	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	190	
191	Rożniatyn	1906	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	191	
192	Rudki	1903	102	6	—	—	—	—	—	—	1	—	520	—	2	—	2	—	—	21093 96	10075 57	192
193	Rudnik	1914	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	193	
194	Rzeszów	1892	510	—	—	4	—	—	—	—	141	—	8500	—	302	—	3	2	—	81790 97	80552 25	194
195	Rymanów	1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	195	
196	Sambor	1894	360	—	—	1	—	—	—	—	14	1	1000	—	4	—	1	10	—	46671 60	31901 73	196
197	Sanok	1893	200	4	—	—	—	—	—	2	1	10	3311	—	8	—	2	—	—	7671 64	6666 90	197
198	Sassów	1920	37	—	—	—	—	—	—	—	1	—	140	—	—	—	1	—	—	—	198	
199	Sądowa Wisznia	1908	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	199	
200	Schodnica	1909	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	200	
201	Sędziszów	1919	144	—	—	—	—	—	—	—	1	1	539	—	4	8	1	4	—	17519 49	10020 32	201
202	Sieniawa	1894	110	—	—	—	—	—	—	—	1	—	285	—	16	—	6	5	—	5809 59	3769 50	202
203	Siedliska-Bogusze	1919	37	—	—	—	—	—	—	—	1	—	250	—	6	—	4	7	—	1586 —	1521 —	203
204	Siersza Wodna	1908	83	—	—	—	—	—	—	—	1	1	500	5	—	2	5	15	1	46655 —	32825 74	204
205	Skalat	1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	205	
206	Skawina	1906	130	—	—	—	—	—	—	—	1	1	360	—	10	—	4	4	2	8147 71	7168 23	206
207	Skole	1903	104	—	—	—	—	—	—	—	1	—	209	—	—	—	1	—	—	—	207	
208	Śniatyn	1892	155	—	—	—	—	1	—	—	1	4	563	—	13	—	3	2	—	30270 83	21899 43	208
209	Sokal	1904	254	9	—	—	—	—	—	—	20	—	756	—	28	1	1	—	—	2325 —	132 95	209
210	Sokołniki	1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	210	
211	Sokołów	1912	60	—	—	—	—	—	—	—	1	—	100	—	—	—	1	2	—	—	211	
212	Sołotwina	1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	212	
213	Stanisławów	1892	238	8	2	2	—	1	—	—	1	9	3 1461	—	7	—	4	—	—	30371 —	17430 65	213
214	Stara Sól	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	214	
215	Stary Sambor	1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	215	
216	Stary Sącz	1904	82	—	—	—	—	—	—	—	1	—	60	—	—	—	2	—	—	7000 —	—	216
217	Stojanów	1912	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	217	
218	Stryj	1896	104	1	—	1	—	—	—	—	1	—	7	—	9	2	—	1	7	47839 01	27847 69	218
219	Strzyżów	1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	219	
220	Sucha	1893	36	—	—	—	—	—	—	—	1	—	200	—	3	—	5	2	—	—	220	
221	Szczakowa	1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	221	
222	Szczerzec	1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	222	

L. p.	KOŁO T. S. L.	Rok założenia	Liczba członków	Szkoły powsz. utrzym. lub pod opieką Koła	Szkoły przem. uzupeł. Handlowe i zawodowe	Kursy dla dorosłych analfabetów	Ogniska terminal.	Bursy	Ochronki	Domy ludowe	Biblioteki miejskie	Wypożyczalnie książek	Wypoż. książek połącz. z czyteln. planu	Biblioteki ruchome	Książek ogółem	Od-czyty		Wieś i Złazdy oświa.	Obchody narodowe	Przedstawienia małe. Wiecz. dla ludu i młodz.	Wycieczki	W l. 1919-1910 było		L. p.			
																z obrazami świetlnymi	bez obrazów					Dochody	Wydatki				
																									M.	f.	M.
223	Tarnobrzeg	1893	27	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	223		
224	Tarnopol	1894	800	—	—	—	—	—	—	1	1	26	—	—	6268	—	72	1	1	—	—	—	222530	94	210523	45	224
225	Tarnów	1898	663	—	—	4	—	—	—	—	1	40	—	7	18658	51	4	1	9	1	—	568893	05	513551	44	225	
226	Tłumacz	1902	80	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	400	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	226	
227	Tłuste	1906	43	4	—	—	—	—	—	—	1	—	6	—	750	—	29	5	5	5	—	9561	80	9086	—	227	
228	Toporów	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	228	
229	Trembowła	1900	500	10	1	4	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	25	13	18	26	1	65762	81	65762	81	229	
230	Truskawiec	1912	50	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	495	—	3	—	1	3	—	15031	60	11783	80	230	
231	Tenczynek	1914	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	231	
232	Tuchów	1896	40	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	518	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	232	
233	Turka	1894	120	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	500	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	233	
234	Tymbark	1905	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	234	
235	Tyśmienica	1903	180	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	18	4	3	7	—	3155	25	39	20	235	
236	Uhnów	1909	44	2	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	50	—	—	—	2	—	—	3500	—	1400	—	236	
237	Uście Solne	1919	32	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	440	—	15	—	5	10	—	9358	—	8804	91	237	
238	Ustrzyki Dolne	1910	30	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	238	
239	Wadowice	1895	270	—	—	—	—	—	—	—	1	8	—	—	4500	—	—	2	6	—	—	—	—	—	—	239	
240	Wieliczka	1902	202	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1920	2	8	—	1	1	2	28196	70	12548	70	240	
241	Wielkie Oczy	1910	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	241	
242	Węgierska Górka	1919	108	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	1	460	—	4	1	4	10	1	43633	25	38352	29	242	
243	Winniki	1907	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	243	
244	Wiśnicz Nowy	1909	144	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	337	2	—	—	2	4	—	4560	79	2360	82	244	
245	Wiśła	1914	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	245	
246	Witkowice	1905	347	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	560	—	9	3	—	6	—	8800	29	8244	20	246	
247	Wojnicz	1907	60	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	150	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	247	
248	Wojniów	1908	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	248	
249	Wolanka	1905	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	249	
250	Zabłotów	1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	250	
251	Zagórz	1907	105	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2	620	—	2	1	2	2	—	12504	30	8951	50	251	
252	Zakopane	1894	424	—	1	1	—	—	—	—	1	—	14	—	3500	—	2	—	2	—	—	16347	78	8350	10	252	
253	Zaleszczyki	1903	70	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	230	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	253	
254	Załuż	1919	43	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	50	—	—	1	2	4	—	1476	37	124	35	254	

[illegible]

IX.

Członkowie honorowi T. S. L.

Dr. Ernest Adam	† Marja Konopnicka
† Adam Asnyk	† Zygmunt Miłkowski
Arc. X. Dr. Józef Biłczewski	† Eliza Orzeszkowa
† Dr. Ernest Bandrowski	† K. Prószycki (K. Promyk)
† Erazm Jerzmanowski	Marja Siedlecka.

Członkowie Założyciele T. S. L., przybyli w r. 1919 i 1920.

239. Ks. Walenty Mazanek Łańcut (Koło T. S. L. Łańcut).
 240. Tow. Akc. dla przemysłu spirytusowego i chemicznego Łańcut
 (Koło T. S. L. Łańcut).
 241. Leon Twarecki, Lwów (Zarząd Główny).
 242. Koło VI. T. S. L. im. J. Słowackiego, Kraków.
 243. Józef Niesiołowski, Lwów (Zarząd Główny).
-

Program

XXVI. Walnego Zjazdu Towarzystwa Szkoły Ludowej

w dniach 11. i 12. września 1921. roku we Lwowie.

I. Dzień obrad: niedziela 11. września.

1. godz. 9. rano : Uroczyste nabożeństwo w Bazylice.
2. „ 10. rano : Inauguracyjne posiedzenie Walnego Zjazdu w sali Ratuszowej.
 - a) Przemówienie Wiceprezesa TSL. Dr. E. Adama.
 - b) Przemówienie reprezentantów Władz i Towarzystw.
 - c) Referat : Praca oświatowa organizacji społecznych a reforma ustroju i pracy T. S. L. (ref. Andrzej Nowak).
 - d) Wybory do Komisji:
 1. Pracy oświatowej pozaszkolnej (ref. A. Nowak).
 2. Pracy szkolnej na wschodzie (ref. A. Alexandrowiczówna).
 3. Szkolnictwa na zachodzie i poza granicami państwa (ref. St. Rymar).
 4. Statutowej (ref. Dr. R. Struczkowski).
 5. Sprawodawczo - finansowej (ref. W. Sikora).
3. godz. 4. popoł. : Obrady Komisji w salach szkoły im. Mickiewicza, ul. Rutowskiego 15.

II. dzień obrad: poniedziałek 12. września.

4. godz. 9. rano : Obrady plenarne Walnego Zjazdu w sali Ratuszowej:
 - a) Referat Komisji sprawodawczo - finansowej.
 - b) Sprawozdanie Rady nadzorczej i głosowanie nad jej wnioskami w sprawie absolutorjum dla Zarządu Głównego T. S. L.
 - c) Referat Komisji pracy oświatowej pozaszkolnej.
 - d) Wybory do Zarządu Głównego i Rady Nadzorczej.
 - e) Referat Komisji pracy szkolnej na wschodzie.
5. godz. 4. popoł. : Obrady plenarne Walnego Zjazdu w sali Ratuszowej:
 - a) Referat Komisji szkolnictwa na zachodzie i poza granicami Państwa.
 - b) Referat Komisji statutowej.
 - c) Zmiana statutu T. S. L. Głosowanie nad wnioskami w sprawie zmiany statutu Towarzystwa.
 - d) Wnioski i zapytania.
 - e) Zakończenie Walnego Zjazdu.

UWAGA. W przeddzień Zjazdu, w sobotę 10 września wieczorem, odbędzie się w lokalu Związku Okręgowego T. S. L. we Lwowie (ul. Fredry 3. l. p.) zapoznawcze zebranie towarzyskie Delegatów. Kwatery i wyżywienie dla Delegatów przygotowuje Zarząd Związku Okr., Koła zechcą zgłaszać wcześniej ilość delegatów wprost do Związku (Lwów, Fredry 3), gdzie będzie czynna Komisja kwaterunkowa.

SPIS RZECZY.

I. Wstęp.

Warunki pracy; kierunki działalności; prace organizacyjne; uruchomienie pracy oświatowej pozaszkolnej; działalność na polu szkolnictwa; udział T. S. L. w pracach ogólnonarodowych; charakter działalności; ogólny obraz sprawozdania; nowe zadania i zakres pracy T. S. L.; rewizja metod działalności; rewizja organizacji i zmiana statutu T. S. L.; zmiany terytorjalnego zakresu działania; wspomnienia pośmiertne.

II. Organizacja wewnętrzna.

- A. Zarząd Główny, Wydział ścisły, Sekcja Lwowska, Rada Nadzorcza, Biuro Centralne T. S. L.
- B. Związki Okręgowe T. S. L.
- C. Koła T. S. L.

III. Oświata pozaszkolna.

- 1. Walka z analfabetyzmem
 - a) kursy analfabetów
 - b) kursy dla dorosłych
 - c) szkoły początkowe
- 2. Biblioteki, wypożyczalnie książek, czytelnie
- 3. Centralna składnica książek
- 4. Odczyty, wykłady, pogadanki
- 5. Wypożyczalnia przeźrocz
- 6. Wiece i zjazdy oświatowe, kursy oświatowe
- 7. Teatry, przedstawienia amatorskie, wieczorki i wieczornice ludowe
- 8. Domy ludowe
- 9. Wycieczki szkolne i ludowe
- 10. Przewodnik Oświatowy
- 11. Muzea prowincjonalne
- 12. 3 Maj i obchody narodowe

Opieka nad młodzieżą.

- a) Ochronki
- b) Bursy
- c) Szkoły i kursy zawodowe
- d) Ogniska terminatorów i Kół młodzieży.

IV. Oświata szkolna.

- 1. Szkoły T. S. L. na zachodzie i poza granicami Rzeczypospolitej.
- 2. Szkolnictwo T. S. L. na wschodzie.

V. Stosunek do innych Towarzystw i Instytucji oświatowych.

VI. Sprawozdanie finansowe.

- a) Sprawozdanie finansowe Zarządu Głównego T. S. L.
- b) Zestawienie rachunków za 1919 i 1920.

VII. Sprawozdanie Rady Nadzorczej T. S. L.

VIII. Wykaz tabelaryczny działalności Kół, Związków Okręgowych i Zarządu Głównego T. S. L. za lata 1919 i 1920.

IX. Nowi członkowie założycie i dożywotni T. S. L. z lat 1919 i 1920.

